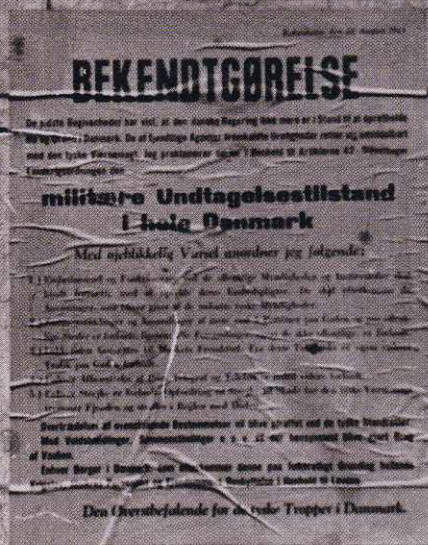

Den 29. august 1943

Den 29. august 1943 er den mest betydningsfulde dato i hele besættelsestiden – dagen hvor Danmark officielt brød samarbejdspolitikken med tyskerne og trådte ind i de allieredes rækker. Tyskerne reagerede blandt andet ved at indføre militær undtagelsestilstand.

Frihedskampens Veteraner

Æresmedlemmer:

Civilingeniør Erling Foss †
Formand for FV 1950 - 1958

Direktør Erik E. Nyegard †
Formand for FV 1958 - 1965

Radaktør Svenn Seehusen †
Formand for FV 1965 - 1996

Oberst P.A.F. Norup †
Kasserer i FV 1961 - 1973

Kriminalassistent Frank Zorn †
Præsidiemedlem mv. 1961 - 1997

Præsidiet for FV:

Formand, Jørgen H. Barfod
Ved Fortunen 10A, 2800 Lyngby
Tlf. 45 87 22 54

Næstformand, Eigil Skov Jørgensen (Foss)
Strandvej 35, Kulhuse, 3630 Jægerspris
Tlf. 47 53 02 48 · Fax 47 53 02 18
E-mail: foss@privat.dk

Kasserer, Bent Nielsen
Strandjægervej 78, 2791 Dragør
Tlf. 32 53 07 16
E-mail: bebini@stofanet.dk

Øvrige Præsidiemedlemmer:

Erik Billesbølle
Gejlbjerg 104, 6854 Henne Strand
Tlf. 75 25 54 98
E-mail: erikb@frihedskampen.dk

Axel Frits Petersen
Nøddevænget 5, 5700 Svendborg
Tlf. 62 21 31 38

Ib Lange
Sdr. Byevej 26, Jersie, 2680 Solrød Strand
Tlf. 56 16 93 53

Arne Gunner
Bredegaard, Nybovej 8, 3490 Kvistgaard
Tlf. 49 19 18 11 · Fax 49 19 28 11
E-mail: gunner@bredegaard.dk

Forretningsudvalg:

Jørgen H. Barfod og Eigil Skov Jørgensen

Lægelig rådgiver for FV's præsidium:

Læge Svend Trier

Sekretær for FV's præsidium og medlemskartoteket:

Lis Brevadt
Strandvej 35, Kulhuse, 3630 Jægerspris
Tlf. 47 53 02 48 · Fax 47 53 02 18
E-mail: foss@privat.dk

FV's gironummer: 406-5700
FV's CVR. nr: DK 12 60 91 83

Fonden til bevarelse af Frihedskampens Grave og Mindesmærker:

Formand: Ceremonimester Christian Eugen-
Olsen, Amaliegade 18, 1256 Kbh. K
Tlf. 33 40 10 10 · E-mail: ceo@kongehuset.dk

Frihedskampens Veteraner er tilsluttet:

- UIRD (Union Internationale de la Résistance et de la Déportation)
- WVF (World Veterans Federations)

FV-Bladets redaktion:

Harly Foged (hf) ansvarshavende
Asgård 11, 3600 Frederikssund
Tlf. 47 31 28 92/40 31 28 92 (mob.)
Fax 47 31 28 52

E-mail: harly.foged@mail.tele.dk
Journalist Erik Heimann Olsen (eho)
Tlf. & Fax 38 34 12 67
E-mail: heimanndk@yahoo.dk

Annoncesalg:

A. Christensen
Vejevej 94, Lærbæk Skov, 7300 Jelling
Tlf. 75 85 34 42 · Fax 75 85 34 43
E-mail: acmoseby@mail.tele.dk

Abonnement på FV-Bladet.

Det er nu muligt for ikke-medlemmer at tegne abonnement på medlemsbladet. Det koster 125 kr. årligt og kan tegnes hos FV's sekretær Lis Brevadt (adresse kan ses på siden her).

Udgiver: Frihedskampens Veteraner

Synspunkter i optagne artikler er ikke nødvendigvis sammenfaldende med præsidiets eller redaktionens opfattelser. Redaktionen forbeholder sig ret til at forkorte og redigere indlæg i bladet. Eftertryk af bladets artikler er tilladt med tydelig kildeangivelse.

Mindeudgave i anledning af 60-års dagen for 29. august 1943

Indhold:

Forord v/statsminister Anders Fogh Rasmussen	2
- Gør den 29. august til officiel flagdag!	4
Mindelegat til S. Weber for sænkningen af »Linz«	10
Optakten til samarbejdspolitikken forlis	12
Skæbnedøgnet hvor Danmark brød med tyskerne	16
Flådens sænkning den 29. august 1943	20
Menig på Holmen: -Stolt over at have æren i behold	28
Vagtkommandør: -Kampen om livgardens kaserne	34
Program for den 29. august 2003	37
Begivenhederne i Ryvangen 29. august 1943	38
Mindelunden endelig klar til flaget	43
Sergentelev i Næstved: -Vi var ikke helte den dag	44
Da Brigaden kom hjem fra Sverige	50
Fra besættelsens glemmebog: Medaljen der blev syltet	58
Natten til 29. august 1943 – 141 taget som gidsler	62
Dansk Samling i modstandskampen	69
Dagen hvor Hitlers kanariefugl brød ud af buret	72
Jødeforfølgelsen gav folkerejsningen betydning	76
- Var de vrede unge mænd eller helte?	84
Illegal våbenproduktion som kælderarbejde	92
Angrebene på Gestapos hovedkvarterer	102
En institution forlader Mindelunden i utide	106
Det 3. Riges og nazismens vugge stod i Bayern	108
TV-udsendelse om »Dengang vi sagde NEIN«	118
Bøger om folkets oprør 29. august 1943	120
Kulturminister Brian Mikkelsen: 60 år senere	122
Efterskrift: -Har vi lært af historien?	126

Forord

Af statsminister Anders Fogh Rasmussen

»Ak, hvor lydigt har de krummet sig i Støvet, Redaktører og Direktører: Der er nok afører, men der er få, der tør. Det frie danske Folk har fast uden Sværds slag ladet sig gøre til et Slavefolk, kan de, der kæmper, smæde os. »Hellerer Træl i Asken end Helt på Kirkegaarden«.
»(Kaj Munk i prædiken, »Kristus og Danmark«, 1943).

Den 29. august 1943 er en dato, vi bør huske – og være stolte af. Den dag blev Danmarks ære reddet. Den danske regering stoppede langt om længe samarbejdet med den tyske besættelsesmagt. Efter godt tre års samarbejde med tyskerne blev der endelig rene linier. Det var heller ikke en dag for tidligt.

Det var ikke regeringens og Folketingets og det etablerede Danmarks fortjeneste, at samarbejdet med tyskerne ophørte. Tværtimod havde det officielle Danmark fra starten af Danmarks besættelse den 9. april 1940 lydigt rettet sig efter tyskerne, samarbejdet på alle niveauer, opfordret befolkningen til at gøre det samme og havde i øvrigt fordømt modstandsfolkene som uansvarlige.

Nej, det var befolkningens voksende utilfredshed med samarbejdspolitikken og modige modstandsfolks indsats, som tvang regeringen til at opgive samarbejdet med tyskerne. Det skal vi være glade for og stolte af. Vi skylder en stor tak til de modstandsfolk, som gennem sabotage mod tyskerne og samarbejde med de allierede trodsede samarbejdspolitikere og sikrede Danmark en plads på den rigtige side i kampen mod nazisterne.

Hovedargumentet for samarbejdspolitikken var, at al dansk modstand mod den tyske overmagt var nytteløs. Ved at samarbejde med besættelsesmagten blev Danmark og den danske befolkning skånet for de fleste af krigens rædsler. Og det lykkedes. Danskerne slap for de værste ødelæggelser. Landbrug og industri tjente på krigen. Så ud fra et sådant gustent overlæg vil nogle måske kalde samarbejdspolitikken nødvendig, klog og hensigtsmæssig.

Men det er en meget farlig tankegang. Hvis alle havde tænkt som de danske samarbejdspolitikere, ville Hitler med stor sandsynlighed have vundet krigen, og Europa været nazistisk. Men briterne, amerikanerne og russerne tænkte heldigvis ikke som den danske elite. De kæmpede mod nazisterne og sikrede derved vor frihed.

Naturligvis skal man være forsigtig med at fælde domme over fortiden på nutidens præmisser. Men selv bedømt på datidens præmisser forekommer det stærkt forkasteligt, at den politiske elite i Danmark i den grad førte ikke blot neutralitets- men aktiv tilpasningspolitik. I kampen mellem demokrati og diktatur kan man ikke forholde sig neutral. Man må tage stilling for demokratiet og mod diktaturet. Det er på dette punkt, at den aktive tilpasningspolitik udgjorde et politisk og moralsk svigt.

Modstandsbevægelsen reddede Danmarks ære. Vi kom igennem krigen og besættelsen med et acceptabelt omdømme – med et par ridser i lakken. Da krigen sluttede, var Danmark på det vindende hold, selv om vi ikke vandt krigen. Krigen blev vundet, fordi englænderne og ame-

rikanerne gik i land ved den franske atlantehavskyst samtidig med, at Hitler forinden havde kæmpet en udmarvende krig mod Sovjetunionen. Disse nationer ofrede tusindvis af unge soldaters liv for at bekæmpe Hitler og hans rædselsregime. En pris som mange lande på det europæiske kontinent, herunder Danmark, ved krigens udbrud ikke var villige til at betale.

Med det udvidede EU er Europa i dag atter samlet og et flertal af danskerne er vokset op uden nogen erindring om Anden Verdenskrig. Men lærdommen fra den 29. august 1943 gælder stadig. Det handler om at tage stilling og turde handle herefter – også selv om det ikke er den mest behagelige beslutning. Det gjorde Danmark under konflikterne på Balkan i 1990'erne, og vi gjorde det i kampen mod terrorister i Afghanistan i 2002 og i forbindelse med den netop overståede krig mod Saddam Husseins tyranniske regime i Irak.

Hvis vi mener noget med vore grundlæggende demokratiske værdier, må vi også selv yde et aktivt bidrag til at beskytte og sikre dem. Vi kan ikke blot af bekvemmelighed overlade det til andre at slås for vor ret til at leve i frihed og fred. Det lærte vi af den 29. august 1943, og vi skylder dem, der betalte med deres liv, at vi ikke glemmer denne lære.

»I Sagen Ret og Uret skal man aldrig spørge, om det betaler sig, for det er i Djævelens Interesse.« (Kaj Munks Prædiken nytårsdag 1944 - tre dage før han blev myrdet ved Hørbylund).

Gør den 29. august til officiel flagdag

Indtil 1952 var den 29. august en officiel flagdag. Vi bør genoptage denne skik, fordi det er den mest betydningsfulde dato i hele besættelsestiden. Jeg appellerer hermed til statsminister Anders Fogh Rasmussen om at sørge for, at denne dato atter bliver officiel flagdag.

Af Jørgen H. Barfod

I fjor, år 2002, var der i samtlige aviser og andre medier i Danmark ikke et ord om, hvad den 29. august er for en dag. Den blev ikke markeret af ét eneste af landets medier. Det værste, der kan ske, er at blive glemt, og det er ganske utroligt, at samtlige journalister og redaktører således kunne glemme denne betydningsfulde dato for vort liv i dag. Dette kan kun undgås ved, at man gør den 29. august til en officiel flagdag.

Husk på hvad denne dag har betydet for hele vores nation. I tiden fra den 9. april 1940 og til den 29. august 1943 levede det danske folk i en ejendommelig situation, hvor vi var besat af de tyske tropper, og hvor den danske regering lydigt gjorde, hvad der var beordret af tyskerne. Det var den samarbejdspolitik, som man fik gjort op med den 29. august.

Straks efter 9. april var der en del danskere, der besluttede, at dette ville man ikke finde sig i. Derfor begyndte der allerede i 1941 at opstå grupper, som søgte at vanskeliggøre

forholdene for tyskerne og for den danske samarbejdsregering. Det foregik i starten ved illegale blade og sabotager mod de tyske etableringer.

Man ødelagde hvad man kunne af telefonledninger og telegrafmaster eller prøvede at sætte ild til togvogne med tyske materiel. Churchill klubben i Ålborg er et eksempel på nogle unge mennesker, som var utålmodige, fordi de voksne ikke gjorde nok, syntes de. Man så hen til Norge, hvor modstanden mod tyskerne blomstrede, men hvor der ganske vist også var mere alvorlige tilstande med henrettelser og interneringer i tyske fangelejre.

De illegale blade begyndte at tale om at få »norske tilstande« i Danmark. Det var tilstande, hvor man vidste, hvilke love og bestemmelser, der var til fordel for tyskerne og hvilke, der gavned folket. Det var beskæmmende, når tyskerne forlangte danske politikere til at tie eller, at de blev fjernede fra embeder, fordi tyskerne følte sig fornærmede af dem. Bedre var det heller ikke, da man i vinteren 1941 forlangte at få udleveret nogle danske torpedobåde uden, at der skete noget af den grund. Ganske vist havde kongen beordret nationens flag på halv stang, dengang udleveringen skete, men der var ingen sabotager mod bådene.

Sabotagerne begyndte først langsomt at komme i løbet af 1941 og 1942, men de var dog

*Balene flammed i gaderne under folkestrejkerne sommeren 1944.
Her i Adelgade ud for Helsingorsgade i København den 28. juni.*

Sprengningen af Forum den 24. august 1943 blev besættelsestidens mest berømte sabotage. På billedet ses de mange etagesenge, der skulle have været benyttet til den kommende soldaterindkvartering.

så store og ubehagelige for tyskerne, at den danske statsminister i september 1942 vendte sig imod »dem, hvis mål det er at undergrave et godt forhold mellem Tyskland og Danmark«, og han bad folk om at underrette myndighederne, hvis de fandt folk, der havde sådanne hensigter.

Tiden var dog nu så fremskredet, at det ikke kunne ændre forholdene. Man havde i 1942 fået danske faldskærmsfolk, der var uddannet i England, til at hjælpe med at skabe sabotagegrupper, og i løbet af året 1942-43 øgede sabotagerne væsentligt. Man fik nu og-

så både våben og sabotagemidler sendt med faldskærme fra England.

Det hjalp ikke, at tyskerne havde fået gennemført et folketingsvalg i marts 1943. Ganske vist fik regeringen et tillidsvotum, men dels var der nu også blevet indvalgt nogle modstandsfolk i tinget, og det havde også vist sig, hvor ringe tilslutning det nazistiske parti havde. Da sabotagerne derfor i løbet af sommeren 1943 tog til, var der lagt op til uroligheder i løbet af august, og da der dertil også kom en folkelig opbakning ved strejker, blev det for meget for tyskerne.

»Istedgade overgiver sig aldrig«, sagde man under besættelsen. Her barrikader sommeren 1944.

Den 28. august stillede de et ultimatum til den danske regering, der var umuligt for dem at godtage, da man her gik ude over, hvad dansk lov kunne klare, nemlig indførelse af dødsstraf.

Den følgende nat angreb tyskerne, efter den danske regerings afslag, de danske kaserner samt de danske krigsskibe, og man besatte den danske flådestation på Holmen i København. Her var man dog forberedt, og alle skibene blev sænkedet før tyskernes overtagelse. Det var en lille sejr i alt det tragiske, idet også de danske kaserner var blevet angrebet.

I alt 25 danske marinere og soldater måtte lade livet.

Den danske regering indgav sin afskedsansøgning, og nu fik Danmark endelig de af modstandsbevægelsen ønskede »norske tilstande«. Alsing Andersen, fra Socialdemokratisk Forbund, skrev da om, at »den fredelige samarbejdsvej var blevet undermineret af en koalition af chauvinister og kommunister, der ansvarsløst og skjult har søgt at mistænkeliggøre samarbejdets mål og midler og at fremkalde en anden mentalitet i befolkningen. Derfor er ansvaret deres for den situa-

I Stedgade under Folketøjningen 1944, hvor der var lagt blomster og kranser ud på gaden.

tion, som nu er opstået, og de skal fastholde på deres ansvar for, at det inden krigen sluttede kom dertil, hvor vi i øjeblikket befinder os.«

Den 16. september blev det danske Frihedsråd stiftet, og samme dag etablerede Gestapo sig med et hovedkvarter i København. Kampen var dermed klar, og allerede den 2. oktober søgte tyskerne at arrestere de danske jøder. Det lykkedes heldigvis ikke, fordi en tysk søfartsattaché ved gesandtskabet røbede planerne, og de allerfleste jøder lykkedes at flygte til Sverige.

Den danske modstandsbevægelse fik en række flygtningeruter i gang, og ca. 7.000 jøder blev fragtet til Sverige for næsen af tyskerne. Den danske befolkning var nu helt ændret i sin indstilling til sabotagen og til modstandsgrupperne, og derfor blev de sidste halvandet år en positiv erindring for danskerne.

Det blev en hård tid, hvor Gestapo huserede, og hvor der blev dræbt adskillige danskere, men i denne kamp fik danskerne deres selvbevidsthed tilbage, og de blev endelig anerkendt af de kæmpende allierede styrker som allierede. Det er denne tid, hvorom de fleste beretninger fra krigstiden er fortalt. Der var også folk, som gik tyskernes ærinde, og nogle lod sig indrullere i de tyske styrker på østfronten, men alt i alt blev det et samlet folk, der omsider kunne byde englænderne velkomne i maj 1945.

Ingen tør vel tænke den tanke til ende, hvorledes forholdet ville have været, hvis englænderne havde befriet et Danmark, der til det sidste havde samarbejdet med tyskerne. Hvorledes ville da vores fremtid være blevet?

Takket være den danske modstandsbevægelse kunne vi med ranke rygge se vores befriere i øjnene, hvilket bl.a. fik til følge, at vi kom med som deltagere i fredskonferencen. Hermed var vores politiske linie slået fast, således at vi også i dag er med i NATO og i EU.

Derfor bør den 29. august mindes som en sejrsgang og en flagdag, hvor vi alle må tænke tilbage på de ofre, der blev ydet og glæde os over freden.

Tak er kun et fattigt ord!

FV's præsidium siger tak til alle, der har hjulpet os med til at markere 60 året for den mest markante mindededag i nyere dansk historie - den 29. august 1943.

En særlig tak til Statsministeriet, som har gjort det muligt at udsende oplysningsmateriale til afgangsklasserne i alle landets skoler, arrangementerne på selve mindededagen og denne mindeudgave af FV-Bladet.

Også en tak til de ministerier, værn, offentlige institutioner og enkeltpersoner, som har bakket op omkring dagen. Vi håber, at deres indsats ikke har været forgæves.

Endelig en særlig tak til Frihedsmuseet for arkiv-hjælp. En meget stor del af de fotos, der bringes i denne mindeudgave, stammer fra Museet.

*FV's præsidium
v/Jørgen H. Barfod*

Mindelegat til Sigurd Weber for sænkningen af »Linz« i Odense

Den tyske mineudlægger »Linz« lå klar til aflevering fra værftet sidst i juli 1943. Den var vigtig for tyskernes forsvar mod en eventuel allieret invasion. Sigurd Weber sørgede ene mand for, at skibet blev sænket, og det dannede en vigtig optakt til 29. august 1943.

Af Erik Heimann Olsen

Der var kraftige perspektiver til den 29. august 1943 ved den årlige uddeling af modstands-, idræts- og erhvervsmanden Gudmund Schacks Mindelegat midt i juni. Det skete som vanligt med tre portioner til modtagere med tilknytning til henholdsvis modstandskampen, idræt og rosport. Så rammen om den festlige begivenhed, Danske Studenter Roklub ved Svanemøllen i København, var velvalgt.

Årets modstands-legendmodtager var meget velfortjent Sigurd Weber, tidl. næstformand i FV og manden, der er kendt for sænkningen i juli 1943 af den tyske Kriegsmarines mineudlægger »Linz« på Odense Stålskibsværft. Overrækkelsen af Mindelegatet blev foretaget af HKH Prinsesse Benedikte. Forinden havde Holger Danske-veteranen Jørgen Kieler i en tale opridset legatmodtagerens modige indsats ved sænkningen og de store perspektiver ved den dristige sabotageaktion:

Foråret 1943 havde været præget af voksende sabotage og uro rundt om i landet, især i Århus, Aalborg og Esbjerg. Men det afgørende initiativ blev taget i Odense. Her var SOE-chefen Flemming B. Muus, SOE-manden i byen Peter Carlsen og den fynske modtagechef Erik Frandsen blevet opmærksomme på den tyske mineudlægger »Linz« , der lå klar til aflevering fra Odense Stålskibsværft. Den var vigtig for tyskernes forsvar mod en evt. allieret invasion, som på den tid »lå i luften«. Sænkning af skibet ville dog ikke alene have sømilitær betydning, men tillige stor provokerende virkning i det strejke-ramte Danmark, hvor augustoprøret 43 var under opsejling.

Og var der noget, som englænderne, modstandsfolkene og en stor del af befolkningen ønskede sig nu efter mere end tre års tysk besættelse, så var det et brud på den danske regerings samarbejdspolitik med tyskerne, påpegede Kieler.

Den 24-årige Sigurd Weber fik den 22. juli 1943, den dato glemmer han nok aldrig, en henvendelse fra Erik Frandsen. Weber arbejdede under sit ingeniørstudium som elektriker på skibet på værftet. Ville han påtage sig opgaven at sænke det, spurgte Frandsen. »Jeg sank jo en gang, og da vi havde sludret lidt, sagde jeg, at det var ok«, har Weber berettet

til Kieler. Der skulle held til at gennemføre den ønskede aktion på det stærkt bevogtede, tyske skib, men efter et par forsøg fik han smuglet bomben med ombord.

Vel ombord på »Linz« med den fik Weber et par overraskelser. Før han havde fået bomben anbragt, dukkede en større gruppe tyske søofficerer op for at inspicere nybygningen inden afleveringen. Og mens han var ved at placere bomben, dukkede en maler pludselig op og tilbød sin assistance. Han havde lige anbragt et par brandbomber ombord, hvad Weber dog ikke vidste. Da de sprang i ventetiden, kom kriminalpolitiet, men ville på grund af risikoen for yderligere bomber ikke gennemse skibet. Så bomben forblev uopdaget.

Af hensyn til arbejdskammeraterne havde Weber besluttet at anbringe sprængladningen under vandet på skibets yderside. Det lykkedes og viste sig ydermere at give betydeligt større sprængeeffekt. Tidsindstillingen var otte timer, men så endte »Linz« også på havnens bund. Sænkningen var sket uden at den kostede én dråbe blod, og et risikabelt RAF-angreb på værftet var undgået.

Augustoprøret beroede på mange forskellige illegale aktiviteter i mange byer. Men ingen enkelt aktion har haft større betydning for bruddet med tyskerne den 29. august end sænkningen i Odense, konkluderede Jørgen Kieler i sin tale ved overrækkelsen af Gudmund Schacks Mindelegat til Linz-sabotøren Sigurd Weber. ■

Prinsesse Benedikte overrakte Sigurd Weber Mindelegatet og et tilhørende emblem, mens Legatets formand, T. Ingemann Hansen, bistår.

*Niels Erik Vangsted blev dræbt af tyskerne
den 17. august 1943, da han var på vej hjem med
en nedkaster lastet våben. Hans begravelse udløste i Ålborg
en række uroligheder, svarende til dem, der fandt sted
i andre provinshyer i august 1943, og som endte med
samarbejdspolitikens forlis den 29. august.*

Optakten til forliset af samarbejdspolitikken

En våbensending, nedkastet ved Madum Sø i Rold Skov den 17. august 1943, blev opbragt af tyskerne. Én frihedskæmper blev dræbt under aktionen, og en anden blev, som den første dansker, henrettet af tyskerne 11 dage senere. Begravelsen af den faldne førte til generalstrejke i Ålborg. Den bredte sig til andre store danske byer, og det dannede optakten til den 29. august.

Af Jørgen H. Barfod

Sabotagen tog til i løbet af 1943, og befolkningen blev efterhånden mere venligt stemt overfor den. Takket være forbindelsen med det engelske SOE kom der efterhånden et samarbejde, bl.a. ved modtagelsen af materiel fra luften.

Den 17. august 1943 skulle der modtages en sending i Rold Skov, og leder af aktionen var en dansk faldskærmsmand Poul Jensen. Han fortæller herom: - Ved tidligere nedkastninger var vi altid ankommet til modtagestedet én eller to ad gangen. Men denne gang var det desværre umuligt at gennemføre alle forsigtighedsreglerne, fordi vi for sent over BBC's danske udsendelse fra London fik besked om, at maskinen »kom i aften«. Vi nåede dog frem til Madum Sø en lille halv times tid, før vi hørte motorstøj. Da maskinen blev ved med at kredse over området, blev vi klar over, at der var noget galt. Samtlige beholdere blev kastet for sent og landede to kilo-

meter fra pladsen. (Det er senere oplyst, at det var en fejl ved udløsningsmekanismen).

Efter en del besvær fik vi beholderne lokaliseret, vi læssede dem og kørte bort. På vejen gennem Skørping blev vi passeret af en lastvogn bemannet med tyskere. Den vendte og forsøgte at trække ind foran os samtidig med, at der blev givet tegn til, at vi skulle stoppe. Vores chauffør gjorde, hvad han kunne, men vores generatorordrene køretøj var ikke beregnet til væddeløb. Kun et par af os var bevæbnede, så vi havde end ikke valget mellem at løbe eller at slås.

Fanget af tyskerne

Jeg gav ordre til at klemme vognen forbi tyskerne og fortsætte nordpå til en skovstrækning, men samtidig åbnede tyskerne ild, men beholderne i vores vogn gav en smule dækning. Kay Lund valgte at »stå af i farten« og det lykkedes ham at rulle ned ad en skråning og nå velbeholdent til Ålborg.

Da vi var nået et stykke ind i skoven strejkede generatoren, og chaufføren bremsede hårdt. Alle sprang af. Poul Kjær Sørensen sprang over en grøft, men snublede og nåede ikke at komme op, før tyskerne faldt over ham. Han blev taget til fange, dømt ved en krigsret og henrettet, som den første i Danmark. Niels Erik Vangsted havde stået baggest på ladet, og han blev dødeligt såret af tyskernes skud. Han blev ført til Ålborg og

Lastvognen, der blev brugt til afhentning af containere fra modtagepladsen ved Madum Sø, er tydeligt mærket efter skudduellen med tyskerne.

blev begravet her. Den 26. august udsendte justitsministeriet en cirkulæreskrivelse hvori der blandt andet stod:

»Der er opstået et nyt urocentrum i Ålborg. Årsagen til urolighederne var begravelsen af en ung bankkasserer Niels Erik Vangsted, som var blevet dræbt af tyskerne, da han deltog i afhentningen af sprængstoffer, der var nedkastet med faldskærm fra en engelsk flyvemaskine. Der var i Ålborg agiteret for, at arbejdet skulle nedlægges på begravelsesdagen fra klokken 13 - 15 og, at butikkerne skulle lukke i samme tidsrum«.

Der blev fra den tyske øverstbefalende fremsat krav om, at ikke over 50 personer måtte deltage i begravelsen. Da dette krav, trods indtrængende forestillinger fra dansk side, blev fastholdt, blev begravelsen i forståelse med afdødes familie rykket frem til et tidligere tidspunkt, hvilket derefter blev bekendtgjort af politiet. På den tid, der oprindeligt var fastsat til begravelsen, samledes der imidlertid en stor menneskemængde ved kirken og ved kirkegården, og der blev skredet ind af det tyske militær, der rykkede frem med

tanks, kanoner og kavaleri. Der blev skudt på befolkningen og flere såredes.

Generalstrejkerne

Den følgende dag blev arbejdet dog genoptaget, men da en dansk arbejder blev skudt af en tysk soldat, blev arbejdet nedlagt over hele byen. Der var nu generalstrejke, og politimesteren har, efter et krav fra tyskerne, udstedt færdselsforbud fra klokken 20 til klokken 6 og bestemt, at offentlige forlystelser, restauranter m.v. skulle lukkes klokken 19.

Da der fandt hærværk sted mod forretninger tilhørende nationalsocialister og personer, der antoges venligt indstillede overfor tyskerne, lod kommandanten, efter ordre fra den øverstbefalende, opstille tyske vagtposter ca. 40 steder hos de personer, som havde henvendt sig til de tyske militærmyndigheder om beskyttelse.

Hermed var de første store strejker i gang. Sammen med strejkerne i Odense, Esbjerg og andre byer dannede de optakten til den 29. august 1943.

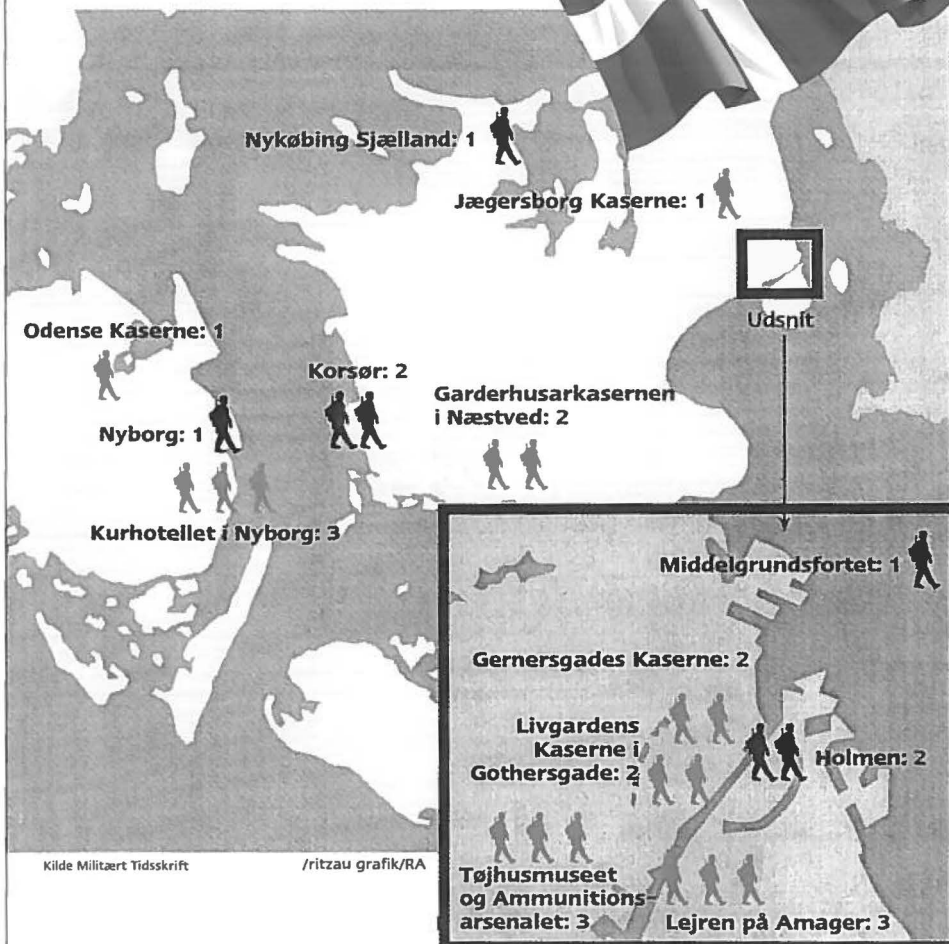
*Niels Erik Vangsted blev dræbt under
en træfning med tyskerne 18. august 1943.*

Her faldt de danske soldater

Her faldt de danske soldater den 29. august 1943, da den tyske besættelsesmagt angreb de danske styrker på Sjælland og Fyn samt flåden:

Faldne i hæren:

Faldne i flåden:

Kilde Militært Tidsskrift

/ritzau grafik/RA

Skæbnedøgnet hvor Danmark brød med besættelsesmagten

24 danske soldater blev dræbt, og flåden sænkede de fleste af sine skibe på Holmen, mens resten undslap til Sverige, da tyskerne iværksatte operation Safari klokken fire om morgenen den 29. august.

Af Ole Hoff-Lund

Det blev det mest dramatiske og afgørende skæbnedøgn for Danmark under 2. Verdenskrig, og alligevel er det de færreste mennesker, født siden da, der kender betydningen af dagen den 29. august 1943.

Dagen skulle vise sig at blive udslagsgivende for, hvordan de allierede betragtede den danske indsats i forhold til den tyske besættelsesmagt, og den markerede bruddet med den hidtidige samarbejdspolitik med nazisterne - efter den dag var det klart for enhver, at Danmark havde sat foden ned og protesteret voldsomt. Det afspejler sig også i, at besættelsesmagten begyndte at behandle os langt mere restriktivt end tidligere.

Det er en meget markant dag, men det interessante er, at den ikke har været voldsomt højtideligholdt og har stået i skyggen af 9. april og 5. maj, siger generaløjtnant Kjeld G.H. Hillingsø, der i dag er militærhistorisk konsulent ved Forsvarsakademiet.

I månederne op til den 29. august 1943 var den danske befolkning gradvist blevet mere

og mere negativt indstillet over for den tyske besættelsesmagt, der i krigens første år havde beslaglagt store mængder våben og ammunition samt torpedobåde fra forsvaret.

- Myten siger, at det danske folk stod enigt skulder ved skulder mod besættelsesmagten, men det var jo ikke tilfældet. Tværtimod samarbejdede man indtil den 29. august, og en majoritet både i befolkningen og i Folketinget syntes, at det var det rigtige. De var i virkeligheden imod enhver form for modstand, siger Kjeld G.H. Hillingsø.

Tyskervenheden i forsvaret begrænsede sig, ifølge Kjeld G.H. Hillingsø, til, at 77 officerer meldte sig til Dansk National Socialistisk Arbejder Parti (DNSAP), svarende til at under ti procent af officerskorpset blev nazister eller frikorpsfolk. Andre kilder sætter dog dette tal en del højere.

Men urolighederne begyndte at ulme, og det kulminerede i august, hvor der udbrød generalstrejke i 17 af de større byer og store demonstrationer, som værnemagten og politiet forsøgte at dæmpe.

Men det førte blot til endnu større provokationer af besættelsesmagten, så der måtte forhøjet beredskab, og 21. august konkludere en tysk rapport om situationen i Danmark, at der var behov for at indføre undtagelsestilstand og flere tyske tropper.

Den danske regering blev derfor stillet et ultimatum, som bestod af seks punkter. Dels et indgreb i forsamlingsfriheden og et forbud mod strejker og chikane mod danskere, der samarbejdede med besættelsesmagten. Dels skulle der indføres udgangsforbud mellem kl. 20.30 - 5.30, ligesom tyskerne ville gennemføre presse censur.

Endelig skulle der oprettes hurtigtarbejdende domstole, og der skulle indføres dødsstraf for sabotage, angreb på besættelsesmagten samt for besiddelse af våben og sprængstoffer.

Som ventet ville den danske regering ikke acceptere ultimatummet, og den naturlige udgang blev derfor en afvæbning af det danske forsvar og undtagelsestilstand. Det var det politiske brud med samarbejdspolitikken. Regeringen trådte tilbage, og i stedet kørte et departementchefstyre landet videre, forklarer Hillingsø.

Den tyske plan var at gennemføre afvæbningen af de danske styrker den 28. august, men den blev udskudt i 24 timer for at kunne bruge en tysk panserdivision, som var på gennemmarch i landet. Derfor blev man enige om at indlede aktionen den 29. august klokken 4.00, men både den danske hær og flåden var forberedt på den tyske aktion, og de ydede hård modstand.

Den danske generalkommando og Krigsmi-
nisteriet blev omgående besat og sat ud af spillet, mens søværnets viceadmiral Vedel klokken 4.07 udsendte ordre om, at alle skibe på Holmen skulle sænkes. Kort efter udsendte han en kodet besked om, at alle andre skibe skulle søge mod Sverige. På Holmen lykkedes det at sænke 29 skibe, så de ikke

faldt i tyskernes hænder. De to skoleskibe Hvidbjørn og Ingolf blev sænket i Storebælt, og der blev kæmpet i Korsør og Nyborg samt i Isefjorden. Torpedobåden Havkatten, tre minestrygere og ni marinekuttere undslap til Sverige, hvor de dannede en dansk eskadre på svensk grund.

For hærens vedkommende blev der kæmpet på en række kaserner i København, Jægersborg og Sorgenfri Slot samt i Næstved, Odense, Nyborg, Ringe og Fåborg, da de tyske styrker rykkede ind. Da dagen var omme, havde 24 danske soldater mistet livet - syv fra søværnet og 17 fra hæren. Yderligere 50 var såret, mens tyskerne mistede fire mand og havde 59 sårede.

- Det var en klar markering af et brud. Dels fordi der blev kæmpet rundt omkring. Dels i udlandets øjne ved at flåden sænkede sine skibe. Hvis det ikke var sket, så ville de vestlige allierede ikke have accepteret os. I forvejen havde vi store problemer med russerne, der ikke fandt os værdige til en plads i det gode selskab, siger Kjeld G.H. Hillingsø.

Fra den 29. august blev den danske modstandskamp intensiveret med sabotageaktioner mod materiel og transportsystemer, men ifølge Hillingsø gik det ikke i nævneværdigt omfang ud over besættelsesmagtens soldater.

- Modstandskampen blev i princippet styret af Special Operations Executive i London, og de fik de sabotagehandlinger, som de ønskede.

Dermed kunne de koordinere dem med de ting, der foregik andre steder. I Danmark stjal man tyskernes våben, men man slog dem ik-

ke ihjel på gaden, og der var heller ikke spektakulære aktioner som i Norge mod det tunge vand. Derfor havde tyskerne heller ikke

grund til at fare helt så voldsomt frem mod danskerne som andre steder i Europa, siger Hillingsø. ■

Faldne den 29. august 1943:

Søværnet

På »Hajen« ved Korsør:

Søløjtmant A. Rybner Jørgensen	Bispebjerg	(16)
Torpedo-underkvartermester C. Thomsen	Korsør	(16 + 23)

På »Niels Juel«:

Artillerikvartermester H. E. Andreassen	Bispebjerg	(16)
---	------------	------

På Holmen:

Mathelev O. K. Rasmussen	"	
--------------------------	---	--

På Middelgrundsfortet:

Overkonstabel K. B. Jensby	"	
----------------------------	---	--

Hæren

Kaptajnløjtnant S. Snerding	"	(16 + 202)
-----------------------------	---	------------

Premierløjtnant P. A. Hansen-Nord	"	
-----------------------------------	---	--

Overofficiant O. K. Karbo	"	
---------------------------	---	--

Menig O. E. B. Hilker	"	
-----------------------	---	--

" Arne Egon Hansen	"	
--------------------	---	--

" Åge Edvard Hansen	"	
---------------------	---	--

" Poul Vilhelm Olsen	"	
----------------------	---	--

" H. K. Jørgensen	"	
-------------------	---	--

" L. J. B. Larsen	"	
-------------------	---	--

" R. V. Isbo	"	
--------------	---	--

Kornet Knud Børge Madsen	Grindsted	(17, 38 + 406)
--------------------------	-----------	----------------

Menig Niels Børge Olsen	Finderup	(17 + 294)
-------------------------	----------	------------

Kaptajn C. L. Wesenberg	Nyborg Assistent	(346)
-------------------------	------------------	-------

Menig A. P. Christensen	Falsled	(341)
-------------------------	---------	-------

Sergent S. A. J. Andersen	Randers Nordre	(460)
---------------------------	----------------	-------

Menig Ivan Jacobsen	Løvel	(39 + 490)
---------------------	-------	------------

Oversergent K. O. Norvin	Ålborg Almen	(512)
--------------------------	--------------	-------

Mindetavle ved Artillerivej 63:		(211)
---------------------------------	--	-------

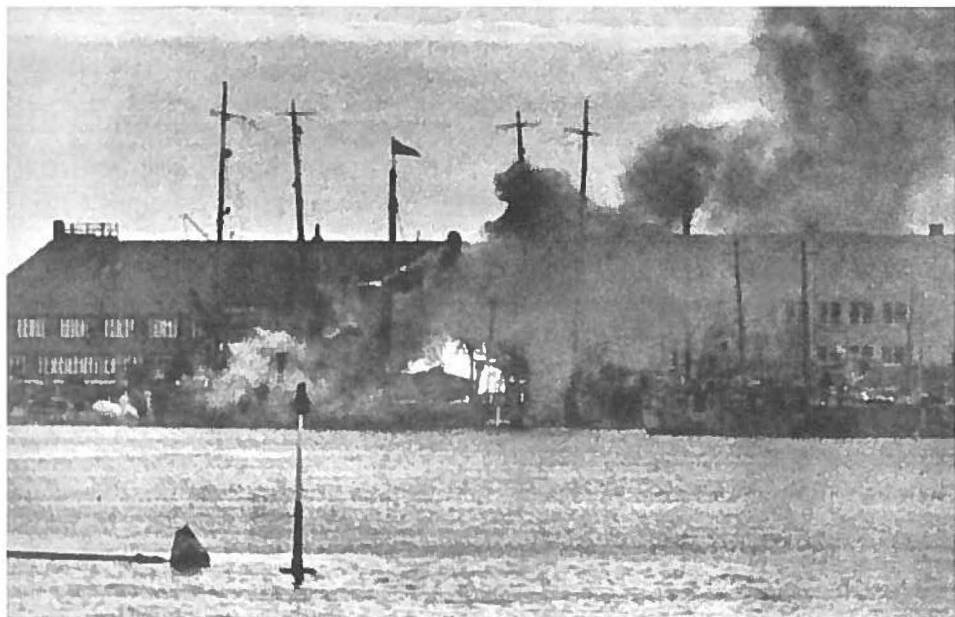
Menig Aage Edvard Hansen		
--------------------------	--	--

Korporal Svend Aage Halager Michelsen		
---------------------------------------	--	--

Menig Poul Vilhelm Olsen		
--------------------------	--	--

Vægter C. C. Hansen		
---------------------	--	--

Ovenstående oplysninger er hentet fra bogen »Krigens Monumenter« af Anders Bjørnvad 1999. Navnene i 2. kolonne oplyser begravelsessted. Numrene til højre for det refererer til sider i bogen, hvor vedkommende er omtalt. Oplysningerne om faldne soldater den 29. august varierer fra kilde til kilde.

Holmen den 29. august om morgenen. Værkstedsskibet Henrik Gerner brænder stadig. (Frihedsmuseet)

A. H. Vedel på besøg på inspektionsskibet Ingolf, sommeren 1943. (Foto stillet til rådighed af S. S. v. F. Kieler)

Flådens sænkning den 29. august 1943

På 60 årsdagen for sænkningen søsættes en ny bog over begivenhederne i søværnet i de hektiske dage dengang. Vi bringer her uddrag fra bogen.

Af Søren Nørby, stud. mag. Orlogsmuseet

August 1943 var præget af store og vedholdende uroligheder rundt om i Danmark. Det var et folkeligt oprør, der var rettet mod de tyske tropper, der havde holdt landet besat siden 9. april 1940.

For søværnets vedkommende betød urolighederne en omrokering af en række af de enheder, der arbejdede med minestrygning af de indre danske farvande. Skibene blev flyttet fra de byer, der var plaget af uroligheder, da søværnets ledelse var bange for, at besætningerne skulle involveres i sammenstødene med tyskerne.

En sådan situation kunne give tyskerne et påskud til at overtage kontrollen med de danske skibe, det ville man for enhver pris undgå. Situationen spidsede dog til i slutningen af august, og søværnet begyndte at tage sine forholdsregler.

I 1941 havde flåden måttet bøje sig for et tysk krav om at udlevere otte torpedobåde, og efter den oplevelse havde søværnets nye chef, viceadmiral Vedel, besluttet at noget sådant ikke skulle kunne ske igen. Han hav-

de derfor udsendt specifikke ordrer til skibscheferne og beordret søminevæsenet til at fremstille sænkningbomber til alle enheder i aktiv tjeneste.

Allerede den 27. august gik flådestationen på Holmen i beredskab, men et tyske angreb udeblev. Dagen efter fremsatte tyskerne et ultimatum overfor den danske regering. Her krævede de bl.a., at regeringen indførte dødsstraf for sabotage mod tyske interesser, og da regeringen meldte tilbage, at det ville man ikke gå med til, blev det åbenlyst for de fleste, at samarbejdspolitikens dage var talte.

Søværnet tog sine forberedelser. Under et møde i Kystflådens øverste ledelse blev det besluttet, hvilke skibe, der skulle gøres klar til at afgå mod Sverige, og hvilke der blot skulle gøres klar til øjeblikkelig sænkning på Holmen. Vice-admiral Vedel var klar over, at det næppe ville være muligt at sænke alle skibene, men han ønskede at de egentlige krigsskibe skulle søges ødelagt. Både for at tyskerne ikke skulle kunne bruge dem, men også for at sende et klart signal til den danske befolkning og resten af verden. Et signal om modstand mod tyskerne.

Forsvarsministeren forbød forsvar

Om eftermiddagen den 28. august havde Vedel et møde med forsvarsminister Søren Brorsen. Her redegjorde Vedel for de skridt, han havde taget for at imødegå et tysk an-

greb. Det var Vedels agt, at Holmens Vagtkompani skulle gå aktivt til modangreb mod et evt. tysk angreb, men det nægtede Brorsen ham tilladelse til.

Brorsen mente, at et sådant skridt blot ville føre til meningsløse tab af danske liv, og han var også af den overbevisning, at Holmen faldt ind under den paragraf i aftalen fra 9. april 1940, der gav tyskerne adgang til alle forsvarets kaserner og anlæg. Efter en længere diskussion måtte Vedel bøje sig og efterfølgende udsende en meddelelse til søværnets enheder:

»Besættelse af skibene på Holmen må efter regeringens bestemmelser ikke imødegås med magt«. På eget ansvar tilføjede Vedel dog: Skibene kan efter omstændighederne sænkes».

Kl. 4.00 om morgenen den 29. august iværksatte tyskerne det, de havde kaldt »Operation Safari«. Planen var at afvæbne og neutralisere det danske forsvar.

Oprindeligt havde planen kun været rettet mod den danske hær, men i sidste fase var tyskerne også blevet bevidste om, at de måtte slå til mod det danske søværn. Dette var egentligt i modstrid med de tyske interesser. Søværnets arbejde med minestrygning af de danske farvande var en klar fordel for tyskerne, og efter 29. august var de nødsaget til at overflytte en større styrke af mandskab og skibe til dansk område for at opretholde forbindelseslinien til Norge.

Angrebet på Holmen

Kl. 3.56 ankom en tysk styrke til Holmens hovedvagt i Prinsessegade, hvor de bad om at komme til at tale med »der kommandant«.

Holmens Vagtkompagni lukkede dem ind, men gav samtidig besked til chefen for Kystflåden - Paul Ibsen. Han ringede videre til Vedel og fik her ordren »sænk skibene«.

Tyskernes indmarch på Holmen blev stoppet ved broen til Værftsbrovagt. Broen var åbnet, og da ingen kunne finde håndtaget til at sænke broen igen, måtte tyskerne vende om og køre den lange vej ad Refshalevejen om til Kongebrovgat. Imens sænkede danskerne deres skibe.

Ubåden »Bellona« gik, som det første fartøj, tilbunds kl. 4.12. Med åbne luger blev ubåden sænket, og da det indtrængende saltvand nåede batterierne, sørgede de to væsker i forening for at ødelægge bådens følsomme elektroniske udstyr og motorer.

»Bellona« blev hurtigt fulgt af andre af flådens skibe, og i alt blev 27 ud af de 35 fartøjer, der lå på Holmen, sænket. De to bevogtningsfartøjer »Sælen« og »Nordkaperen« forsøgte, som de eneste, at slippe ud af Flådens Leje og til Sverige. Desværre var udsejlingen blokeret af den brændende minestryger »MS 4«, og bevogtningsfartøjerne måtte derfor opgive. Klokken 4.40 lagde de til ved Dokøen, og små 15 minutter senere, blev de brændende sendt til bunds, da skibenes sprængbomber blev aktiveret.

Efter flådens sænkning samlede skibenes besætninger sig i Planbygningen ved Mastekranen. Her mødte hovedparten af søfolkene for første gang de tyske soldater, der nu var ved at sætte sig i besiddelse af Holmens område. Tyskerne ville have danskerne til at marchere ud til Luftmarinestationen på Margretheholm, men da danskerne trådte an på

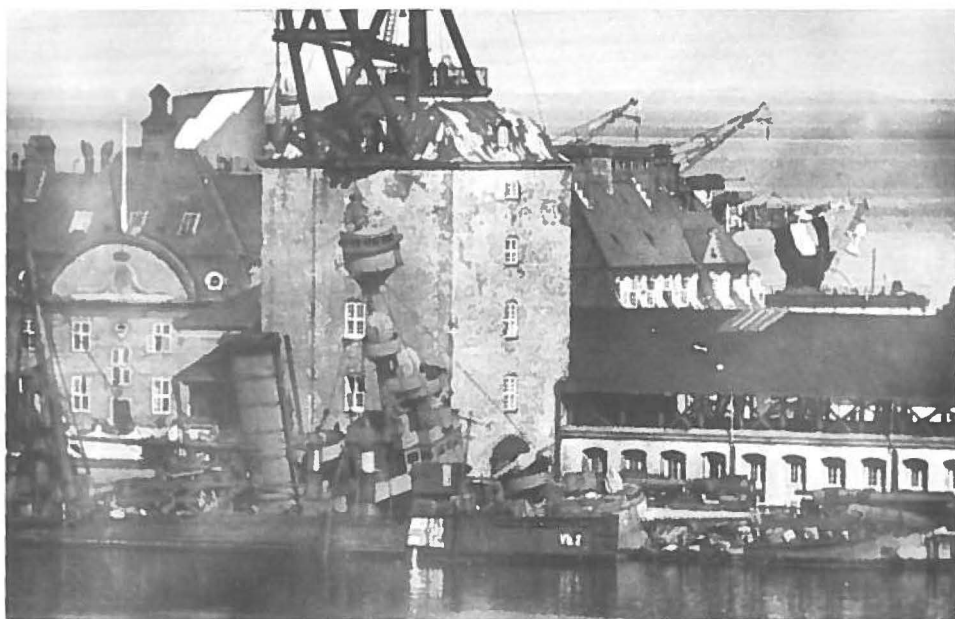
Sænkede ubåde og værkstedsskibet Henrik Gerner på Holmen den 29. august 1943. (Frihedsmuseet)

Kystforsvarsskibet Peder Skram sænket under Mastekranen blev et af besættelsestidens vigtigste fotografier. Her er skibet fotograferet fra Langeliniesiden af Københavns Havn. (Frihedsmuseet)

Bombenedslag tæt ved Niels Juel kl. 09.35, fotograferet fra fyrskibet Absalon. (Orlogsmuseet)

Ubåden Havfruen sænket i Flydedok nr. 2. I baggrunden ses den kængrede ministryger Sobjørnen. (Frihedsmuseet)

pladsen foran Planbygningen, opstod pludselig en ildkamp, som de tilstedeværende aldrig skulle glemme.

Tyskerne hævdede efterfølgende, at det var danskerne der havde skudt først, men da ingen af danskerne bar våben, kan dette med rimelig sikkerhed afvises. Det mest sandsynlige er, at to tyske kuttere, der var trængt ind i Flådens Leje, troede sig beskudt og åbnede ild mod området ved Planbygningen. Det fik de tyske soldater her til at skyde igen, og danskerne blev fanget i krydsilden. Det kostede søværnet to dræbte og to sårede, før der igen kom ro over området.

Enhederne uden for Holmen

Udenfor Holmen befandt sig en række af søværnets største enheder, samt hovedparten af flådens ministrygere. I Isefjorden lå flådens største skib - artilleriskibet »Niels Juel«. I det sydfynske øhav lå skoledelingen med inspektionsskibene »Ingolf« og »Hvidbjørnen« og i Korsør, Nyborg samt Kalundborg lå hovedparten af ministrygerne.

»Niels Juel« lå i Holbæk. Her modtog skibet kl. 4.10 et radiosignal fra Marineministeriet med besked om at søge svensk område. Desværre stod vinden ret ind på kajen, hvor det store skib lå, og det tog over to timer, før »Niels Juel« kunne afgang fra Holbæk. Herefter søgte det mod Hundested ved udmundingen af Isefjorden.

Undervejs gennem Isefjorden blev skibet observeret af tyske fly, og da det nåede frem til Hundested, modtog det to beskeder. Den første informerede fejlagtigt skibets chef, C. A. Westermann, at udmundingen til Isefjorden var mineret, og den anden lød på, at

»Niels Juel« skulle ankre op og afvente ankomsten af en søofficer - udsendt med fly fra København.

Westermann fulgte den anden ordre og lod »Niels Juel« lægge bi ud for Hundested. Her blev skibet uden anledning pludselig udsat for to angreb fra de cirklende tyske fly. Det første angreb kom kl. 8.55 og det andet små 40 minutter senere. Begge angreb beskadigede skibet stærkt, og beskydningen af skibet under andet angreb sårede fem besætningsmedlemmer. Heraf afgik en senere ved døden.

Skaderne på »Niels Juel« gjorde, at Westermann besluttede at sætte skibet på grund og ødelægge det. Dette skete kl. 10.48 hvor skibet med ca. 16 knob tog grunden. Efter grundstødningen forsøgte man at bringe skibets sprængladning til eksplosion, men det mislykkedes, og man måtte manuelt åbne for bundventilerne for at sænke skibet. På lidt over en time tog det ca. 2.500 tons vand om bord, hvilket fik »Niels Juel« til at sætte sig godt fast på bunden samtidig med, at saltvandet ødelagde skibets maskiner og andet udstyr.

Trods ødelæggelserne fik tyskerne bragt »Niels Juel« flot, og det kom i tjeneste i den tyske flåde som kadetskib under navnet »Nordland«. Den 3. maj 1945 blev det for anden gang i dets karriere sænket af egen besætning - denne gang i Eckernfördefjorden.

I såvel Korsør som Nyborg blev ministrygerne udsat for et hårdt og direkte angreb fra 100 - 150 tyske soldater. De gik meget hårdhændede til værks og kastede både med håndgranater og skød med maskinpistoler mod de

danske søfolk. Der gik derfor ikke mange minutter, før danskerne måtte overgive sig, og da havde kampene allerede kostet tre døde og fire sårede.

Ved Svendborg lå skoledelingen med inspektionsskibene »Ingolf« og »Hvidbjørnen«. Da kommandør Evers, der var chef for delingen, modtog beskeden om de tyske angreb, besluttede han at søge mod svensk område. I Storebælt gik det dog galt, og begge skibe blev besat af tyske prisebesætninger. Trods besættelsen lykkedes det at sænke »Hvidbjørnen«, mens et forsøg på at sænke »Ingolf« måtte opgives, da tyskerne truede med at skyde de kadetter, der var ombord.

Enkelte danske skibe nåede svensk område. Her blev skibene oplagt, og besætningerne kom på civilt arbejde i bl.a. de svenske skove. Skibene blev dog reaktiveret i forbindelse med oprettelsen af den danske flotille i september 1944, og de deltog alle i transporten af den danske brigade til Danmark den 5. maj 1945. Generelt var begivenhederne i morgentimerne den 29. august præget af både dårlig tysk planlægning, ringe overblik og kontrol over de tyske styrker. Fra dansk side kom angrebene ikke uventet, og det lykkedes derfor at sænke hovedparten af skibene med et minimalt tab af liv.

Skibene hæves

Tyskerne startede med at kræve, at Orlogsværftet selv stod for bjærgningen af de sænkede skibe, men det nægtede værftet, og tyskerne måtte selv hæve skibene. Først ved hjælp af to mindre bjærgningsskibe fra Kiel, der kunne bringe de skibe flot, der kun var sænket via åbning af søventiler. Til de skibe, der var sænket ved sprængning, fik tyskerne sejlet en stor flydekran fra Hamburg til København. Den ankom 3. oktober 1943, og da den var på plads, kom der fart over bestræbelserne. I alt endte 15 af de 32 sænkede skibe i en eller anden form for aktiv tjeneste i den tyske flåde.

Efter befrielsen lykkedes det søværnet at genfinde hovedparten af de forsvundne skibe, og en række af dem kom tilbage til Holmen, hvor de blev reparerede, inden de igen kom i tjeneste i søværnet.

»Flådens Sænkning - 29. august 1943« af Søren Nørby, stud. mag. Orlogsmuseet. Bogen indeholder, foruden detaljerede beskrivelser af sænkningen også mange nye og hidtil ukendte fotografier fra begivenhederne dengang. Pris 299 kroner; og bogen kan bestilles hos Orlogsmuseet. Kupon i FV-Bladet nr. 172 kan benyttes ved bestillingen.

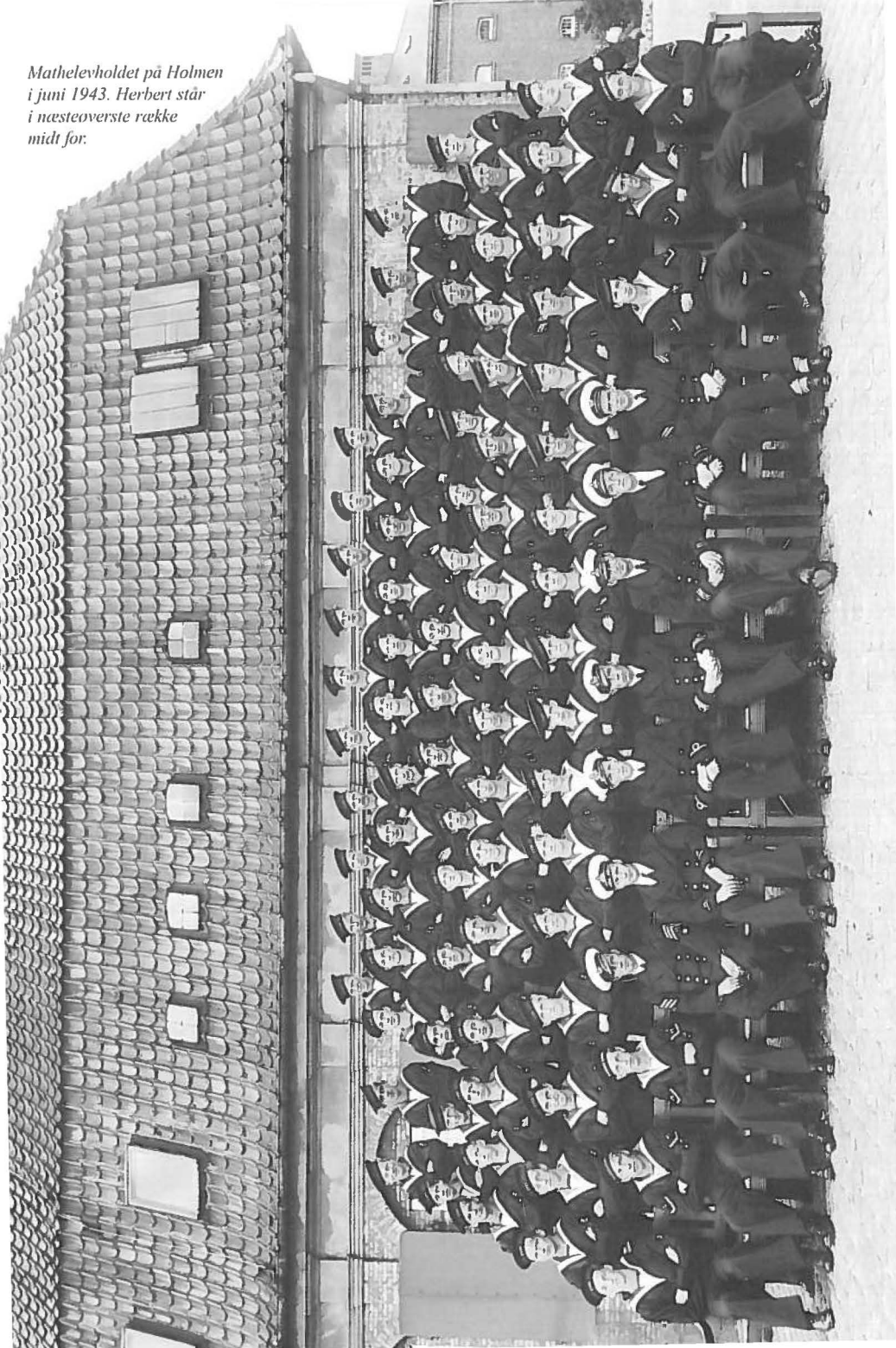

*Den tyske flydekran, Schwimmkran I/38, også kaldet »Der Lange Hendrik« ankommer til Holmen.
(Foto: Jørgen S. Lorenzen)*

Hvalrossens køl knækker under bjergningen. (Jørgen S. Lorenzen)

*Mathelevholdet på Holmen
i juni 1943. Herbert står
i næsteoverste række
midt for.*

-Vi var stolte over at have æren i behold!

Sådan siger Herbert Hessner. Han var mathelev på Holmen den 29. august 1943. Denne artikel er hans øjenvidneskildring af tyskernes angreb, set med de meniges øjne, om hændelserne på dagen og interne- ringen indtil hjemsendelsen.

Af Herbert Hessner

Den 28. august 1943 var jeg tjenestegørende ved søværnet, som frivillig mathelev med tjenestested på Holmen i København. Det var en lørdag, og vi skulle som sædvanligt på landlov om eftermiddagen, hvorfor vi mønstrede i udgangsuniform på pladsen foran kaserne- skibet »Fyen«. Vi fik at vide, at landloven var inddraget, og at vi i stedet kunne deltage som tilskuere til et militært idræts- stævne på Holmens sportsplads og i gym- nastiksalen på Holmen.

Efter afslutningen af stævnet førtes vi i sam- let kolonne tilbage til pladsen ved »Fyen«, hvor vi fik ordre til at klæde om til »daglig blå«. Irritationen over den inddragne land- lov var naturligvis stor både hos menige og befalingsmænd, og omklædningen blev gen- taget adskillige gange, til omklædningstiden fra udgangsuniform til »feltmæssigt« var ac- ceptabel.

På visse af skibene ved kajen var der større aktivitet med afdækning af kanoner, klar- gøring, motorstart m.v., og rygterne om et

forventet, tysk angreb svirrede. Vi hørte, at vagtkompagniet fra søværnets kaserne var i forhøjet beredskab, og det forlød, forment- ligt fra radiooplysninger, at besættelsesmag- ten havde strammet kravene til den i øvrigt samarbejdsvillige regering, som vi nærmest betragtede som en slags landsforrædere, der kun gik tyskerne ærinde.

Jeg så frem til, at mine forældre skulle møde mig næste dag ved min landlov i byen. De skulle komme med toget fra Frederiksværk, hvor de boede, og sammen ville vi besøge no- get familie i København.

Tyskerne angriber Holmen

Omkring klokken fire om morgenen hørte vi larm og skudveksling fra området mod Prin- sessegade og den daværende luftmarinestati- on. Vi blev purret og kommanderet trådt an på dækket af »Fyen«, hvor chefen, kaptajn- løjtnant Olsson, meddelte, at tyskerne havde angrebet Holmen, og at vagtkompagniet var i kamp med de indtrængende, tyske styrker.

Vi fik ordre på at kaste de på skibet væren- de geværer, model 1889, overbord - gevær og lås hver for sig, hvilket skete.

Da tyskerne efterhånden var nået frem til området ved søofficersskolen, blev vi beor- dret til at træde an i området ved den gamle bygning ved mastekranen, hvor vi senere blev taget til fange af nervøse tyske soldater.

Vi måtte kaste udrustning, som bajonetter, stålhelme, gasmasker m.v. i diverse bunker, hvorefter vi blev samlet i kolonner og beordret til at marchere mellem bevæbnede tyske vagter gennem Holmen ud i Prinsessegade, hvor nogle få beboerne stirrede på den snavsede flok - snavset efter at have kravlet på jorden i dækning for skyderiet. Gadens beboerne kastede cigaretter m.v. til os, inden de efterhånden blev gennet væk af tyskerne.

Min far og mor overværede den triste floks vandring og fik af folk i en restauration forklaret morgenens hændelser. Min farbror, der var vicekriminalkommissær på Frederiksberg, undersøgte, om jeg eventuelt var indbragt på ét af byens hospitaler, som mange af flådens folk. Men til delvis beroligelse for min mor kendte ingen på hospitalerne mig.

Flåden sænkes

Stadigvæk kunne vi høre eksplosioner fra Holmen. De var startet tidligt om morgenen - efter Kong Christian den Tiendes ordre, blev det fortalt. Vi skulle følge den franske flådes eksempel fra Toulon og sænke flåden for at forhindre, at den kom i tyskerne besiddelse og dermed indgå i kampen mod de allierede. Eksplosionerne kunne også stamme fra tilbageværende ammunition i ammunitionsmagasinet ved volden mod B. & W., der var bragt til sprængning samme morgen.

I det hele taget var det et sørgeligt syn at se, hvordan det ene skib efter det andet blev sprængt og gik til bunds. Enkelte brændte, og det, vi betragtede som noget meget stolt, blev forvandlet til vrage og sølle jerndelev med master ragende op over vandet i én forvirring og udbrændte kommandobroer raseret af ild og sprængning. Dog var der trods alt

en udbredt lettelse over, at tyskerne ingen glæde fik af den overvejende del af den danske flåde – og stolthed over, at æren var i behold.

Tyskernes krigsfange

Vi blev ført til luftmarinestationen, hvor vi blev anbragt på plænen under bevogtning af tyske soldater. Et tegn på kammeratskabet under de specielle forhold var, at alle tog distinktionerne af for ligesom at betone, at nu var vi alle i samme båd, og denne opfattelse blev også bestyrket af, at vi delte, hvad vi havde.

For eksempel havde jeg en pibe, som dog først blev nødtørftigt repareret, fordi den var knækket under morgenens »falden ned«. En maskinmand fra en u-båd havde tobak, og en kvartermester havde tændstikker – ja, så skiftedes vi til at ryge på piben.

Efter mange timers venten på luftmarinestationen blev vi igen ført til kasernes skib »Fyen«, som dog var tømt for proviant. Men chefen skaffede noget brød og tomater m.v., så vi fik stillet den værste sult. Jeg havde stadig ikke haft mulighed for at kontakte mine forældre, som jeg kunne forestille mig havde bekymringer med hensyn til, hvor jeg var og omkring min tilstand.

Senere fik jeg at vide, at de var taget tilbage til Frederiksværk om aftenen den 29. august, men de var naturligvis bekymrede, fordi rygterne svirrede - vi skulle muligvis sendes til fangelejr i Tyskland.

Vores køjer og beskedne ejendele var intakte om bord i kistebænke og skabe, men »anden« om bord var noget slap. Nogle af os var

Forfatteren, som han så ud den 29. august 1943.

allerede temmelig oplejede med skæg o.s.v. Det gjorde chefen noget ved med det samme. Under morgenmønstringen om bord den 30. august befalede han, at alle, som sædvanligt, skulle mønstre renvaskede, barberede, børstede og velpressede. Alene det betød, at disciplinen med det samme højnedes betydeligt

Interneret post

Efter få dage fik vi lov til, på specielle åbne brevkort mærket interneret post, at skrive hjem og fortælle, at vi havde det godt, og det har vel trøstet en smule derhjemme. I øvrigt kunne vi, som jeg husker det, én gang om ugen skrive et sådan kort uden porto.

Det bør også fortælles, at vi efter klokken 20 om aftenen ikke kunne forlade skibet for f.eks. at gå på toilettet i land. Men der blev rigget et gammeldags lokum op over den tidligere rorkanal agter med to huller og dækket af et stykke sejdug. Rensningen af dette lokum, og specielt siderne af rorkanalen, var et ubehageligt stykke arbejde, som blev udført af vagttørnen hver morgen, inden stedet blev lukket for dagen.

I forbindelse med genoprettelsen af disciplinen blev vi, da vi atter kom om bord på skibet, med det samme sat til at sy de aftagne distinktioner på uniformen igen. Chefen etablerede ligeledes vagthold, kabys hold m.v.

Det var helt mærkeligt at kigge over det korte stykke til Langelinie, hvor vi så civile borgere gå tur og kigge ud på os. Der var de første dage efter den 29. august betydeligt flere spadserende, end vi plejede at se. På én eller anden måde føltes det »trygt« men også fjernt at have danske borgere så nær ved, og

Kampen om livgardens kaserne ved Rosenborg

Korporal Fridtjof Larsen var vagtkommandør om morgenen den 29. august, da tyskerne erobrede kasernen. Kampen kostede to mand livet. Her er hans rapport om kampen.

Jeg tiltrådte vagten på kasernen den 28. august 1943 kl. 12 som vagtkommandør. Da jeg tiltrådte, var der intet usædvanligt. Først hen på eftermiddagen fik vi at vide, at noget var i gære, og vagten fik da udleveret skarp-slebne bajonetter. Kl. 18.00 modtog jeg den sædvanlige vagtforstærkning, således at vagtstyrken på det tidspunkt udgjorde 18 mand. Vagten gik normalt, men med ekstra påpasselighed på grund af forholdene.

Kl. 20 skulle nattevagten til Amalienborg, som jeg skulle sørge for, afsendes. Denne plejede at afgå i kolonne, men den aften fik jeg ordre af inspektionshavende til at afsende mandskabet enkeltvis med et par minutters mellemrum.

På det tidspunkt var forsamlet en del mennesker uden for kasernen, deriblandt mange gamle gardere og nogle fra livjægerkorpsen, og de var meget ophidsede. Mange af dem ville ind på kasernen for at hjælpe os, hvis der skulle ske noget, og jeg måtte selv holde dem borte med maskinpistol.

Jeg inspicerede selv vagten mange gange og var ude ved hver afløsning. Omkring ved 24-

tiden blev der ringet til kasernen, at der var set tyske patruljer i nærheden, og jeg sendte derfor en patrulje ud omkring kasernen, men der var ikke noget at bemærke. Ellers var alt roligt til kl. 4, da jeg atter var ude ved vagt-afløsning.

Kl. ca. 4.10 kom stengangsvagten ind til mig og meldte, at der blev banket på indgang 2B, og da kun vagtkommandøren havde nøglen til denne dør, gik jeg selv derhen og lukkede op på den foreskrevne måde med sikkerhedskæden på døren og råbte »hvem der?« Dette råbte jeg flere gange uden at modtage svar, men da jeg så ville lukke døren, var der nogen, som forsøgte at hindre mig deri ude fra, men jeg fik den lukket.

Jeg blev derefter klar over, hvad der var i gære og sprang ind og hentede oversergent Norvin, der var inspektionshavende. Derefter kaldte jeg det vagtfrie mandskab til gevær. Jeg havde derefter indtryk af, at dørene blev sprængt med håndgranater, og jeg hørte oversergent Norvin skribe og så ham falde, men hvorvidt han er dræbt ved sprængningen eller for en kugle, har jeg ikke kunnet konstatere, ligesom jeg heller ikke ved om Norvin selv har skudt.

Der faldt ingen skud, før dørene blev sprængt, men derefter blev der stærk skydning, og lyset svigtede. I mellemtiden fik jeg mit mandskab bragt i stilling ind til mandskabs-

vagtstuen, og selv gik jeg i stilling i døren til min egen vagtstue. Da jeg kunne se, at tyskerne havde blokeret døren, fik mandskabet ordre til at skyde.

Hvor meget mandskabet har skudt ved jeg ikke, men selv skød jeg ca. 100 skud med maskinpistolen, indtil obersten ringede til vagtstuen og gav ordre til at indstille skydningen. Indtil skydningen afblæstes var ingen tysker kommet ind på kasernen ad den dør. Vi forsøgte også at komme oversergent Norvin til hjælp, men da tyskerne smed en håndgranat efter os, måtte vi opgive dette.

Officiant K. F. Nielsen, der var vagthavende, kom oppe fra sit kvarter ned ad trappen lige inden for indgang 2. Officianten blev såret, og jeg så ham falde ned over oversergent Norvin. Lidt efter kom livgardens adjutant, kaptajnløjtnant Snerding, samme vej, og jeg så ham falde ned over officiant K. F. Nielsen, men jeg var ude af stand til at konstatere, om nogen af de to sidstnævnte selv har skudt. Dette skete naturligvis inden kampen indstilledes.

Der var ingen af det i vagten værende mandskab, der søgte ud på eksercerpladsen, hver mand blev på sin post, men vagtposterne ude ved porten, Krudttårnet og Rosenborg tog så vidt jeg ved del i kampen. Efter at ordren om

at indstille var indløbet og efterkommet, var tyskerne straks over os.

Vi blev ført ud på Nørre Vold og afvæbnet, og vi så der, at der var opstillet kanoner på hjørnet af Gothersgade og Nørre Vold ved Botanisk Have.

Korporal Larsen, som han så ud, da han forsvarede livgardens kaserner ved Rosenborg mod tyskerne.

Jeg så tyske sygepassere bære officiant Nielsen ud på fortovet, her trak de hans ridebenklæder af ham og så hældte de blodet ud af disse, og jeg så ham blive anbragt på en lastbil med ordre til at køre ham til militærhospitalet, hvorimod jeg ikke så noget til kaptajnløjtnant Snerding og oversergent Norvin.

Jeg vil gerne tilføje, at der ikke til vagten var givet mig nogen særlige ordrer, men at alt hvad jeg foretog mig var efter vagtinstruktionen. I øvrigt bemærkes, at jeg ca. februar 1944 har afgivet skriftlig rapport til livgardens stab efter anmodning derfra.

Aalborg den 25. april 1947

korporal 281-421 Larsen

Sådan lyder den rapport, som korporal Larsen blev bedt om at skrive efter krigen.

For læselighedens skyld har vi ændret hans retskrivning til nutidig dansk.

Fridtjof Larsen og hans mandskab blev interneret af tyskerne. For Fridtjofs vedkommende skete det på Frederiksberg Slot, hvor han blev spærret inde sammen med en del officerer i et lille rum, som sardiner i en dåse, helt oppe under loftet.

-Vi måtte hverken åbne døre eller vinduer, så luften blev iltfattig hen under natten. En nat, jeg vågnede, strøg jeg en tændstik for at se, hvad klokken var, men tændstikken gik øjeblikkelig ud på grund af iltmangel. Indespærringen betød også, at vi ikke kunne komme på toilet om natten. Det var særligt hårdt for de ældre officerer, derfor var der en spand, vi kunne besørge vores nødtørft i. Da jeg kun var menig beordrede en officer mig til at sørge for, at spanden blev tømt. Men jeg kunne fortælle, at militær rang ikke gjaldt mere, fordi hæren var nedlagt. Så måtte officererne selv tømme spanden, beretter Fridtjof til FV-Bladet.

Han havde aftalt med et par veninder hjemme fra Nordjylland, at de skulle hente ham på kasernen efter vagtafløsningen den 29. august. Pigerne kom godt nok, men de fik at vide, at han var dræbt under ildkampen med tyskerne. Det rejste de hjem og fortalte til hans forældre.

De prøvede at finde ud af, hvad der var sket med ham. Efter otte dage sendte de et telegram til ham, hvor de bad ham bekræfte, at han var i live, og det fik han lov til. Det blev dog ikke sidste gang, de fik at vide, at han var dræbt.

Da han blev hjemsendt fra livgarden, gik han aktivt ind i modstandsbevægelsen i Aalborg. Efter en sabotageaktion, hvor han var uden

kontakt med forældrene i flere dage, fik de at vide, at han var dræbt under aktionen.

- Efter otte dage på Frederiksberg Slot blev jeg interneret i Sandholmlejren. Her mødte jeg en rekrutkammerat. Han foreslog, at vi skulle lade os indlægge på infirmeriet med finat for at slippe væk. Vi kradsede vores ben til blods og blev undersøgt af en læge, som ikke mente, at vi havde finat. Derfor måtte vi kradsede noget mere og blev nu indlagt på en afdeling for hud og kønssygdomme.

Her måtte vi stå splitter nøgne på række med en snes andre soldater. Et par sygeplejersker gik så langs rækken med en spand med noget hvidt stof i og en stor pensel. De penslede os fra hagen og ned. Et par af de første soldater kunne ikke skjule deres erotiske tanker ved smøreriet, men et slag på rette sted fik dem hurtigt på andre tanker. Og den sygeplejebehandling smittede af på os andre, fortæller Fridtjof.

Han kom nu tilbage til Jægersborg Kaserne, hvor han oprindeligt hørte hjemme. Herfra blev han så hjemsendt den 11. oktober 1943. Efter krigen blev han genindkaldt til livgardens vagtstyrke, hvor han var et halvt års tid, indtil han blev hjemsendt for godt.

Oprindeligt var han uddannet som herreekviperingshandler, og indtil pensioneringen rejste han land og rige rundt som sælger i den branche. Nu bor han i Venslev ved Skibby. Helbredet er ikke længere så godt, men den 82-årige tidligere garder er stadig aktiv i den lokale gardereforenings veteranafdeling. På hans bord i hjemmet står der et askebæger med inskriptionen »En gang garder – altid garder«.

Program for den 29. august 2003

Kl. 8.45

- FV overtager Dannebrog fra Danmarks-Samfundet v/form. Sv. Erik Husum.

Kl. 9.00

- HM Dronningen ankommer og sørger for, at flaget hejses på den nye flagstang.
- Derefter kransenedlægning af HM Dronningen og formanden for FV.
- Efter det kan andre kranser nedlægges.
- Afgang med bustransport til Holmens Kirke.

Kl. 10.45 - 11.45

- Mindegudstjeneste i Holmens Kirke.
- Afgang med busser til Holmen.

FOR INVITEREDE:

Kl. 12.00 - 12.30

- Velkomstdrink på fregatten Peder Skram.

Kl. 13.00 - 14.30

- Frokost på Søværnets Officersskole.

Kl. 15.00 - 17.00

- Reception på Hærens Officersskole.

Begivenhederne i Ryvangen 29. august 1943

I beretningerne fra besættelsestiden leder man forgæves efter én om det tyske overfald på Ingeniørregimentets øvelsesplads i Ryvangen. Indtil nu. Den korte kamp ved Ryvangsvagten beskrives her af en menig deltager fra 10. Ingeniørkompagni - i hans eget sprog.

»Jeg var på vagt i Ryvangen sammen med fem af mine kammerater. Vi havde godt hørt, at der ville ske noget før eller siden, men der var ingen, som vidste noget bestemt, og alt gik som sædvanligt indtil kl. 4.00 morgen.

Det var i min frivagt, så jeg lå og sov, men lige på en gang gav det et brag af noget som masede af sted, så sprang jeg op for at se, hvad det var, og så så jeg en af deres tanks komme igennem Søndre port og ind i Ryvangen, men med det samme var vagtholdet omringet, og de slog ruderne ind, så glassplinter røg omkring. Vi blev jo noget rundtosset, men de fleste af mine kammerater var allerede på vej ud, samt vor vagtkommandør, en oversergent.

Men de syntes jo, at det varede for længe, inden vi kom ud allesammen, for så begyndte de at skyde ind efter os gennem vinduer og døre, og så forsvandt de sidste af mine kammerater ud, men langt om længe havde jeg fået sikringen fra og gav dem så et par skud ud gennem vinduet, kravlede så ud i gangen for at se, om jeg kunne komme uden-

for i dækning, men der stod nok et 100 stk udenfor vagten, men så lodsede jeg tre, fire skud ud af døren; kravlede så ind i vagtkommandørens stue og ville forsøge på at komme ud gennem bagvinduet, men der var jo også nogle, som stod der; så fik de et par skud, så var der ikke flere patroner i mit gevær, men jeg fik da besindet mig til at få et par stykker ind igen og kravlede så ud til døren igen.

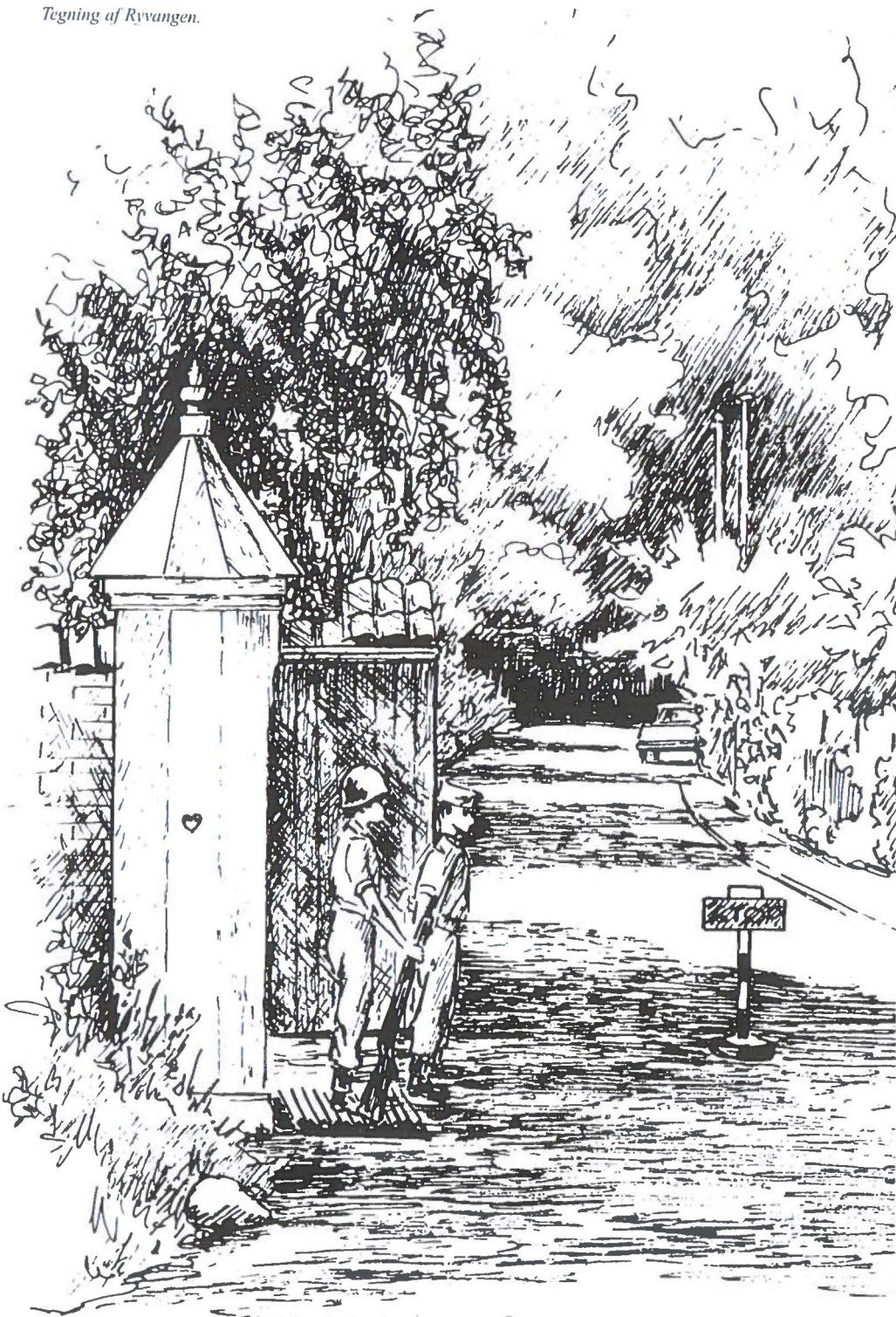
Der var så imidlertid blevet plads for de skud, som de havde fået, så jeg forsvandt derfor, men de fik øje på mig med det samme og skød efter mig. Jeg var nået hen til et rosenbed for så at kravle over og komme væk, men der var en lille forhøjning, som jeg skulle over, og det var nok til, at jeg fik løftet mig for meget og fik en kugle i højre skulder, men der var ikke noget at mærke, før jeg satte hånden på jorden igen; den var følelsesløs og kunne ikke bære mig, så jeg faldt om på siden og med det samme var de over mig.

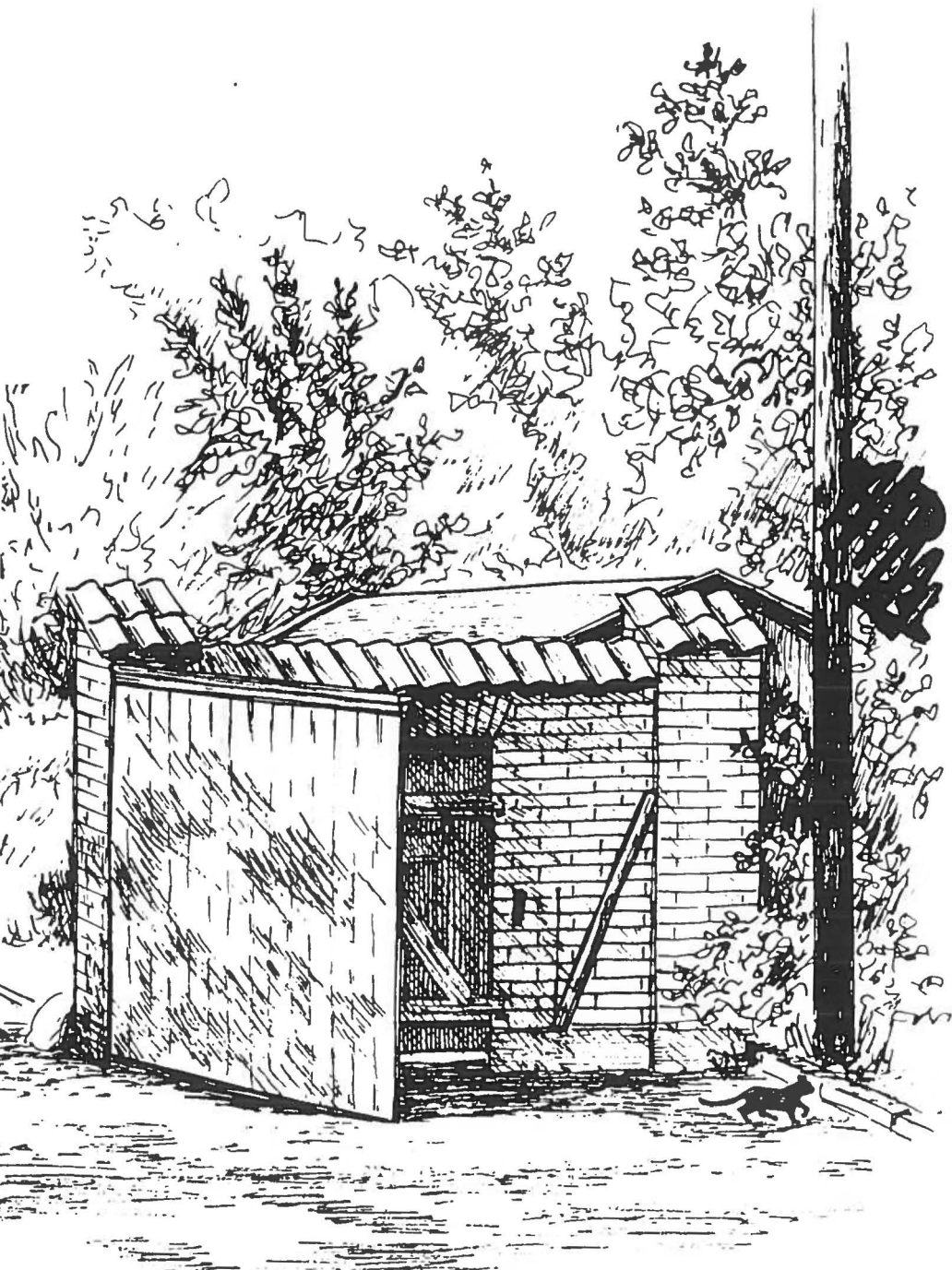
Så slæbte de mig hen til mine kammerater, de stod i række bag ved vagten. Så blev vi ført ind i vagten, hvor de tog vore våben og ammunition og vore lommer blev vendt, da så de var færdige med det, blev vi ført hen til radiobygningen – der holdt tanken – og døre og vinduer var smadrede, for de troede, at det var kasernen, men der fik de en lang næse, for vi lå på Øregaards Kaserne i Hellerup, men det fik de ikke at vide; så kom der

Tyskernes henrettelsesplads i Ryvangen - det senere Mindelunden.

Tegning af Ryvangen.

Vagnus Ole Nielsen

en befalingsmand og tog mig ned i vagten igen og gav befaling til to af dem, at de skulle føre mig op på Ingeniørkasernen, hvor jeg blev forbundet, og så fik jeg lov til at blive der til om mandagen; men de var også flinke mod mig.

Der fik jeg at vide, at de, der havde overfaldet os, var nogle der kom lige fra Norge, for de var bange for, at de, der havde været her, havde haft det for godt. De fortalte også, at der var faldet fem af deres egne dernede i

Ryvangen, og jeg var jo den eneste, som de fik ram på, så det var jo billigt sluppet for vort vedkommende, for jeg er kommet godt fra det.»

Af I. C. Hansen, T. B., nr. 109/1943

Ja, så uimponeret er den menige danske soldat af sin andel i Danmarks nej, til det tyske voldsherredømme, der indførtes den 29. august 1943.

Efterskrift:

I tiden før det tyske overfald den 29. august 1943 var Ingeniørregimentets befalingsmandsskoler og rekruttskoler blevet forlagt til Holbæk, hvor de forblev indtil 29. august 1943, da tyskerne lod hærens og flådens personel internere, for noget tid senere at lade mandskabet hjemsende og befalingsmændene frigive.

Ved interneringen benyttede besættelsesmagten lejligheden til også at røve alt det kostbare materiel, som telegrafbataillonerne havde magasineret i Ryvangen - det hele blev fjernet på 300 fuldtlæssede jernbanevogne til brug på de tyske fronter.

Den i sin tid skønne øvelsesplads i Ryvangen skulle komme til at rumme et vemodigt minde om besættelsestidens tunge ofre.

Pladsen vest for magasinet for jernbanehjælpemateriel blev anvendt til tyskernes henrettelsessted, og ofrene herfra og an-

dre, der satte livet til i kampen mod tyskerne, blev jordede ved en af de nordlige alléer syd for Tuborgvej, hvor førhen pioniererne havde øvet sig i minering, søpørarbejde og beklædningsarbejde.

Mindelunden og henrettelsesstedet er nu værnet og fredet som et af besættelsestidens dyrebareste minder.

Ovenstående er gengivet fra »Tidsskrift for Ingeniørofficerer« - Pionerforeningens blad.

Så er Mindelunden endelig klar til flaget

Kong Christian den 10. ønskede det – et officielt Dannebrogflag i Mindelunden. Men det er længe siden, at kongens ønsker var lov her i landet. Derfor har FV gennem mange år kæmpet for at få rette ansvarlige til at føre Kongens løfte ud i livet. Det kan man blandt andet se omtalt i de seneste udgaver af FV-Bladet.

Nu er det endelig lykkedes – en flagstang er rejst i Mindelunden, og den står klar til at blive indviet, når Kongens barnebarn, HM Dronning Margrethe den 2., den 29. august kl. præcis kl. 9.00, sørger for, at Dannebrog hejses for første gang i dette nationale min-

desmærke for 2. Verdenskrigs danske ofre for nazismen.

Det er blevet muligt med blandt andet støtte fra Danmarks-Samfundet. Det er »en upolitisk landsorganisation, hvis formål er at styrke det danske folks fædrelandssind og dets kærlighed til flaget«. Samfundet gør det blandt andet ved at uddele flag og faner.

Den danske Bank har ydet økonomisk støtte til flagstangen, som skal bære Dannebrog i Mindelunden. FV's præsidium siger tak, til alle dem, der har gjort det muligt.

*Flagstangen
er ved at blive rejst
i Mindelunden.*

-Hvorfor gik det som det gik, da tyskerne tog Næstved Kaserne?

- Helte var vi ikke den dag. Det var ikke vores fejl, for vi var beredt til at slås. Men vi gjorde vel, hvad der kunne forventes – vi gav op, konstaterer Georg M. Nielsen i dette tilbageblik.

Af Georg M. Nielsen

- Skud fra maskinpistoler, brag fra kanoner og mortergranater, det var vores vækkeur den skæbnesvangre morgen, den 29. august 1943, som jeg aldrig vil glemme. Sent i aftes rode-de jeg mine papirer igennem fra den tid, og jeg fandt en beskrivelse af begivenhederne, som de udspillede sig den dag. Vores lærer, officiant Nielson, havde opfordret alle os 26 elever på fodfolkets sergent og oversergent-skole, ved gardehusarkasernen i Næstved, til at skrive en rapport om hændelserne den dag, for, som han sagde, »man glemmer jo detaljerne«. Som man bliver ældre, kan man be-gynde at spørge, hvorfor det gik, som det gik. Mange andre forberedelser, som for ek-sempel forsvarsplaner, kunne have været taget. Men forhåbentligt har man lært lidt af de mange fejltagelser, som førte til, at vi ydmy-gede, måtte stå med hænderne i vejret, siger Georg M. Nielsen.

Her følger hans rapport, som blev skrevet et par dage efter den 29. august - ændret til nu-tidig retskrivning:

Vidste noget var i gære

- Vi havde jo nok vidst, at der var noget i gære. Bestemt hvad det var, vidste vi ikke, men vi regnede med, at det var i forbindelse med tyskernes krav om at få sabotørerne ud-leveret. Begivenhederne i Odense gav os et praj om i hvilken retning, det ville gå. Fre-dag den 27. august blev al orlov inddraget. Lørdag begyndte begivenhederne at tage fat.

Ved aftenspisning fik vi at vide, at der var stillet visse krav til regeringen og blev be-ordret til at være på kasernen klokken 20.00. Omkring kl. 21.00 fik vi ordre på at klæde os på, så vi kunne stille feltmæssigt i løbet af ganske kort tid. Derefter fik vi udleveret am-munition og håndgranater. Rekylgeværma-gasinerne blev ladet op, og geværene blev ladt. Derefter fik vi lov til at ligge os på sen-gene med tøjet på. Geværer og rekylgeværer hang over sengeenderne, og så faldt vi lidt efter lidt i søvn.

Kl. 04.57 blev vi vækket ved, at kasernen blev heftigt beskudt med kanoner og morte-rer. I en fart kom vi ud af barakkerne og ned i grøfterne. Her lå vi så lidt og forsøgte at få lidt orden i sagerne med hensyn til, hvor vi skulle hen for at blive udnyttet bedst.

Der gik så et kvarter, hvor vi ustandseligt blev beskudt med sporprojektiler og belyst

Soldaterne måtte aflevere deres våben, som blev samlet sammen i gymnastiksalen.

Kornetskolens tunge deling havde været i Jægerspris-lejren til skydning med skarp ammunition. Den kom tilbage til en besat kaserne den 30. august i gamle, lånte biler og måtte aflevere sine kanoner til tyskerne. Men sigtemidler og rettere var grundigt ødelagt for afleveringen.

Tyske soldater patruljerer kaserneområdet.

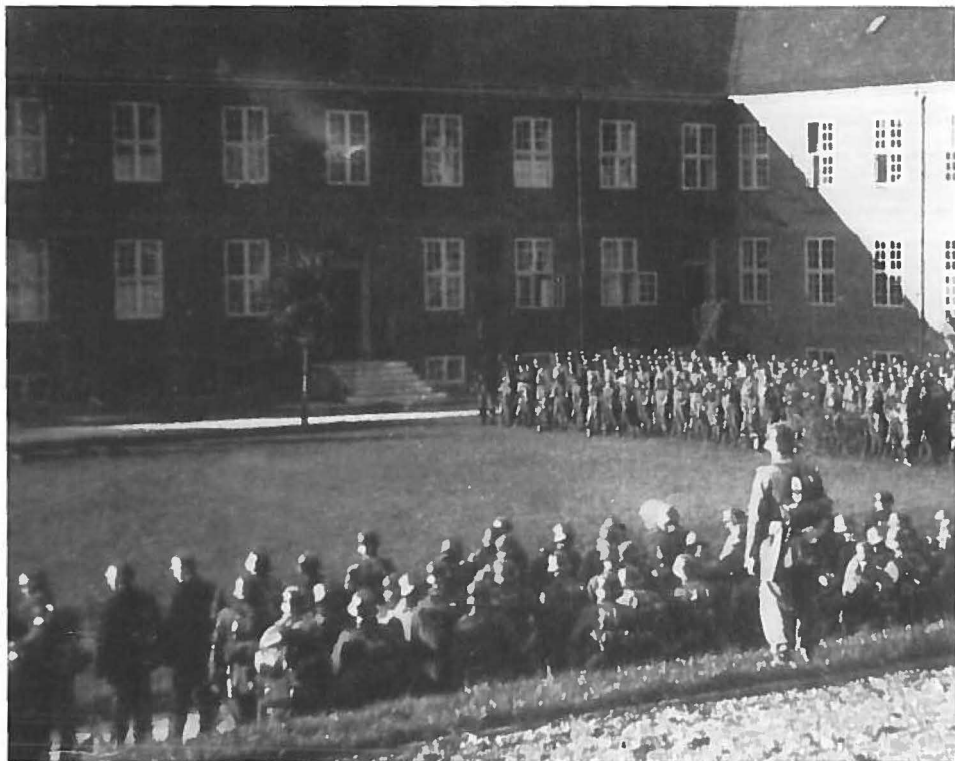
af lyskugler. Vi gik ud i stilling, og her varede kampen en time, så overgav garnisonskommandanten kasernen til tyskerne.

Skruptuede af raseri

Vi skruptuede af raseri, men det nyttede intet. Vi måtte finde os i at skulle stå i den mest ydmygende stilling for en soldat – med begge hænder i vejret. Derefter blev vores våben afleveret. Ammunitionen gik samme vej, og så stod vi der – våbenløse på vores egen kaserne. Siden er vi blevet kastet frem og tilbage efter sejrherrens forgodtbefindende. Vi er nu blevet flyttet over på hovedka-

sernen, men endnu har vi ikke fået senge, så vi må sove på gulvet. Jeg noterer, at jeg sprang over selve ildkampen. Vores gruppe havde taget stilling i det nordvestlige hjørne af kasernearealet bag et stort skur og dækket af en høj. Den viste sig senere at være hestemøg – bygget op gennem mange år af husarnes heste.

En af os (Laursen) var i en luftværnsgrav foran og til venstre, en anden (Andersen) var ude på venstre fløj. Vores leder, en gammel overofficiant, begyndte at grave sig ned. Det var da, at vi fandt ud af, at vi lå bag hestemøg.

Stillet op til parade, hvor garnisonskommandanten sagde, at han havde givet sit ord for, at der ikke ville blive nogen modstandshandlinger.

Vi var dog i stilling, og snart dukkede nogle skygger op mod horisonten (det var stadig mørkt). Vi var i skydestilling og ventede på overofficiantens kommando. Laursen i hans luftværnsgrav havde håndgranater parat og ventede på vores skud, så han kunne dukke op og smide sine håndgranater.

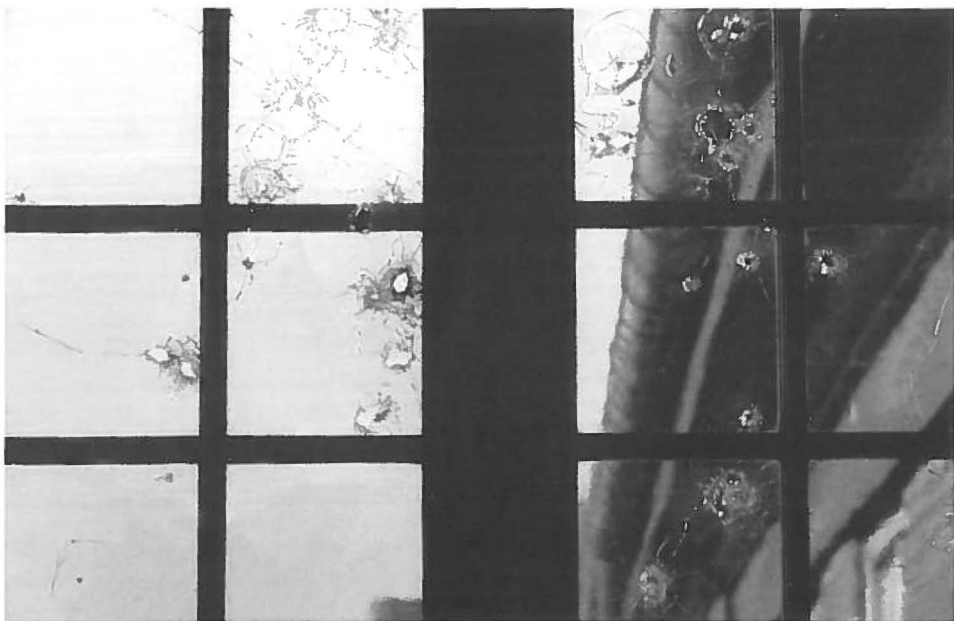
Imidlertid havde overofficianten lyttet til, hvad »skyggerne« råbte. »De siger hände hoch«, sagde han – og gav ikke ordre til at skyde. På dette tidspunkt råbte vores kontakt til »hovedkvarteret« – i stilling bag ved os: »Hej, der kommer to danske officerer med

en hel masse tyskere bag dem. De siger »skyd ikke – læg våbnene ned«.

Det var så enden. Vi flyttede ud af af hestemøget med hænderne pænt i vejret, mens tyskerne forhåned os. Jeg havde håndgranater i begge bryst lommer. Jeg tog en af dem ud, holdt den op og lod den falde for fødderne af en feldwebel – uden at tage sikringer af. Den håndgranat jeg havde i min anden lomme »glemte« jeg. Den blev senere smidt over hegnet til en af Næstveds beboere, som havde været rekrut sammen med mig.

Ildkampen gik hårdt ud over kasernens bygninger:

Skudhuller i kasernebygningens vinduer.

Helte var vi ikke den dag!

Da det så blev lyst, så vi, at tyskerne havde stillet et artilleribatteri op nord for kasernen. Vi fik senere at vide, at hovedindsatsen af deres angreb var rettet mod den sydøstlige del af kasernen. Så vi var virkelig det sidste forsvar – og vi var intet.

Måske var vi heldige og skulle være taknemmelige. Vi havde fulgt ordren om at give op, men vi følte os som skidt. En løjtnant fra gardehusarerne var blevet dræbt og adskillige gardehusarer var blevet såret.

Vi var stillet op på parade. Garnisonskommandanten, som ifølge en af vores lærere ik-

ke var den mest modige mand, fortalte os, at han havde givet sit ord for, at der ikke ville blive nogen modstandshandlinger. Vi trådte af og luskede tilbage til vores barak.

Vi måtte nu samle vores våben, hvor de var efterladt, og bringe dem til gymnastiksalen. Mange geværer var brækket i to, før de nåede frem, og mange rekylgeværer blev afleveret uden det vigtige bundstykke. Vi var blevet trænet til »tag bundstykket ud, før du kapitulerer«, men jeg er bange for, at ikke alle blev taget ud i farten for at få hænderne op. Helte var vi jo ikke den dag!

Efterlyser gamle soldaterkammerater

Georg M. Nielsen har boet i USA siden 1949. Han vil gerne i kontakt med sine gamle soldaterkammerater fra dengang.

Hans adresse er: Blueberry Cove, P.O. Box 610 Yarmouth, ME 04096, USA
E-mail: iminiel@hotmail.com

Da Brigaden kom hjem fra Sverige

Danskerne måtte start helt på bar bund, da de med generøs hjælp fra de svenske værter, begyndte at opbygge Brigaden den 10. november 1943. Det lykkedes, og den kom hjem som en fuld operationsdygtig og kampklar enhed den 5. maj 1945.

Uddrag af samtidsberetninger ved Major Erik Sinding

Den danske Brigade! Dette navn blev historisk, og der var historie i navnet. Brigaden blev uddannet og udrustet i Sverige i tiden fra november 1943 til dagene umiddelbart forud for befrielsen fra den tyske besættelse i Danmark.

Det begyndte under etikette af »Politi« - efter et meget naturligt ønske fra de officielle svenske værtsfolk, og »politiforlæggningerne« hørte officielt under den svenske socialminister. Grundstammen i Brigadens mandskab var et beskedent antal befalingsmænd og menige, som ved flugt unddrog sig arrestation, da tyskerne den 29. august 1943 overfaldt den danske hær og flåde.

Underhånden søgte chefen for den danske Generalkommando, sammen med chefen for Søværnskommandoen, straks at opnå svensk tilladelse til oprettelse og uddannelse på svensk jord af en militær styrke, og til, som leder heraf, udpege en højere dansk officer. Ved den svenske KøbenhavnsGesandts mel-

lemkomst lykkedes dette forehavende, og det blev fra dansk side samtidig bestemt, at chefen for Jydske Division, generalmajor Kristian Knudtzon, skulle være leder af og chef for styrken. Også mandskabet fra det danske Søværn, der var flygtet til Sverige, skulle være underlagt generalen. Den instruks, der blev givet ham hjemmefra gik ud på følgende:

»Samle befalingsmænd af hær og flåde, der var disponible i Sverige, i en forlægning og her give dem en uddannelse således, at de enten kunne kæmpe selvstændigt som et lille, men af elitefolk sammensat »Commando« eller kunne enkadrere en styrke af tidligere uddannet værnepligtigt mandskab, der da måtte udrustes fra Sverige.

Med utrættelig energi kastede svenske embedsmænd sig ud i Brigadens arbejde og talte ofte dens sag bedre, end vi danske selv kunne gøre det. For mange danske befalingsmænd har derfor den erfaring og det kendskab til administration under alvorligere forhold, som de har erhvervet sig under Brigadens opbygning i Sverige, været af uvurderlig betydning for deres fremtidige virke i den danske hær og flåde.

Næppe har vel heller i den nordiske historie nogen begivenhed givet anledning til snævrere samarbejde de to folk imellem end de danske flygtninges tilstedeværelse i Sverige, og aldrig er vi danske befalingsmænd kom-

Den Danske Brigade genser Kronborg med spænding.

met til at stå vore svenske brødre nærmere end under brigadens tilblivelse og virksomhed i Sverige. Et forhold, som man må håbe vil blive søgt opretholdt i fremtiden.

Den danske brigade kom i alt til at omfatte 4759 soldater, hjælpemandskab og brigadelotter, fordelt på fem bataljoner: Fire lette og én tung motoriseret, et ikke færdiguddannet panserværnskompagni, et feltpolitidetachment, en ordenspolitiafdeling og en brandkommando.

Uddannelsen var foregået i lejrene ved Sofielund, Håntunaholm, Sättra brunn, Ronneby

brunn, Tingsryd og for flådeflotillens vedkommende i Karlskrona. Efterhånden tilspidsedes situationen i Tyskland, og en forøgelse af Brigadens beredskab blev mere og mere brændende. Der blev i hast ført forhandlinger med de svenske militærmyndigheder om en koncentration af Brigadens styrker, og i slutningen af april 1945 kunne afdelingerne rykke ind i en provisorisk indrettet teltlejr i Skåne. I løbet af knapt to uger havde de svenske militærmyndigheder i Kristianstads forsvarsområde indrettet en virkelig soldaterby til Brigaden omkring det gamle herresæde »Häckeberga« i den centrale del af Skåne.

Også lotterne fik skydetræning.

Lejren bestod af 250 stykker 20-mands telte, grupperede efter Brigadens taktiske enheder og under fornøden hensyntagen til blandt andet flyverskjul. Foruden at styrke beredskabet var tanken med koncentrationen den at give de enkelte tidligere stærkt adskilte afdelinger lejlighed til gennem samlede øvelser at indøve samarbejdet mellem de forskellige afdelinger og våben.

Samtidig foretoges der indkaldelse af hjemsendt personel for at gøre Brigaden så krigsforberedt som mulig. Om morgenen den 5. maj 1945 rykkede Brigaden sine teltpæle op fra egnen omkring Häckeberga. Ordren var blevet givet aftenen før: »Brigaden skal straks afgå med alt mandskab og al udrustning.«

Den nat glemmer ingen af de brigaderer og brigadelotter, som i mørke og ruskregn kravlede op i deres køretøjer med Hälsingborg som første mål. De vidste ikke, hvad der ville møde dem i dagene, der snart skulle følge efter. De allierede tropper, som var på vej sydfra mod den danske grænse, havde endnu ikke nået dansk territorium.

Ville de tyske hærstyrker fortsætte deres

modstand, som de gjorde det i Norge? Først den 3. maj havde den tyske general Lindemann ændret sin beslutning om at lade alle havne, broer og skibe i Danmark ødelægge og føre et desperat forsvar i Københavns inderste bykerne.

I et opråb til Brigadens mandskab nogen tid forinden var der blevet sagt til dem hjemmefra: »I er soldater i den danske modstandshær, de eneste i uniformer og med regulær militær uddannelse bag Jer. Man venter meget af Jer hjemme.«

Mens danske og svenske flag vajede fra hver eneste bygning i Hälsingborg, havde Brigadens lastbilkolonner på deres vej gennem byen standset al svensk trafik, og borgerne, som i tætte skarer var strømmet ud til havnen, så her en flåde omfattende 13 større fiskekuttere, flankeret af fire svenske jagere og to minestrygere.

Umiddelbart efter blev der givet ordre til indskibning, og afdelingerne strømmede ned til bådene. Der var dels de store isbrydere og færger, som var blevet »bortført« eller var stukket til Sverige, dels et par af den danske marines torpedobåde, nogle K-både og nogle minestrygere. Det var et stolt syn: Her lå skib ved skib – igen med Dannebrog vajende fra mastetoppen. Kanonerne var bemandede, og alle våben blev holdt klar til kamp – hvis det nu skulle ske.

Da »Holger Danske« og to skonnerter fuldt besat stod ud fra havnen, lød sang og hurra-råb, først fra land, hvor tusinder af mennesker var mødt op for at sige farvel, og så fra bådene. Stemningen var noget blandet. Der var glæde over at skulle hjem til Danmark –

forventning om at komme til at deltage i oprydningen – og spænding over for muligheden af, at overfarten måske ikke ville forløbe helt uden episoder. Det var sivet ud, at tyskerne på Kronborg tilsyneladende endnu ikke havde kapitulert.

Klokken var 11.35 lørdag, da de første danske soldater gik i land i Helsingør. Ved territorialgrænsen havde 15 enheder af den danske flotille, som tilhørte Brigaden, påtaget sig eskorteringen af transportfartøjerne. Hvor blev modtagelsen i Helsingør helt anderledes, end mange af os havde frygtet! Solen var brudt frem – symbolsk for os hjemvendende – og i kikkerten så vi, at der stod tusinder af mennesker ved havnen. Da de første officerer af den landflygtige marine og af Brigaden stod havnen ind i en hurtigbåd, kunne vi ud på vandet høre hurraråbene, og fra både havn og både istemtes »Der er et yndigt land«.

Jeg tror ikke, der var mange tørre øjne hos os. Selv kan jeg ikke fordrage at græde, men da vi kom så nær til Helsingør Havn, at der ikke var tvivl om at hurraråbene gjaldt netop os, fik jeg alligevel en klump i halsen og saltvand i øjnene. Den ene lotte ved siden af mig sagde: »De råber hurra!«, og så græd hun ved mit uniformsbryst. Piger og gamle koner stak blomster til os, så vi trods vores krigeriske påklædning efterhånden lignede majstænger. Frihedskæmper med et helt andet armbind end vores eget slog os på skulderen og sagde: »Velkommen, du gamle! De slås inde i København, så der er noget at gøre for Jer!«

Men nu kom først den officielle modtagelse. Bataljonen stillede op på havnepladsen,

Soldaterne blev modtaget som helte.

og borgmesteren, »Kong Peter«, holdt en lille, køn tale, som udløste vældige hurraråb for fædrelandet. Og så kom næste skibsladning af Brigaden... og derefter igen en lang ventetid.

Det viste sig, at »man« i København var ganske uforberedt på at tage imod denne invasion. Der skulle sørges for kvarter, før vi kunne komme videre. Helsingør kunne naturligvis heller ikke klare indkvartering af de 5000 hjemvendte. Mad var der ikke meget af, så restauranterne lukkede så tidligt, at mange ikke fik noget at spise den dag. Nogle lykkelige blev ganske simpelt revet ud af rækkerne af brave Helsingørborgere, som absolut ville have, de skulle med dem hjem og spise. Søndag morgen den 6. maj blev der givet ordre til, at Brigaden skulle begive sig til Hellerup Station, hvor den skulle afvente nærmere ordre.

Alle Brigadens afdelinger kom i løbet af eftermiddagens første timer til Hellerup – og så blev der igen én lang ventetid, mens regimentsstaben fik udpeget kvarterer og afdelingerne fordelt. Klokken blev over 19, inden

Afgang fra Helsingborg.

Brigaden kunne bryde op fra Hellerup og begive sig ind gennem byen, hvor folk trofast havde holdt ud for at kunne byde os velkommen hjem. Festligt var et møde på Lille Triangel. General Dewing havde besluttet, at en deling af de canadiske faldskærmstropper, han havde med sig til København, skulle tage opstilling ved Lille Triangel for at hilse Brigaden, når den passerede.

Jeg var ikke selv med, men de, som overværede dette møde, mindes det som en af deres livs oplevelser. De ville have følt sig endnu mere grebet af mødet, hvis de havde

vidst, at den lille deling canadiere på ca. 30 mænd, som de så her, var halvdelen af de tropper, general Dewing havde med sig – halvdelen af de allierede tropper, som på det tidspunkt befandt sig i Danmark.

Det kom ikke til lynkrig mod den tyske værnemagt, men ved Brigadens indmarch i København hændte der noget. På hjørnet af Jagtvej og Rantzaugade blev 4. bataljons 3. kompagni overfaldet både forfra og bagfra med ild fra automatiske våben. Hipoer lå og skød fra de nærmeste hustage. Her faldt to brigaderer, Hirsch Reih Zneider og Freddy

Træning i transport af kanon.

Helge Otto Mønsted, mens den tredje, Arne Olsen, såredes så hårdt, at han døde to dage senere. Det kostede dog også nogle Hipo-mænd livet, og andre blev taget til fange under ransagningen af ejendommen. På lignende måde blev den 5. bataljon overfaldet af snigskytter under sin march gennem byen.

Kørselen foregik gennem en mur af jublende mennesker. Jubelen fik dog en brat afslutning, da kolonnen pludselig blev heftig beskudt af maskingeværer og maskinpistoler fra Vesterport, Paladsteaterområdet, Teknologisk Instituts tårn og fra ejendommene i

Farimagsgade i nærheden af Vendersgade-hjørnet. Det var vanskeligt at konstatere, hvorfra ilden kom, og man anede ikke, hvem man havde over for sig: Hipoer, desperate tyskere eller eventuelt begge dele. I Shellhusets ruiner var der en stærk, væbnet tysk vagt med blandt andet maskingeværposter ved banegraven.

Efter nogen tids forløb blev forskellige udgangspunkter for ilden stedfæstet, husene i Farimagsgade stormet efter et par salver med 20 mm kanon, og Vesterports etage under »Restuarant Ritz« beskudt med tunge

maskingeværer og 37 mm kanoner (fuldtræffere observeredes på skydende fjender), Teknologisk Instituts tårn blev beskudt med 37 mm, den tyske vagt i Shellhuset blev afvæbnet, og i Farimagsgade toges civile fanger. Vesterport besattes af frihedskæmpere. Bataljonen havde 10 sårede.

Fra København fordelte Brigadens afdelinger ud over Danmark. Til bevogtning af grænsen og til bistand for de modstandsgrupper, der var dukket frem fra undergrundsmørket, og som repræsenterede det, først efterhånd-

en reorganiserede politikorps, hvis mandskab havde været ført ud af landet og indsat i tyske kz-lejre.

Også kontrollen med at uskadeliggøre 1,5 mio. miner, som tyskerne havde nedgravet langs den jyske vestkyst, blev pålagt mandskab fra Brigadens Pionerkommando.

Ved Brigadens hjemsendelse i 1945 udtalte hærchefen – general Gørtz: »Som et led, på én gang i den danske modstandsbevægelse og den danske hær, har Brigaden ydet sit

Træning i vinterkrig.

meget væsentlige bidrag til løsning ikke alene af de opgaver, som vores forpligtelser over for de allierede nationer bragte med sig, men også andre opgaver af samfundsvigtig betydning.

Først og sidst vil jeg gerne fremhæve den kampvilje og den solidaritetsfølelse med den danske modstandsbevægelse, som Brigaden

har lagt for dagen under landflygtigheden. Brigadens befalingsmænd, mandskab og lotter har i de lange og trange måneder inden vort lands befrielse lagt soldateregenskaber for dagen, som de har ret til med stolthed at se tilbage på. Jeg bringer Dem alle hærens varmeste tak for god, dansk soldatergerning.«

Om forfatteren:

Erik Sinding startede sin militære løbebane i 1942 som menig. Allerede da deltog han i det spirende modstandsarbejde. Den 29. august 1943 deltog han som korporal i kampen om den danske kaserne i Odense.

Efter frigivelsen fra internering hos tyskerne organiserede han en mindre modstandsgruppe af hjemsendte soldater. Men gruppen blev angivet, og Erik Sinding måtte flygte til Sverige.

Her deltog han i opbygningen af Den Danske Brigade og fik rang af sekondløjtnant. Han var den første i den danske hær, der siden krigen 1864 efter en særlig bestemmelse i Hærloven opnåede forfremmelse for »i Krigstid at have udvist god Opførsel, tapper og kløgtig Færd lige overfor Fjenden«.

Efter krigen fortsatte han den militære tjeneste i hæren, flyvevåbnet og hjemmeværnet. I 1953 blev han chef for Luftmeldedistrikt København og bestred posten til pensioneringen i 1981.

Erik Sinding er den eneste nulevende af de modstandsfolk, som i 1951 tog initiativet til oprettelsen af Frihedskampens Veteraner.

Fra besættelsens glemmebog: Medaljen der blev syltet

Kong Christian den 10. godkendte, at der blev uddelt en »Erindringsmedalje« til de soldater, der var i kamp mod tyskerne den 9. april 1940. Af hensyn til besættelsesmagten blev det besluttet at vente med uddelingen, indtil krigen var slut. Nordsjællands Garderforening mener, at man nu har ventet længe nok. Her er beretningen om medaljen, der aldrig blev uddelt.

Af Harly Foged

»Den 9. april 1940 om morgenen satte et kraftigt tysk angreb ind mod strategiske positioner i Danmark herunder ved den sønderjyske grænse. Under en kort, men hård kamp i morgentimerne faldt 13 mand af hæren og tre mand af grænsegendarmeriet og 24 blev såret.

Nogen tid efter opstod tanken om dekoration af deltagerne og om indstiftelse af en erindrings- eller krigsdeltagermedalje. Der blev indhentet indstillinger fra hærafdelingerne om dekoration af særligt fortjente, men sagen blev straks skrinlagt. Derimod indstillede general W. W. Prior ved skrivelse af 22. maj 1940 til Krigsministeriet, at der blev taget skridt til indstiftelse af en særlig erindringsmedalje. Medaljen blev approberet af Kongen den 17. juli 1940, som en erindringsmedalje »for dem, der den 9. april 1940 rykkede ud med Enheder, som sattes i Kamp for Fædrelandet«.

Det var magtpåliggende for Kongen, at medaljen fik samme udseende som de slesvigske krigserindringsmedaljer, mens det i øvrigt var op til Krigsministeriet at foretage det videre fornødne. Kongen befalede den 30. august 1940 gennem chefen for adjutantstaben, at båndet skulle bindes som ridderbåndet, og at der forinden uddeling skulle forelægges fortegnelser over de personer, der ønskedes tildelt medaljen. Kongen bestemte samtidig, at den jourhavende adjutant, kaptajn Schichtkrull, ligeledes skulle tildeles medaljen. Adjutanten blev særlig fremhævet, fordi han ved personlig indgriben på Kongens befaling standsede kamphandlingerne på Amalienborg.

På et møde den 18. juli 1940 mellem forsvarsminister Søren Brorsen og generalerne W. W. Prior og E. Gørtz samt Krigsministeriets direktør general J. D. v. Stemann blev det besluttet at vente med bekendtgørelsen af medaljen indtil videre: »Skal først udleveres, naar Tyskerne er borte, og muligvis ogsaa først bekendtgøres til den Tid«.

Man underrettede dog Københavns Redaktørforening om overvejelserne og betonedes, at man tillagde det megen vægt, at spørgsmålet ikke under nogen form blev omtalt offentligt. Der forelå da også egentlige indstillingslister. Man havde da næppe forestillet sig, at krigen og besættelsen ville vare endnu fem år og udvikle sig, som den gjorde.

Medaljen uddeltes dog i vinteren 1940 i sølv uden bånd til de pårørende efter de soldater, der faldt den 9. april 1940. Efter krigen blev sagen på ny taget op, men efter indvendinger fra Modstandsbevægelsen henlagde man sagen.« Sådan står der blandt andet i en beskrivelse af »Erindringsmedaljen af 9. april 1940«, som FV-Bladets redaktion er kommet i besiddelse af. Vi har dog ikke kunnet finde ud af, hvor beskrivelsen stammer fra. Den fortsætter:

Mindesmedaljen af 9. April 1940

»Den påtænkte krigserindringsmedalje af 9. april 1940 blev som nævnt ovenfor ikke straks uddelt på grund af besættelsesmagts tilstedeværelse. Derimod uddeltes medalje i sølv uden ønsken efter Kongens befaling som en mindesmedalje til pårørende efter dem, der faldt i kampen 9. april 1940. Det var første gang en sådan medalje blev uddelt i Danmark, hvorimod bl.a. Storbritannien og Tyskland havde uddelt både dekorationer og plaketter til de efterladte.

Medaljen blev 16. december 1940 ved Krigsministeriets foranstaltning tilstillet 17 pårørende efter de 16. dræbte danske soldater og grænsegendarmere med følgende diplom tegnet af kartograf Jungsted:

»I Erindring om Deres Søn/Mand/Forlovede
(grad)
(navn)
(afdeling)
der faldt i Kamp for
Danmarks Sag den 9. April 1940
beder Krigsministeriet Dem modtage med
følgende
Mindemedaille

Krigsministeriet. København /12 1940
sign.«

Meddelelse om denne uddeling tilgik samtidig pressen, og medaljen ses udførligt omtalt i en række dagblade i december måned 1940.

I juni 1945 fremsatte Krigsministeriet tanker om, at en lignende medalje skulle uddeles til de efterladte efter de den 29. august 1943 faldne – forsynet med denne dato – men tanken blev opgivet, da det ville frembyde en række vanskeligheder ved vurderingen af, hvem der i givet fald kunne komme i betragtning til en sådan medalje.

Det blev senere på privat initiativ uddelt mindetegn til de faldnes efterladte. Frihedsfonden uddelte nemlig på 10 årsdagen for befrielsen den såkaldte »Enkenål« til ca. 600 personer.«

Garderne tager sagen op

Det var ovenstående beskrivelse, som Nordsjællands Garderforening henviste til, da foreningen 21. april i år sendte et brev til Kabinetssekretariatet på Amalienborg. I brevet, der er underskrevet af foreningens formand - Ebbe Schmidt, står der blandt andet:

»De personer som deltog i kampene den 9. april er i dag over 80 år, hvorfor det haster med, at de får tildelt den medalje Kong Christian den X besluttede at tildele. På regimentsfanerne ved Den Kongelige Livgarde og Fynske Livregiment mindes fægtningen den 9. april. Andre regimenter som kunne komme i betragtning, og som muligvis har fået tildelt et fanebånd, er Kongens Jydske Fodregiment og Slesvigske Fodregiment samt Flyvestation Værløse.

Det er på høje tid, at de personer, som er baggrunden for fanebåndene også, om end sent, tildeles deres mindemedalje. Nordsjællands gardereforening havde for få år siden 4 medlemmer som blev indsat på Amalienborg den 9. april. I dag har vi kun et medlem tilbage, og det er på hans vegne, Nordsjællands Gardereforening anmoder om, at han får tildelt sin medalje.

Svar fra Forsvarsministeriet

Dronningens Kabinetsskretariat sendte brevet videre til Forsvarsministeriet, som hurtigt besvarede Gardereforeningens forespørgsel. Ministeriet bekræftede rigtigheden af, at der var indstiftet henholdsvis en Erindrings- og en Mindemedalje, og at det på et møde med generalerne og forsvarsministeren blev besluttet, at Erindringsmedaljen først skulle udleveres, når Danmark atter blev frit. I svaret står der blandt andet: »Efter krigen blev sagen taget op på ny, og det viste sig, at de intentioner, der førte til en indstiftelse af erindringsmedaljen i 1940, blev tilført nye islæt som følge af, at krigen varede længere og fik et andet forløb end forventet ved indstiftelse.

Da daværende regering mente, at risikoen for modstandsfolk og soldater, der gik i direkte kamp mod fjenden, var lige stor, var det regeringens ønske, at såvel soldater som sabotører og modstandsfolk i øvrigt skulle hædres for deres indsats under krigen ved tildeling af en medalje, men da modstandsbevægelsen kom med indvendinger imod den påtænkte dekorering, henlagde man sagen uden at foretage den i 1940 påtænkte dekorering. Mindemedaljen af 9. april 1940 blev derimod i december 1940 tildelt pårørende til dem, der faldt i kamp den 9. april 1940.

Herudover kan det nævnes, at det i anledning af 50-året for Danmarks besættelse blev overvejet at indstifte en erindringsmedalje. Sagen blev behandlet i Statsministeriet, der besluttede ikke at indstifte en sådan medalje, dels på grund af den beslutning myndighederne traf efter krigen afslutning om ikke at dekorere for indsats i frihedskampen i overensstemmelse med modstandsbevægelsens holdning, dels på grund af vanskeligheder med at sætte grænsen mellem dem, der skulle hædres, og dem, der ikke skulle. Lignende overvejelser har været foretaget i anledning af 25-års og 40-års dagene for besættelsen.

Forsvarsministeriet har forståelse for de danske veteraners ønske om at blive dekoreret, og det er beklageligt, at deres indsats ikke er blevet påskønnet ved tildeling af medalje, men ministeriet respekterer den beslutning, som fik daværende regering til at opgive en dekorering af de soldater, der gik i kamp den 9. april. P.M.V.« Underskrevet E.B. Peter Wass Kontorchef.

Her står sagen om den syltede medalje så nu, men det er Gardereforeningen slet ikke tilfreds med. Den overvejer nu, hvad næste træk i medaljesagen bliver.

Synspunkter i FV-Bladets artikler er ikke nødvendigvis sammenfaldende med præsidiets eller redaktionens opfattelse. Redaktionen forbeholder sig ret til at forkorte og redigere indlæg i bladet. Eftertryk af artiklerne er til ladet med tydelig kildeangivelse.

< Sådan ser Erindringsmedaljen ud. I beskrivelsen af den står der: »En 31 mm bronzemedalje ophængt med kugleosken og bærebøjle, at bære i et rødt bånd med 2 hvide kantstriber. Medaljen skulle uddeles uden navn og være personlig ejendom. Det af Kongen approberede prøveeksemplar med bånd beror i Hærens Arkiv. Medaljen er i enkelte prøveeksemplarer præget på Den kgl. Mønt i København, men er ikke indført i medaljeprotokollerne. Medaljør: Harald Salomon.

Danmarks syltekrukke for tapperhedsmedaljer

Det er ikke kun de soldater, der kæmpede for fædrelandet den 9. april 1940 men også danske soldater i tidligere krige, som ikke har fået deres medaljer, siger Robert Lemming til »Søndagsavisen«. Han har gravet dybt i Rigsarkivet og fundet en del interessante oplysninger om Danmarks mangel på uddeling af medaljer:

I 1848 blev 18.000 - 19.000 danske soldater, der var i kamp i den slesvigske krig, indstillet til en tapperhedsmedalje, men der er ingen begrundelse for, hvorfor den aldrig blev uddelt. Måske skyldtes manglen det store antal.

På samme måde gik det deltagerne i krigen i 1864, hvor der blev kæmpet ved Sankelmark, Mysunde og Dybbøl Mølle samt i »Slaget ved Helgoland«. 4.000 mand blev indstillet til en tapperhedsmedalje, men den blev heller ikke uddelt. Der var dog fremstillet 2.000 eksemplarer i sølv, men de blev smeltet om.

Som et plaster på såret fik krigsveteranerne fra 1848 - 50 i 1898 tildelt en jubilæumsgave, og i 1906 fik de, som endnu var i live, mulighed for at søge en hædersgave. Den var på 100 kroner årligt resten af deres liv.

En tilsvarende hædersgave fik veteranerne fra 1864, men også først 50 år efter - i 1914. Da var antallet af krigsveteraner skrumpet kraftigt ind.

I 1876 blev der indstiftet en erindringsmedalje for deltagerne i de to slesvigske krige. De skulle dog selv søge om den.

En del militærfolk modtog i 1864 enten Ridderkorset eller Dannebrogsmændenes Hæderstegn. Det var der dengang meget kritik af, fordi det hovedsageligt var officerer, som blev dekoreret. Opgørelserne viser, at kritikken var fuldt berettiget.

Den sidste æresbevisning blev vist 1864-veteranerne i forbindelse med Genforeningen i 1920, hvor det blev besluttet at tildele de endnu levende veteraner Dannebrogsmændenes Hæderstegn. Mange nåede ikke at modtage hæderen, for tildelingen kom til at strække sig over 13 år frem til 1933.

Men der blev altså ikke uddelt én eneste tapperhedsmedalje efter de to slesvigske krige. Danmark vandt treårskrigen 1848-50 men tabte i 1864 trods en heroisk indsats. Danmark mistede Sønderjylland (Nordslesvig), der først kom tilbage i 1920 efter tyskernes nederlag i 1. Verdenskrig, siger Robert Lemming til »Søndagsavisen«.

Natten til den 29. august 1943

Da tyskerne arresterede dagbladet Politikens chefredaktør og seks af hans medarbejdere.

Det var en lun lidt fugtig sommeraften, den 28. august 1943. Men hvor mange havde mon den lørdag aften sans for vejret? De københavnere, hvis vej faldt over Rådhuspladsen, standsede op for at kikke på de tyske tanks, der var kørt frem mellem sporvognsskinnerne. Fra Politikens vinduer kunne vi aftenen igennem følge, hvordan disse tanks var midtpunktet for københavnernes nysgerrighed.

Hastigt var budskabet gået fra mand til mand om, at regering og rigsdag lørdag eftermiddag havde afvist tyskernes ultimatum, men ingen vidste, hvad der nu skulle ske. Det eneste sikre var, at tyskerne ville slå hårdt igen, og tankene foran Rådhuset understregede øjeblikkets alvor. Det var også et dystert forvarsel, at telefon-forbindelsen med Sverige var blevet afbrudt.

Aftentimerne bragte ingen klaring, og den avis, der ved midnatstid gik i trykken, kunne intet fortælle om dagens alvorsfulde hændelser. Det var påbudt af Udenrigsministeriets Pressebureau, at »der må ikke i bladene bringes nogen som helst omtale af lørdagens ministremøder, møder med nimandsudvalget eller dagens andre overvejelser«. Derfor var forsiden bærende nyhed et telegram om den bulgarske konges død, mens den spænd-

te hjemlige situation kun åbenbares i en resolution fra De Samvirkende Fagforbund og Socialdemokratisk Forbund om at »vise besindighed, fasthed og sammenhold«.

Tidligt søndag morgen gik tyskerne til aktion. Klokkeren 10 minutter i 4 proklamerede general Hanneken militær undtagelsestilstand. Over Ritzaus Bureau udsendte den tyske øverstkommanderende sin kundgørelse om, at »sammenstimlen og ansamlinger af mere end fem personer på gaden og på offentlige steder er forbudt«. Det samme gjaldt »enhver afbenyttelse af post, telegraf og telefon«. Overtrædelse af disse forbud ville blive straffet ved de tyske standretter og »mod voldshandlinger, sammenstimlen o.s.v. vil der hensynsløst blive gjort brug af våben«.

Denne proklamation var kl. 3.45 blevet overrakt chefen for Udenrigsministeriets Pressebureau, den senere ambassadør Karl I. Eskelund, af Hauptmann Daub, der var knyttet til det tyske gesandtskab som værnemagtens presseofficer. Eskelund havde straks efter adviseret chefredaktør Niels Hasager om den situation, der var under udvikling, og omkring kl. 4.00 blev jeg ringet op af Hasager, der også havde erfaret, at tyskerne allerede havde indledt et angreb mod Sorgenfri Slot, hvor kongen opholdt sig. Vi aftalte at mødes på bladet så hurtigt som overhovedet muligt. Det tog lidt tid at få fat i en taxa, og da det endelig lykkedes – minutterne føles jo lange

i en sådan situation – erklærede chaufføren, at det skulle være hans sidste tur den nat, for han havde på vej over Valby Bakke netop været ude i et vældigt skyderi. Men på den lille frederiksborgske vej, hvor jeg boede, var det eneste tegn på søndagsufred en præievogn, der afhentede en genbo...

Da Hasager og jeg sad overfor hinanden i redaktionssekretariatet for at tilrettelægge en ny udgave af Søndags-Politiken, opstod den kætterske tanke, om man ikke, når nu tyskerne brutalt greb ind i alle danske samfundsfunktioner, også burde overlade til dem selv at publicere deres undtagelsestilstand. Men hensynet til den danske befolkning måtte ved nøgtern vurdering kræve, at pressen ydede sit bidrag til at gøre de mange nye forbud bekendt i videst muligt omfang, da der var fastsat strenge straffe og truet med skydning i tilfælde af overtrædelse.

General Hannekens proklamation blev derfor sat op med en iøjnefaldende typografi, og den fortrængte naturligtvis afdøde Kong Boris fra førstesidens forreste spalte. Samtidig blev den nederste linje i indholdsfortegnelsen »Hvad man taler om i dag« ændret fra »Kong Boris' død«, som næppe nogen af Politikens læsere ville tale ret meget om, til »Situatio- nen«, som naturligtvis var hele landets emne.

Denne lille daglige linje, der havde næsten 40 års hæv, blev i øvrigt afskaffet den 5. oktober samme år, fordi det var udenfor enhver rimelighed at angive, at »man taler om« kampene ved Vesuv og sommertidens ophør netop i de dage, da tyskernes aktion mod de danske jøder fyldte alle sind. Da det ordinære oplag i de tidlige morgentimer var ved at være udtrykt, blev den nye udgave betegnet

som »Ekstra-udgave«, således at den kunne sendes til salg på gaden uden at være ledsaget af søndagstillægget »Magasinet«, der var trykt på forhånd i et oplag af normal størrelse og derfor ikke ville strække til overfor det ekstrasal, som måtte forudses.

Hasager og jeg gik, da den nye forside og side 2 var gjort færdig, i sætteriet, ned til »Admiralen«, distributionschef Hans Peder- sen, for at drøfte de problemer, som udsen- delsen af »Ekstra-udgaven« kunne rejse. Mens vi sad og utålmodigt ventede på, at trykkeriet skulle begynde at levere den nye avis, kom Carl Næsh Hendriksen til.

Han var ved 5-tiden blevet ringet op af en Falck-forbindelse, som havde fortalt, at der blev skudt rundt om i byens gader. Da han telefonisk spurgte, om han skulle komme ind på bladet, fik han til svar, at der er »ikke nogen grund til, at De sidder hjemme, når vi andre er her. Der kunne blive noget at bestil- le, så kom De bare«.

Carl Næsh nåede derved at blive øjenvid- ne til nattens dramatiske klimaks: Gestapos arrestation af Hasager. Jeg havde et ærinde i ombryderiet, og da jeg kom derop, så jeg hvorledes sættere og ombrydere flokkedes foran vinduerne ud mod Vestervoldgade.

»Nu er tyskerne her«, lød det fra alle sider. Tyskerne havde først forgæves aflagt besøg i Hasagers hjem på Bregnegårdsvej i Charlot- tenlund, og nu rullede de frem foran Politi- kens Hus, hvor alle udgange blev spærret af militære vagtposter. I et privattryk til Niels Hasagers 70 årsdag har Næsh Hendriksen skildret arrestationen: »Jeg så en mand kom- me op ad jerntrappen fra Vestergade-gården.

Københavnsk nysgerrighed omkring de tyske tanks på Rådhuspladsen den 28. august om aftenen.

Jeg kendte typen, en pæn mand i 40 årsalderen med covercoat... Han havde begge hænder i frakkens lommer. Den højre bulede lidt ud – det var ganske afgjort ikke en pipe... - Træffer jeg redaktør Niels Hasager her? Det kom stødvis på ikke alt for godt dansk – men dansk kunne han. Jeg fik senere at vide, at han var et af de wienerbørn, som kom til Danmark efter første verdenskrig... Hasager lagde den halvt udbændte cigar i askebægeret midt på bordet. Så vendte han sig, så på manden og sagde: - Ja, ja, det er mig -Det er det tyske politi. De er arresteret! Den mand havde de koldeste øjne, jeg nogensinde har set, har Hasager senere fortalt. Gestapomanden – han hed Huf og omkom i marts 45 ved bombardementet af Shellhuset – fulgte med Hasager op på redaktionen for at hente den

arresteredes hat og frakke, og derefter vendte de til almindelig overraskelse tilbage til »Admiralen's« kontor.

Under påskud af, at han havde glemt sin cigar fik Hasager lejlighed til at bede Næsh Hendriksen ringe hjem til fru Kate og fortælle, hvad der var sket...

Udenfor Vestergadeporten ventede prærievognen, og så gik turen til Alsgades Skole, hvor tyskerne samlede morgentimernes arresteranter. Et forsøg på telefonisk at underrette bestyrelsens formand, direktør Vilhelm Nielsen, om at tyskerne havde arresteret Politikens ansvarshavende redaktør, mislykkedes, og en telefonsamtale med chefredaktør Poul Graae blev omgående afbrudt.

Derimod gik der trods telefoneringsforbudet adskillige opringninger igennem til redaktionen i de følgende timer. Foruden Hasager var seks af Politikens mest fremtrædende medarbejdere blevet arresteret. i nattens løb: Merete Bonnesen, Gunnar Nielsen, Povl Sabroe, Jørgen Sandvad, dr. phil. Frederik Schyberg og Hakon Stephensen. Nu blev der ringet rundt om fra hjemmene, hvor Gestapo var trængt ind under nattens razzia. For hver opringning øgedes uhyggen hos os, der sad tilbage, for ingen kunne vide, hvad disse arrestationer var optakten til. Politiken var langt det hårdest ramte blad, for ved de andre blade havde den tyske aktion i almindelighed indskrænket sig til en enkelt arrestation blandt medarbejderne.

Søndag formiddag samledes Politikens medarbejdere på redaktionen, stærkt grebet af usikkerheden for kammeraterne og for fremtiden. Hvad den angik, blev det ved 18-tiden meddelt, at der intet blad måtte udsendes om mandagen, og søndag eftermiddag holdt den befuldmægtigede, dr. Best, på Dagmarhus et møde med repræsentanter for pressen, og det var her han udtalte: »I dette latterlige lille land har pressen i befolkningen indpodet den opfattelse, at Tyskland skulle være svagt.

Man har ment at kunne byde os alt, fra bomber til gift. Kvitteringen har De fået i denne nat. Pressen vil nu komme under skarp censur. Overtrædelser vil fremtidig blive straffet efter krigens lov... Hver redaktør vil med sit hoved hæfte for, at folket ikke længere forgiftes. Husk dette, når De nu forlader dette rum.« Den tyske censur blev sat i værk fra mandag kl. 17 og fungerede nidkært og småligt, indtil den gik i opløsning i de første majdage 1945. Hver dag svingede den poli-

tiske censor nu sin røde, den militære censor sin grønne blyant over pressens stof, og det kunne endda hænde, at en dansk censor – naturligvis ud fra andre motiver – skred ind med sin blå blyant. Manuskriptet til en censureret artikel kunne derved fremtræde som en hel farvesymfoni, og ikke sjældent kunne de tyske rettelser kalde på smilet, som da »engelsk syge« i en lægelig artikel om omhu blev ændret til »rakitis«.

Selv om telefonens lukning og standsningen af post- og toggang hurtigt blev ophævet, greb de nye forhold på mange måder ind i bladets virksomhed. Det var strengt forbudt at færdes ude i mørklægningstiden. Fra kl. 21 til kl. 5 morgen måtte ingen vise sig på gaden. Derfor måtte mange medarbejdere og store dele af det tekniske personale overnatte i Politikens Hus.

Foredragssalen blev indrettet som en sovesal for sættere og trykkere, adskillige medarbejdere fandt natteleje rundt om i de redaktionelle værelser, medens andre overnattede på Hotel Kong Frederik, hvortil de ankom gennem et hul i gårdmuren.

Tyskerne fandt hurtigt ud af, at det ville være i deres egen interesse at lempe udgangsforbudet. Værnemagtens kommandantur begyndte derfor at udstede Passier-Scheine; nogle af Politikens medarbejdere blev, uden at have ytret noget ønske derom, udstyret med et sådan »Schein«, men jeg tror ikke, de blev benyttet, så længe undtagelsestilstanden varede. Det første budskab fra de syv internerede kom gennem skuespiller Henrik Bentzon. Han var hurtigt sluppet ud fra Als-gades Skole og mødte op på Politikens redaktion med en lillebitte lap papir fra Povl

Siden den 25. januar 1941 havde Udenrigsministeriets Pressebureau hver lørdag udsendt en oversigt over den forløbne uges forbud og påbud. Denne »lørdagsavis« svulmede i de følgende måneder, i takt med modstandskampens skærpelse. De sidste nummer, der udsendtes den 5. maj 45 indeholdt ikke mindre end hundrede påbud, udstedt i løbet af én uge.

Til den sidste meddelelse, udsendt den 4. maj 1945 kl. 21.40 om, at »al censur, der har

været en følge af besættelsen, er ophævet straks«, føjede Udenrigsministeriets Pressebureau denne linie.: »Og dermed ophører dette værk«. Man fornemmede i disse ord et lettelsens suk, der dog helt overdøvedes af den almindelige befrielsesglæde.

Artiklen er skrevet af afdøde redaktør Ernst Priemé til »Indendørs Politiken« i august 1963 og gengivet her med tilladelse fra hans efterkommere.

Horserødlejren

Horserødlejren ligger i Nordsjælland ved landevejen Helsingør – Esrum - Helsingør (rute 205). Omgivelserne er skoven Horserød Hegn, og lidt syd for lejren ligger Gurre Sø.

I sine godt 85 år har lejren ført en omtumlet tilværelse. Den blev oprettet 1917 under Første Verdenskrig i det neutrale Danmark til sårede og syge russiske krigsfanger. I 1920 tjente den som feriekoloni for tuberkuloseramte børn fra Flensborg og fra 1924 til feriekolonier for svagelige børn og københavnske børn fra småbemidlede hjem.

Det varede til 1941, men allerede året før fik en gruppe politiske flygtninge fra Tyskland ophold i lejren, men de blev i sommeren 1941 på initiativ fra Justitsministeriet udleveret til tyskerne. I stedet kom der i eftersommeren samme år danske kommunister og Spaniensfrivillige, der efter Hitlers angreb på Sovjetunionen på ordre fra tyskerne blev indfanget af det danske politi, endda i større antal end krævet. Et løfte fra de danske myndigheder om at give fangerne fri, hvis tyskerne skulle ville overtage

ge lejren blev ikke holdt, og kun et mindre antal fanger slap væk, da det skete den 29. august 1943. I oktober blev 150 fanger sendt til kz-lejren Stutthof ved Danzig (nu Gdansk), og det kostede 22 af dem livet. I de første par måneder efter bruddet 29. august holdt tyskerne ca. 100 prominente danskere som gidsler, og i en kort tid før afgang til Theresienstadt var der også jøder fanget ved den tyske aktion 1. og 2. oktober. Sideløbende var der også fangne danske modstandsfolk frem til august 1944, hvor de blev transporteret til den nyåbnede Frøslevlejr.

Frem til befrielsen anvendtes Horserødlejren så som tysk lazaret og fra befrielsen frem til midten af 1947 som landssvigerlejr i forbindelse med retsopgøret. 1947 overtog Fængselsvæsenet Horserødlejren og brugte den først som kvindefængsel og fra 1976 som åbent fængsel, nu under Kriminalforsorgen.

Den 22. juni 2002 åbnedes i et hus lige over for hovedindgangen et museum om Horserødlejrens historie og mange forskellige anvendelser i dens nu 86 år (museet omtalt i nr. 169 sept. 2002 side 34 - 35).

eho

Tyskerne tog 141 fremtrædende borgere som gidsler 29. august

I modsætning til, hvad der skete i de andre tyskbesatte lande under 2. Verdenskrig, benyttede besættelsesmagten i Danmark kun i meget begrænset omfang gidseltagning. Det passede ikke rigtigt med den politik og de metoder, de tyske myndigheder efter ordre fra højeste sted fulgte i Danmark.

Af Erik Heimann Olsen

Efter den første jernbanesabotage i november 1942 truede tyskerne ganske vist med gidseltagning, men gjorde ikke alvor af truslen. I efteråret 1944 tvang de tilfangede modstandsfolk til at være gidsler i de såkaldte »himmelfartskommandoer« på tyske troppetransporttog gennem Danmark. Også dødsdømte frihedskæmpere blev anvendt som en særlig form for gidsler, idet tyskerne meddelte, at de ville kunne blive benådet, hvis sabotage og likvideringer opførte.

Men en egentlig gidseltagning skete den 29. august 1943, hvor et stort antal civile, fremtrædende danskere blev interneret af tyskerne. Listen over dem i Bo Bramsens bog om gidseltagningen anfører i alt 141, de to yngste født 1920, de to ældste 1882. Det var overvejende kendte »navne« fra universitet og uddannelse, erhvervsliv, presse, teater, politik, centraladministration o.s.v.

De første dage tilbragtes på Alsgades Skole i Københavns i Enghavekvarter, hvortil også gidsler fra provinsen bragtes.

Allerede den 5. september var der afrejse mod ukendt mål, som viste sig at være Horserødlejren i Nordsjælland, 9 km vest for Helsingør ved landevejen til Helsingør og beliggende i Horserød Hegn nord for Gurre Sø. Forinden var et antal fanger dog allerede frigivet igen. Blandt andet to departementschefer, som skulle indtræde i »depar-

tementschefstyret«, der forestod rigets af-færer frem til befrielsen.

I lejren blev gidslerne indkvarteret i to fangebarakker, som netop var blevet ledige, da 95 af de internerede kommunister den 29. august havde held til at undslippe, da tyskerne overtog lejren, mens 145, der ikke slap væk, sendtes til kz-lejren Stutthof ved Danzig den 2. oktober. I begyndelsen af oktober blev gidslerne naboer til de tilfangede danske jøder, der ikke havde undsluppet den tyske razzia 1. - 2. oktober.

Mens det danske fængselsvæsen havde været særdeles strengt og ubehageligt over for de kommunistiske fanger 1942 - 43, var den tyske lejrløse mere korrekt. Usikkerheden må dog have været stor hos fangerne og for deres familie og venner, som de så pludseligt havde måttet forlade og for, hvad den kommende ville bringe.

Men det er indtrykket, at humøret gennemgående var godt, at fangerne i betydelig grad selv styrede hverdagen, at de brugte den danske humor, som tyskerne jo ikke rigtigt kunne fatte, og at de havde god forbindelse med omverdenen, blandt andet gennem besøgende. I løbet af de næsten to måneder deroppe blev fangerne gradvis frigivet, og de sidste fem, inklusiv gidselsforsamlingens sekretær, Bo Bramsen, kunne forlade lejren 1. november.

Mange af de frigivne fandt det sikrest, hurtigst muligt, at rejse til Sverige, hvad der var gode muligheder for gennem det illegale rutenet, der var udviklet under jødeforfølgelserne i oktober 43.

Litteratur: Bo Bramsen: »Blandt 100 gidsler i Horserød 1943« (Aschehougs Forlag 1996).»Besættelsen og frihedskampen 1940 - 45 - hvem, hvad, hvor« (Politikens Forlag 1993), »Leksikon om dansk besættelsestid 1940 - 45« (Gads Forlag 2002).

Dansk Samling i modstandskampen

Partiet Dansk Samling blev stiftet i 1936 som et modtræk mod den parlamentariske magtesløshed overfor det diktatur, der voksede frem i Europa med nazisme og kommunisme. Partiet hvilede på et kristent grundlag, hvorfor det fik stor tilslutning fra præster og højskolefolk. Alt dette kom stærkt frem efter den 9. april 1940, da Danmark var blevet besat.

Af Jørgen H. Barfod

Dansk Samling gennemførte en række såkaldte dagligstuemøder i 1940 - 41, hvor man fik folk, der havde lidt kendskab til alt det, som ikke måtte stå i aviserne, til at fortælle om, hvad der virkelig skete rundt i landet. Møderne var besøgt af folk, man kunne stole på, og man lærte her at kende, hvem man kunne bruge i en mere skærpet situation.

Man udgav også skrifter, der satte udenrigsministeriets pressekontor grå hår i hovedet, fordi tyskerne ikke brød sig om disse provokationer, som f.eks. historikeren Vilh. la Cour skrev. Kendte er således: »Om at sige Ja og Nej«, »Med lov skal land bygges« og »Kender De Gråbonden?« hvilket gav såvel Vilh. la Cour og Dansk Samlings stifter, Arne Sørensen, nogle fængselsstraffe.

Vigtigt var det imidlertid, at partiets landsorganisation havde et netværk, som modstandsbevægelsen kunne udnytte, da man om-

sider kom i gang. Det var således af største betydning, at de første faldskærmsfolk kunne henvende sig til Dansk Samlings tillidsmænd, og de nedfaldne flyvere kunne ligeledes altid søge tilflugt hos præstegårdene, hvor man havde videre kontakter til modstandsfolk i øvrigt.

Den illegale hær

Efter den 29. august 1943 gik partiet helt ind i det illegale arbejde, og da Arne Sørensen i et »Niels Jyde Brev« havde opfordret til dannelsen af illegale grupper for at disse kunne deltage i opgøret ved krigens slutning, blev Dansk Samling sammen med kommunisterne de fremtrædende ledere i den illegale hær, som blev dannet i løbet af 1944.

Da Flemming Muus i december 1943 kom tilbage fra England meddelte han, at man der ønskede en undergrundshær opbygget, og Frihedsrådet nedsatte da et militær udvalg, M-udvalget, der fik inddelt landet i seks regioner. I de enkelte regioner skulle der etableres ledelser, som principielt skulle bestå af en repræsentant for Dansk Samling, en kommunist, et tredje medlem samt en militær rådgiver. Man anerkendte således de to partiers netværk, som gode muligheder for rekrutteringer.

I København, Region VI, Var det hovedsagelig Dansk Samlings folk, der stod for ledelsen af de enkelte afsnit, men den 6. decem-

ber 1944 arresteredes Egil Barfod og førtes til koncentrationslejren Neuengamme. Han blev erstattet af en anden Dansk Samling mand, men allerede den 27. februar 1945 gjorde Gestapo sit store kup ved at arrestere hele Københavnsledelsen, og Gestapo fik så mange oplysninger, at man måtte telegrafere til England om at få uskadeliggjort det materiale, som Gestapo sad inde med. Derfor blev Shellhuset bombet den 21. Marts 1945.

Også i de andre landsdele var Dansk Samling repræsenteret i ledelsen, både i Fyn og i Jylland samt på Bornholm.

Holger Danske

Flere Dansk Samling folk var allerede da indblandet i sabotagegrupper, og en af de grupper, der fik en stor indflydelse i sabotagegen var »Holger Danske«, hvor Jørgen Staffeldt en overgang var leder. Han var i øvrigt med til det første møde i Frihedsrådet, da dette blev stiftet den 16. september 1943.

Da Jens Lillelund den 22. december måtte flygte til Sverige, blev Jørgen Staffeldt leder af sabotageorganisationen Holger Danske, men allerede den 16. februar blev han arresteret af Gestapo og siden ført til Koncentrationslejren Neuengamme, hvor han døde på en udekommando den 25. december 1944. Derefter blev Egil Barfod en tid leder af Holger Danske indtil han trak sig ud på grund af sit større arbejde i Københavnsledelsen, hvor han var med til at opbygge militærgrupper.

Da Jørgen Diemer i november 1943 blev kaldt til København, blev hans arbejde som hjælper for Flemming Juncker overtaget af Christian Ulrik Hansen, der ligeledes var

medlem af Dansk Samling, men allerede den 29. februar 1944 blev han arresteret i forbindelse med oprulningen af en gruppe i Års, og han blev dødsdømt og henrettet den 23. juni 1944.

Illegale presse

Dansk Samlings betydning var større, da man naturligvis også stod bag en række illegale blade, og folk fra Dansk Samling overalt i landet var aktive i dette arbejde. Den 29. august 1943 havde gjort, at Arne Sørensen ikke mere kunne udtrykke sig i et legalt skrift, og han måtte derfor under pseudonymet »Niels Jyde« udgive nogle skrifter, ligesom han måtte udnytte de illegale blade til at komme med sine meninger.

»Niels Jydes Breve« foregik sammen med en illegal bogproduktion, der var igangsat under navnet »Skipper Clements Forlag«. Dette flyttedes nu fra Ålborg til København. Det var udsendelse af bøger, som ikke kunne trykkes på grund af nazisterne, som f.eks. Gregor Ziemer: »Opdragelse til døden«, og Carsten Frogner: »Den usynlige front« om modstandsbevægelsen i Norge.

Desuden stod forlaget også for en samling artikler fra den frie verden samlet af Arne Sørensen og udsendt under den specielle titel »Håndbog i oversvømmelser« og som udgiver stod der »Det kgl. danske Afvandings-selskab«

Forlagsarbejdet led et stort tab, da Jørgen Diemer og Magnus Sæmundsen den 4. marts 1944 blev arresteret af Gestapo i Vesterport i København. Det fortsatte dog drevet videre af stud.jur Ejler Johansen indtil juni 1944, da Gestapo den 15. juni gennemførte en aktion

mod samtlige folketingskandidater for Dansk Samling. Herefter blev det sagførerfuldmægtig Elvin Pedersen, der overtog produktionen.

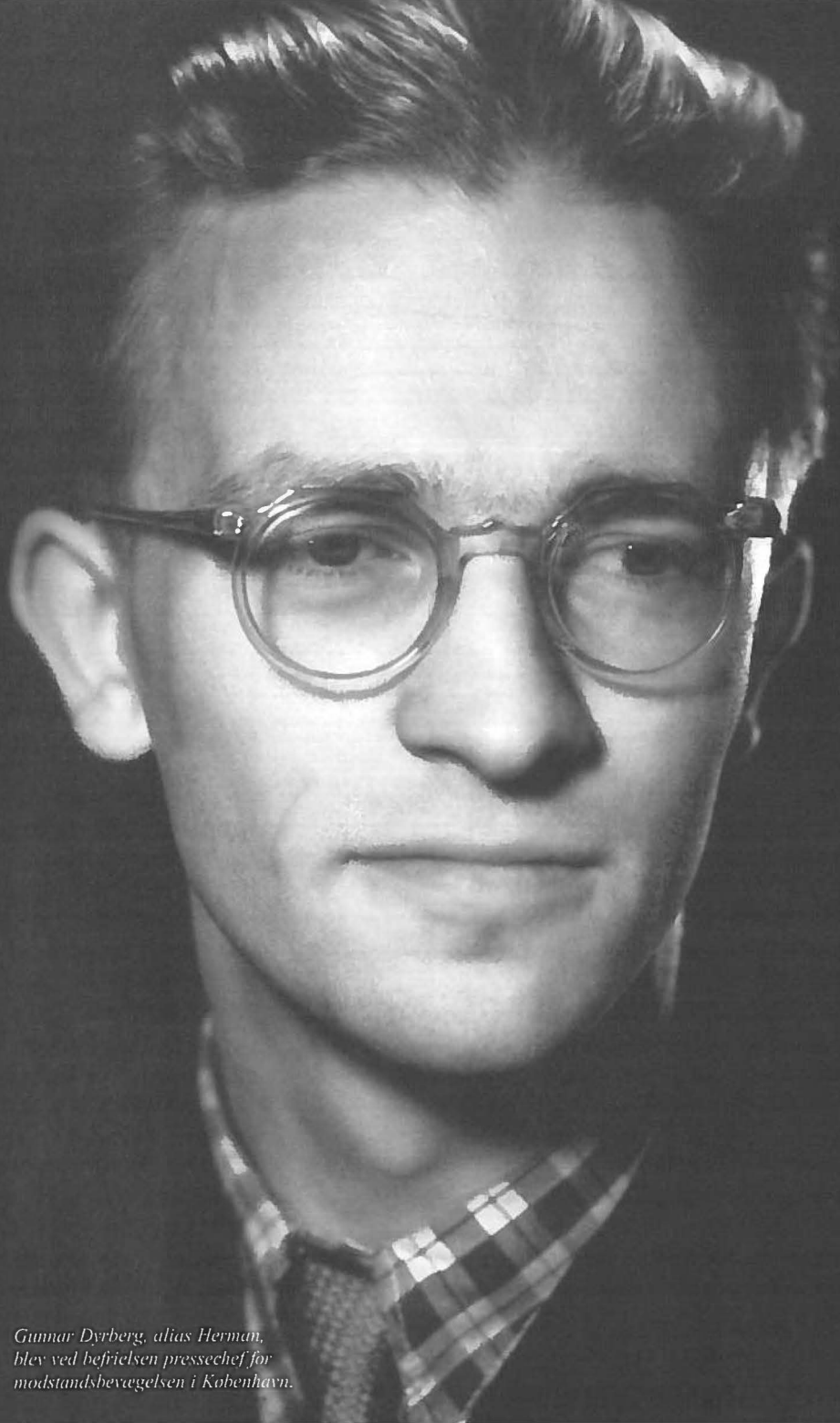
Den største opgave blev dog udsendelsen af det illegale dagblad »Morgenbladet«, der udkom alle ugens dage undtagen søndag fra den 11. november 1944 frem til befrielsen. Det blev tilmed udgivet i trykt udgave fra den 5. januar 1945. Oplaget steg frem til befrielsen til 8.000-10.000 eksemplarer dagligt, og det krævede et stort apparat, når det skulle forsendes til abonnenterne. Desuden var der mange andre illegale blade med tilknytning til Dansk Samlings folk. Det store arbejde, som så mange Dansk Samling Folk

var blevet indblandet i under besættelsen, gav sig naturligvis også udslag i, at der faldt mange af dem, således at man efter befrielsen stod med en stor mangel på nogle af de mest energiske og dygtigste folk.

En del var henrettet og andre var døde i tyske koncentrationslejre, og af de folk, der var tilbage, var der mange, som måtte vende tilbage til deres daglige arbejde, hvorfor de naturligvis ikke havde tid til også at tage sig af det politiske. Det gik derfor ikke så godt ved det første valg i 1945, hvor man blot fik fire mandater i Folketinget. Intet andet parti har vel haft så forholdsvis stort et tab af gode folk. ■

Dansk Samlings stifter, Arne Sørensen, og hans kone Nina på Esbjerg Arbejderhøjskole.

*Gunnar Dyrberg, alias Herman,
blev ved befrielsen pressechef for
modstandsbevægelsen i København.*

Dagen hvor Hitlers lille kanariefugl brød ud af buret

Hændelserne omkring den 29. august fik den unge student til for alvor at blive aktiv i modstandsbevægelsen. Fra starten blev han hvirvlet ind i en indsats for at evakuere 5.000 - 6.000 jøder over Øresund. Senere blev han aktiv på en helt anden front. Det fortæller han om i denne artikel.

Af Gunnar »Herman« Dyrberg

Den 28. august 1943 befandt jeg mig på Gerlev Idrætshøjskole sammen med 100 andre studenter som deltager i Studenterforeningens nordiske sommerstævne. Tyskerne havde netop afleveret sit ultimatum til den danske regering - »opret særdomstole, som kan idømme sabotørerne dødsstraf. Svar inden klokken 16.00.« Regeringen var nu samlet på Christiansborg for at beslutte, hvad man skulle svare.

Min studiekammerat, Sven Reiermann, som jeg i januar havde fremstillet en udgave af »Månen er skjult« sammen med, var redaktør af venstrestudenternes blad »Minerva« og havde nære forbindelser til venstrepolitikere.

Vi blev, af redaktør Valdemar Petersen fra Sorø Amtstidende, telefonisk holdt à jour med regeringens drøftelser. Da man, kort før fristens udløb, besluttede at afvise de tyske krav og træde tilbage, opsøgte vi stævnets leder professor Niels Nielsen.

Vi fortalte ham, hvad der ville ske og foreslog, at stævnet blev opløst, fordi tyskerne næppe ville lade lejligheden til at fange så mange studenter på én gang gå fra sig. Niels Nielsen ville ikke. »Hvis der nu ikke skete noget, ville studenterforeningen og universitetet være kompromitteret« var hans ord.

Svend og jeg lod vores viden sprede og cyklede selv til Slagelse, hvor vi tog toget til København. Næste morgen vågnede jeg ved lyden af kanonskud ovre fra Amager. Svend havde, for en sikkerheds skyld, overnattet hos sin kæreste og undgik derfor tyskernes forsøg på at arrestere ham sammen med den store flok gidsler, der blev anbragt på Alsgade Skole. Højskolen blev i øvrigt omringet af tyske soldater, men studenterne slap hurtigt fri.

Militær undtagelsestilstand

Overalt kunne man straks se store plakater, som proklamerede den militære undtagelsestilstand. Jeg tog én af dem med hjem og satte den på min dør. Senere anbragte jeg den på undersiden af mit klædeskab, så derfor overlevede den Birkedal Hansens forgæves forsøg på at fange mig.

Det er klart, at det, der skete den 29. august, gjorde mig endnu mere interesseret i at finde en sabotagegruppe, så jeg selv kunne komme med. Til trods for undtagelsestilstanden og truslen om dødsstraf, kunne jeg sta-

dig høre dumpe brag, der fortalte, at der var nogen, der sagde nej. Men det så håbløst ud, og september gik, uden at jeg havde held med mig.

Først lang tid senere gik det op for mig, at der på den tid kun fandtes en snes sabotører i København, og de gjorde naturligvis alt for at gemme sig. Og den første meget aktive HD gruppe var efter sprængningen af Forum opløst med næsten alle medlemmer i Sverige. De kadetter og kornetter, som senere skulle blive kernen i det genoplivede HD, var interneret, som vort øvrige militær.

Om aftenen den 1. oktober besøgte jeg min kammerat, Patrick Schultz, der, lige som jeg, energisk ledte efter en forbindelse til sabotagen. Under krigen boede han hos sin tante, Karen Eberth på Ahlmanns Allé i Hellerup, mens hans mor og far, som var generalkonsul i Johannesburg, befandt sig i Sydafrika. Tante Karen, som arbejdede for Røde Kors, var ikke hjemme, da det ringede på døren. Jeg gik ned og lukkede op. Uden for stod en yndig mørkhåret pige. »Jeg hedder Gertrud, min mor siger, at jeg hellere må være hos Patrick i nat.« Jeg bad hende komme ind og hentede Patrick. »Det må du altså undskylde, Gunnar, jeg har glemt at fortælle dig, at jeg blev gift i eftermiddags.«

Det var den nat, tyskerne havde besluttet at fange alle danske jøder og sende dem til kz-lejre i Tyskland. Man sagde, at jøder, som var gift med det, nazisterne kaldte ariere, ville slippe. Derfor stod Gertrud nu her. Patrick havde sagt ja til at gifte sig med hende, som han i øvrigt slet ikke kendte. Brylluppet fandt sted i fru Fussings dagligstue på Margrethevej, fortalte han.

Jøderne evakueres

To dage efter var jeg hvirvlet ind i den ufattelige indsats for at bringe de 5 - 6.000 jøder, som havde nået at gemme sig før de tyske kommandoer dukkede op, over til Sverige. Jeg var naturligvis ikke én af de fantastiske organisatorer, men blot ét af de mange små tandhjul, der var nødvendige for at få så stort et organisationsarbejde til at klappe.

De mange, der gemte sig, skulle opspores og indsamles på steder, hvorfra de kunne være parat til transporten. Selve flugten skulle arrangeres, de senere så velorganiserede illegale ruter fandtes endnu ikke, så der skulle findes skibe med fiskere og kaptajner, der var villige til at risikere fængsel eller kz-lejr – og måske miste båden, deres levebrød båden.

Alt skulle skabes fra bunden, og det krævede medvirken af »voksne« folk, som var vant til at organisere og, som havde det personlige netværk, der var nødvendigt. Det var læger, ingeniører præster osv. Og det forudsatte fodfolk. De sidste, hvoriblandt mig, fandt man bl.a. i terrænsportsforeninger.

Det er klart, at de mange illegale grupperinger stillede op, men opgaven var så stor, at de aldrig havde været i stand til at løfte den alene, så større kredse måtte mobiliseres. Og her spillede den 29. august en vigtig rolle. For den dag tippede befolkningens holdning mod tyskerne for alvor over.

Så da det gik op for folk, at nu gjaldt det om at redde jøderne, var der næppe tvivl hos ret mange. Man måtte hjælpe. Ikke fordi det gjaldt jøder, men fordi det var vores landsmænd. Uden den 29. august er det ikke sikkert, at vi havde mødt så uforbeholden

opbakning fra alle sider. Hvis det virkelig var lykkedes tyskerne at indfange alle danske jøder og sende dem i koncentrationslejre, således som det, med det norske politis hjælp, skete i januar 1943 med de norske jøder, ville vi med den sædvanlige dødelighedsprocent i de tyske lejre kunne føje 5 - 600 døde jøder til vores tabstal.

Da jøderne i løbet af tre-fire uger var bragt over Øresund, og nyheden derom spredt over

hele verden, var Danmark for alvor anerkendt som en del af den frie verden. Vi var ikke længere Hitlers lille kanariefugl. Også derfor er der grund til at fejre datoen den 29. august som nok den vigtigste af besættelsens mange datoer. Kort efter lykkedes det for Patrick og mig, at komme med i den ny-startede Holger Danske, hvor jeg var til freden brød ud den 5. maj.

Herman blev hurtigt aktiv i evakueringen af jøder til Sverige. Her hjælpes en jøde op fra en båd efter ankomsten til Sverige.

Jødeforfølgelsen gav folkerejsningen uventet betydning

Uden 29. august var 1. oktober blevet en katastrofe for de danske jøder; hvoraf ca. 7.000 blev reddet i en aktion, som passendes kan kaldes »Lille Dunkerque«.

»Var der nogen forbindelse mellem jødeforfølgelserne i oktober og bruddet i august i 1943? Det var ikke jødeforfølgelsen, som førte til bruddet. Det var kravet om danskerne egne henrettelser af sabotører.

Rækkefølgen er nok til at vise det. Og alligevel. Er der ikke en forbindelse? Til tyskerne forsøg på at gøre Danmark til »Hitlers kanariefugl« – et engelsk udtryk vi hørte med skam – hørte megen eftergivenhed, blødere kurs over for os. Her kommer meget sandsynligt skånselen af jøderne ind.« Sådan skrev Frode Jakobsen, medlem af Frihedsrådet og fhv. minister, blandt andet i FV-Bladet nr. 134 i anledning af 50 års-dagen for den 29. august 1943. Han fortsatte:

»Danskerne gav efter på nogle få punkter. Undgåelsen af nogle naturlige udnævnelser af jødiske embedsmænd til alt for udfordrende poster. Men var behandlingen af danske jøder anderledes end behandlingen af andre danske – dertil tror jeg, at også de mest eftergivende demokratiske politikere ville have sagt nej. Det er sandsynligt, at tyskerne har

anet det. Men når der nu alligevel ingen dansk regering var længere, ja, så faldt det hensyn væk. Og jødeforfølgelser, som i andre lande, satte ind.

Kunne vi have undgået det? Ja, måske. Hvis vi var blevet ved med at bukke og bøje os. Hvis vi havde opgivet al modstandskamp mod nazismen. Så ville nazisterne måske have betalt vore politikere den pris. Forfølgelserne af jøderne var måske en af de mange omkostninger ved at tage kampen mod nazismen op. Enkelte har bebrejdet os den kamp med dens omkostninger. Jeg har heldigvis aldrig hørt nogen jøde gøre det. Til gengæld følte vi, at vi måtte gøre det, som Danmark vel er blevet mere berømmet for end nogen anden nation: Vi måtte gøre alt i vor magt for jødernes frelse: Redningen til Sverige. Redningsaktionen lykkedes bedre end i noget andet land.

Jeg har glædet mig over rosen – i Israel, i USA: »Hvad danskerne gjorde for jøderne.« Men jeg har i regelen rettet det. Sådan følte vi det ikke. Ikke danskerne over for jøderne. Nej, nogle danske hjalp nogle andre danske, som var i nød, skrev Frode Jakobsen.

»Lille Dunkerque«

I samme nummer af FV-Bladet skrev Jørgen

736.

Instruktion fra rigskansler Hitler om gennemførelse af deportationen af de danske jøder.

18. september 1943.

RO RAM

Inl II 417 g Ra

Hat dem Herrn U.St.S. vorgelegen.

Über St.S.
U.St.S.Pol
Ges.v.Grundherr
LR v.Thadden

vorgelegt.

Der Führer hat angeordnet, dass der Abtransport der Juden aus Dänemark durchgeführt werden soll.

Der Herr RAM bittet MD Dr. Best um Vorschläge, wie der Abtransport durchgeführt werden soll, insbesondere um Angabe der nötigen Polizeikräfte, damit diese von der aus angefordert werden können.

„Westfalen“, den 18.IX.1943.

gez. Sonnleithner.

Berlin, 18.IX.1943.

Seeher.

Instruktion fra rigskansler Hitler om deportationen af de danske jøder.

Kieler – tidligere Holger Danske-leder og overlæge blandt andet: »Men den folkelige rejsning fik en helt anden og uventet betydning, da tyskerne iværksatte jødefølgelserne den 1. oktober. Redningen af de danske jøder har tiltrukket sig større international opmærksomhed end regeringens demission og Frihedsrådets stiftelse.

En detaljeret analyse af hændelsesforløbet falder helt uden for dette indlægs rammer; men at befolkningens medvirken har været af afgørende betydning, kan der ikke være nogen tvivl om. Det er selvfølgelig først og fremmest den aktive indsats, som tiltrækker

sig opmærksomhed: men når man tænker på de mange brud, der nødvendigvis måtte gøres i den akutte situation på de mest elementære »security« regler, og sammenholder det med de stikkerproblemer, som Modstandsbevægelsen siden blev konfronteret med, får man et lille indtryk af den folkelige rejsnings betydning.

Den 29. august, den 16. september og den 1. oktober er uløseligt forbundet med hinanden. Uden den 29. august var den 1. oktober blevet en katastrofe. Nu fik vi, hvad man har kaldt »Lille Dunkerque«, og ca. 7.000 jøder blev reddet, skrev Jørgen Kieler. ■

Kirkens stilling til jødepørgsmålet

»I slutningen af september 43 rygtedes det, at jøderne skulle arresteres og deporteres. Derfor sendte biskopperne den 29. september en skrivelse gennem departementscheferne til de ledende tyske myndigheder om »Den danske Kirkes Stilling til Jødepørgsmaalet«, underskrevet af Biskop H. Fuglsang Damgaard.

En kopi har jeg stadig, fordi jeg lavede afskrifter, som blev sendt til præsterne med anmodning om, at den blev læst op i kirkerne den 3. oktober«, skriver Lis Mellemgaard i sin bog »Pige i modstandskampen – glimt fra min glemmebog«. Derfra har vi hentet afskriften:

Nedenstaaende Skrivelse skal eventuelt oplæses ved Gudstjenesterne i Morgen. Endelig Besked vil tilgaa Dem igennem Provsten.

Landets Biskopper har under 29. September d.Å. gennem Departementscheferne tilstillet de ledende tyske Myndigheder en Skrivelse af følgende Ordlyd:

»Den danske Kirkes Stilling til Jødepørgsmaalet«: Overalt, hvor der rejses Forfølgelse af Jøder som saadanne af racemæssige eller religiøse Grunde, er det den kristne Kirkes Pligt at protestere derimod.

1. Fordi vi aldrig vil kunne glemme, at Kirkens Herre, Jesus Kristus, fødtes i Bethlehem af Jomfru Maria ifølge Guds Forjættelse til han Ejendomsfolk, Israel. Jødefolkets Historie indtil Kristi Fødsel rummer Forberedelsen til den Frelse, Gud har beredt alle Mennesker i Kristus. Dette

kendetegnes ved, at det gamle Testamente er en Del af vor Bibel.

2. Fordi Forfølgelse af Jøder strider mod den Menneskeopfattelse & Næstekærlighed, som er en Følge af det Budskab, Jesu Kristi Kirke er sat til at forkynde: Kristus kender ikke til Personsanseelse, og har lært os at se, at ethvert Menneskeliv er dyrebart i Guds Øjne/Gal.3,28/.

3. Fordi det strider mod den Retsbevidsthed, som raader i det danske Folk, nedfældet i vor dansk-kristne Kultur gennem Aarhundreder. I Henhold hertil har alle danske Statsborgere efter Grundlovens Ord lige Ret og Ansvar for Loven og Religionsfrihed tilsikret. Vi opfatter Religionsfrihed som Ret til at udøve vor Gudsdyrkelse efter Kaldelse og Samvittighed og saaledes, at Race og Religion aldrig i sig selv kan blive Anledning til, at et Menneske berøves Rettigheder, Frihed eller Ejendom. Uanset afvigende religiøse Anskuelser vil vi kæmpe for, at vore jødiske Brødre og Søstre bevarer den samme Frihed, som vi selv sætter højere end Livet.

Der findes hos den danske Kirkes Ledere en klar Forstaaelse af vor Forpligtelse til at være lovlydige Borgere, som ikke utidig sætter sig op mod dem, der øver Myndighed over os, men samtidig er vi i vor Samvittighed bundne til at hævde Retten og protestere mod enhver Retskrænkelse, derfor vil vi i givet Fald utvetydigt vedkende os Ordet om, at vi skal adlyde Gud mere end Mennesker.

*På Biskoppernes Vegne
H. Fuglsang Damgaard d 29.9.1943.*

-Beskyttelse af danske jøder blev en folkesag

Det danske folk bestod ikke af helte, men af mennesker. Og det er jo ikke så ringe endda. Det er værd at lægge mærke til, at de, der taler højt om den danske indsats, ikke hører til de mest aktive fra den periode. Netop de aktive er tilbøjelige til at bagatellisere, hvad de gjorde, fortæller Bent Melchior.

Lejlighedstaler har det med at fremstille den givne lejlighed som tilværelsens højdepunkt. Alt andet blegner ved siden af det, der netop ved den lejlighed står på dagsordenen. Når talen falder på redningsaktionen for de danske jøder i oktober 1943, så er der en tilsvarende tilbøjelighed til at fremstille danskerne som de eneste, der har reddet jøder fra de nazistiske forfølgelser.

Men sandheden er dog den, at der var folk i alle lande, Tyskland ikke undtaget, der gjorde en beundringsværdig indsats i den sammenhæng. Det skal også erindres, at det var en tysker, Georg Duckwitz, der satte den danske redningsaktion i gang.

I Bulgarien lykkedes det den bulgarske regering at beskytte de bulgarske jøder, så de undgik deportation til de tyske udryddelseslejre.

I Finland oplevede man den groteske situation, at finske jøder i ligeberettigelses ånd kæmpede side om side med den tyske hær i

krigen mod Sovjetunionen. Der var altså også stater, der beskyttede deres jødiske landsmænd.

Stikkere forhindrede flugt

Tilsvarende var der danskere, der var smittet af den antisemitiske bacille. Der var danske nazister, der optrådte som stikkere og havde ansvaret for, at en del af flugtforsøgene mislykkedes.

Der var andre, der ikke var antisemitter, men som dog i den givne situation hverken havde mands eller kvindes mod og hjerte til at huse flygtninge – en meget menneskelig reaktion, men altså ikke ligefrem noget at råbe hurra for.

Alligevel har jeg rejst i tusindvis af kilometer for ude i verden at fortælle, hvor enestående den danske redningsaktion var. Den var forskellig fra Bulgariens, hvor det ikke var folket, men regeringen der handlede, og hvor man kun beskyttede jøder med bulgarsk statsborgerskab, medens man uden videre udleverede jøder fra andre lande, der ofte allerede var flygtet indtil flere gang fra nazisterne. Den var forskellig fra Finlands, hvor der jo ikke var tale om besættelse i egentlig forstand, og som kunne tage sig sin krigsindsats betalt ved at stille forskellige krav om en grad af selvstændighed. I Danmark var beskyttelse af de jødiske borgere – uden forevisning af pas – en folkesag. Det

betyder ikke, at den stod i modsætning til nogen regering, for på det givne tidspunkt var der, som bekendt, ingen regering, og der er helle ikke nogen tvivl om, at en hvilken som helst dansk regering havde støttet aktionen.

Selv om der, som nævnt, var undtagelser, så var undtagelserne tilstrækkelig sjældne til, at jeg tør påstå, at man i hine dage trygt henvendte sig til taxa-chauffører, sygeplejersker, forretningsdrivende, professorer, studenter, ja, hvem som helst, som bad om hjælp.

Det kan godt være, at omstændighederne var ideelle. Det kan godt være, at den fælles fjende gjorde indsatsen naturlig for de fleste danskere.

Men når modstandsbevægelsens ledere gang på gang påstår, at tyskernes forfølgelse af danske jøder omsider overbeviste befolkningen om nødvendigheden af at gøre aktiv modstand, så viser det, at holdningen overfor jødiske landsmænd var helt rigtig.

Hjælp jødiske naboer

Lad mig blot fremhæve endnu et forhold, som måske ikke bliver trukket frem så ofte: Folk var oprigtigt kede af, at deres jødiske naboer måtte rejse. De var – stadigvæk med de berømte undtagelser – parate til at holde øje med de flygtendes ejendele.

Fra alt for mange lande kan man berette om, at det blev gjort med det ene for øje, at tilegne sig disse ejendele i håb om aldrig at se de rette ejermænd igen. I Polen fortæller man direkte om, at det var livsfarligt for overlevende jøder at vende hjem, fordi deres ejendom i mellemtiden var taget i brug af uvedkommende.

Min far plejede at fremhæve, at historien har mange eksempler på, at nationer har »hjulpet« jøder til at forlade deres respektive lande for at komme af med dem, og at det virkeligt enestående i Danmark var den hjertelige modtagelse, vi fik, da vi i maj 1945 atter kunne vende hjem. Noget tilsvarende er ikke sket i jødernes historie.

Selvfølgelig skal vi passe på, at vi ikke bliver for glade for os selv. Selvfølgelig var der også sorte pletter omkring Danmarks holdning til jøder, der forsøgte at flygte fra de nazistiske forfølgelser. Det danske folk bestod ikke af helte, men af mennesker. Og det er jo ikke så ringe endda. Det er værd at lægge mærke til, at de, der taler højt om den danske indsats, ikke hører til de mest aktive fra den periode. Netop de aktive er tilbøjelige til at bagatellisere, hvad de gjorde.

Alligevel skal historien fortælles og udbredes. Ikke blot blandt jøder men også blandt mange andre folkeslag er der behov for at vise, at det er muligt at bevare trangen til at være menneske også i en ond tid. Det lille lys, som man ikke kan få øje på, når solen skinner, bliver uundværligt, når det i øvrigt er bælgmørkt. På forunderlig måde spiller redningsaktionen just denne rolle i historien om nazismens umenneskelighed.

Bent Melchior er tidligere overrabbiner og var selv flygtning i Sverige 1943 - 45. Under forberedelserne til dette særnummer af FV-Bladet havde han en del rejseaktivitet i udlandet. Derfor havde han ikke tid til at skrive et indlæg. Men Bent Melchior gav redaktionen tilladelse til at bringe det indlæg, hans skrev i anledning af 50 årsdagen for den 29. august. ■

En jøde bringes i sikkerhed i Sverige.

Den oprindelige ejer af »Elisabeth«, Ejner Larsen, måtte selv flygte til Sverige det sidste år af krigen, da tyskerne optrevlede nogle af de illegale ruter fra Dragør. Fotoet viser, da han kom tilbage til Dragør efter befrielsen. (Foto Dragør Lokalkiv)

»Elisabeth«, som båden ser ud i dag efter restaurering. (Foto Dragør Museum)

Elisabeth K57 fragtede jøder til Sverige – nu har hun fået nyt liv

Fiskekutteren var ganske ung, da dens ejer i 1943 indskrev den i historien. Skibet stod til ophugning næsten 60 år senere, da lokale kræfter og Dragør Museum reddede hende for eftertiden. Hun er nu udstillet som et aktivt kapitel af besættelsestidens historie.

Rigtigt mange danskere gav en hånd med, da tyskerne begyndte jødeforfølgelserne for knapt 60 år siden. Én af de mange danskere, som hjalp med at evakuere jøderne til Sverige var fiskeskipper Ejner Larsen, som lod »Elisabeth« bygge i 1941, og to år senere brugte han kutteren til at sejle 70 jøder i sikkerhed i Sverige.

Mange af de lokale fiskere i Dragør sejlede i de hektiske dage 600 - 700 jøder til Sverige under påskud af, at de skulle på sildefiskeri, hvilket oftest skulle foregå om natten. De sejlede så til Limhamn, Klagshamn eller Skanör med deres »last«.

Der var såvel organiserede som uorganiserede sejladsere til Sverige. De organiserede overfarter blev ofte formidlet af en mellemmand fra organisationen. De opererede ikke kun omkring sejladsere af jøder men også med transport af illegal post og materiale mellem Danmark og Sverige. Der var ofte en

fastsat pris for sejladsere med de organiserede grupper.

En del af de jøder, som fandt vej til Dragør, fik husly forskellige steder i byen. Den 4. oktober foretog Gestapo en razzia på Dragør Havn. En stor del af jøderne nåede at gemme sig, men 15 blev pågrebet af tyskerne.

Efter krigen gik Ejler tilbage til sit officielle erhverv, som fisker, og indtil sidste efterår fiskede »Elisabeth« på Øresund – men nu med Ejners søn Carl som skipper. På dette tidspunkt havde han planlagt at få ophuggingsstøtte fra EU for at stoppe fiskeriet.

Men så greb museet og lokale kræfter, organiseret i et lav, ind. Skibsbevaringsfonden erklærede båden for bevaringsværdig og hjalp med at skaffe rente- og afdragsfrit lån, så restaureringen med at føre båden tilbage til sin oprindelige form kunne startes. Den ventes at komme til at stå i ca. 700.000 kroner.

Elisabeth har fået sin gamle havneplads tilbage, og her kan den ses. Samtidig har Dragør Museum indtil 19. oktober en særudstilling om byens rolle i forbindelse med de illegale sejladsere af jøder til Sverige. Det kan man læse mere om på hjemmesiden www.dragoermuseum.dk. ■

– Var de vrede unge mænd eller helte?

Som knapt 20-årig typografælrling nåede Ole Trock-Jansen sammen med sin kammerat, Bjørn Karbo, at blive storproducenter af illegal litteratur under besættelsen. Her er en beretning om en lille del af deres indsats.

»Når jeg tænker tilbage på krigens tid, kan jeg ikke lade være med at spekulere på, om vi, som deltog i modstandsbevægelsen, ikke bare var datidens »vrede unge mænd« som fik afløb for vores oppositionstrang ved at yde vores indsats i det illegale arbejde.

For selv om vi ikke kan lide at indrømme det bagefter, hvor modstandskampen helst skal betragtes som noget ret enestående, så var der i hverdagen en del konflikter eller måske jalousi. Ikke alene mellem modstandsgrupperne, men også inden for hver enkelt gruppe.«

Sådan sagde én af mine kammerater, Benjamin Mørch, en del år efter krigen, da han blev hyldet på en rund fødselsdag, beretter Ole Trock-Jansen (T - J).

Sammen med en anden kammerat, Kaj Bjørn Karbo, producerede de en stor del illegal litteratur under krigen for Studenternes Efterretningstjeneste (SE).

-Det illegale arbejde i modstandsbevægelsen begyndte for mit vedkommende ikke med SE. For mig var det ikke en beslutning, som

blev taget, men en langsom og glidende bevægelse. Denne bevægelse startede i min skoletid på Østersøgade Gymnasium, hvor jeg havde en historielærer, som var centralt placeret i ledelsen af det stærkt nationale politiske parti, Dansk Samling (DS), som blandt sine medlemmer havde personer, der senere kom til at spille betydningsfulde roller i modstandsbevægelsen.

DS havde en ungdomsorganisation, som hed Frivillig Dansk Arbejdstjeneste. I en af dens sommerlejr mødte jeg en række andre unge mennesker, som jeg senere kom til at arbejde sammen med, fortæller T - J.

Sammen med mange kammerater meldte han sig ind i Københavns Amts Skyttelaug. – For os, som meldte os ind i dette skyttekorps, var formålet helt klart: At uddanne os med våben, således at vi kunne bekæmpe tyskerne, sig T - J.

Starten på en karriere

Efter realeksamen kom han i lære som typograf hos Egmont H. Petersens Kgl. Hofbogtrykkeri. Uden trykkeriets viden startede han med, som fusk, at sætte titelsider til en række illegale hæfter for SE. Gennem sin tilknytning til DS fik T - J kontakt til Mogens Staffeldt – lederen af Nordisk Boghandel. Hermed kom han til at deltage i distribution og salg af modstandsbevægelsens første publikationer af denne art.

En illegal bladredaktion på arbejde. (Foto Frihedsmuseet)

Da Arne Sejr blev anholdt af tyskerne 28. september 1943, blev tyskerne klar over T - J's tilknytning til SE, men han var allerede blevet advaret af Benjamin Mørch, så han gik »under jorden«, og det blev den første af mange gange, hvor han i hast måtte skifte bopæl. Næste dag fandt han ud af, at Gestapo havde været hos hans forældre i Københavns Strandgade for at anholde ham. I en beretning fra T - J mange år senere er antallet af de kammerater, der blev anholdt under besættelsen uhyggeligt stort. En del af dem døde i kz-lejre.

T - J deltog ikke selv i redaktionsarbejdet, men koncentrerede sig bl.a. om duplikering

og fremskaffelse af duplikatorpapir fra en lang række af datidens kendte firmaer. I november 1943 fik SE et nyt medlem – Bjørn Karbo (BK) fra reklamebranchen. Hans far var faldet i kamp mod tyskerne den 29. august samme år.

BK var, sammen med nogle få venner, startet for sig selv med at duplikere og uddele blade, og via en kollega fik han etableret kontakt med T - J. BK var naturligt nok meget bitter på tyskerne, og det varede ikke længe, før han havde fundet en bogtrykker, som for penge, mange penge, meget gerne ville være national. Det førte til et meget værdifuldt samarbejde, hvor de to efterhånd-

Frit Danmarks illegale trykkeri opstillet på Frihedsmuseet.

en fik opbygget et netværk af en halv snes større eller mindre bogtrykkerier til at udføre opgaver for SE.

- I Karbos og mit samarbejde, som udelukkende drejede sig om trykning af enhver form for illegale publikationer, besluttede vi fra starten at køre et tæt parløb, og at ingen af vores kammerater, uanset hvem, måtte få at vide, hvad vi foretog os og hvor.

Det var en beslutning vi tog, som ikke var begrundet i ovenstående små fejder, eller fordi vi ikke havde tillid til andre, eller fordi vi ville forsøge at hævde os selv. Beslutningen blev taget, fordi vi med den erfaring, vi efter-

hånden havde opnået, var klar over, hvor stor risikoen var for en optrævling af et system, hvor mange mennesker var involveret.

Det viste sig at være en klog beslutning, for på denne måde var vi i stand til at arbejde med alle disse trykkerier i cirka et halvt år, inden tyskerne fandt frem til dem.

Nytårsnat 1943 - 44 blev det første bogtrykte nummer af SE-bladet (nr. 113) fremstillet. Det var på otte sider i A5-format og i et oplag på 40.000 eksemplarer. Indtil da var de illegale blade blevet duplikeret i A4-format. Men efterhånden, som oplagene steg, blev det for det første et problem at skaffe

duplikatorpapir, og for det andet kunne stencils kun klare under 1.000 tryk. Der var derfor tvingende nødvendigt af finde bogtrykkere, som kunne påtage sig opgaven. Men det var ikke så enkelt at finde bogtrykkere, som turde give sig i lag med så risikable opgaver. For det var ikke blot Gestapo, man skulle passe på, men, desværre, især det danske politi, som i krigens tre første år var alt for hjælpsomme overfor tyskerne.

SE-bladet steg de kommende måneder til oplag på 100.000, og det kom derved til at dække Københavns behov. Samtidig fik vi sat og trykt en række bøger, beretter T - J.

»Flygtede« til Sverige

I november fortsatte Gestapo med at aflægge visitter hos T - J's forældre. Derfor besluttede han at tage til Sverige den 15. november 1943 med en af Fyr- og Vagervæsenets både fra Strandgade. Det skete med to formål: Det første var at få Gestapo til at tro, at han var væk fra Danmark, det andet var for at skaffe bøger og tidsskrifter, som var egnede til at blive trykt illegalt i Danmark. 14 dage senere sejlede T - J tilbage til Danmark i en af Hendils både med orlogskaptajn Erik Stærmosen som skipper.

- Under tilbageturen var der et forfærdeligt stormvejr, og på vej til Præstø blev jeg meget søsyg. Jeg fik derfor ikke selv bopakkerne med i land. De blev desværre snuppet af Hendil, og det var senere komplet umuligt at få dem tilbage. Heldigvis lykkedes det mig at få eksemplarerne af Reader's Digest og et andet blad med i land. I øvrigt måtte jeg betale 300 kroner for overfarten, fortæller T - J. I dag lyder det ejendommeligt, at T - J købte og hjembragte tidsskrifter fra Sverige. Men tiden

dengang var unægtelig lidt anderledes, og mange af de artikler, som var i f.eks. Readers Digest, var yderst velegnede til at blive bogtrykt illegalt i Danmark. De blev bl.a. udgivet i tidsskriftet »I Kontakt med Verden«.

Der blev også trykt originale tyske Ausweiss og såkaldte værdikuponer, som blev brugt til at samle penge ind til de betydelige omkostninger, der var forbundet med fremstillingen af SE-bladet i de ret store oplag. Også de dupliserede hæfter og senere bogtrykte bøger, som blev solgt »under disken« hos boghandlerne, var med til at skaffe de fornødne midler til trykning af bladene.

-Vi ejede kun selv ét trykkeri. Det var et lille trykkeri på Amagerbrogade, som vi var kommet i kontakt med gennem en maskinleverandør. Ejeren var nazist og forlangte en skyhøj pris for trykkeriet. Den betalte vi under forudsætning af, at han kun fik en udbetaling på 10.000 kroner. Resten skulle så betales kvartalsvis bagud.

Ejeren ønskede, som en ekstra sikkerhed, at trykkeriet blev stående i hans navn. Da Gestapo et halv år senere fandt frem til trykkeriet og smadrede det, blev nazisten, der jo stod som ejer, arresteret.

Streng sikkerhedsforanstaltninger

Karbo og jeg forestod hele den illegale produktion, som et two-man-show. Det skete ud fra en sikkerhedsbetragtning, at hvis der var for mange involveret, og to eller flere blev arresteret, var risikoen for, at trykkerierne blev røbet urimelig stor. Ud over de mennesker, som ejede eller var ansat i trykkerierne, var der ikke en eneste, som havde kendskab til trykkeriernes eksistens.

Illegal bladproduktion i en hotelkælder; hvor tyskerne er indlogeret overover.

552 forskellige illegale blade med 24 mio. eksemplarer

Med tyskernes censur af pressen opstod den illegale presse, og den voksede i takt med modstandsbevægelsen. Behovet for reel oplysning var stort.

De første illegale blade cirkulerede, til de var slidt op, men nye dukkede op, og oplagstallene steg. Snart var næsten hele landet dækket af illegale blade. Til trods for at tyskerne med mellemrum foretog omfattende arrestationer iblandt bladfolkene, kunne besættelsesmagten ikke standse den illegale presse.

Nye mænd stod parat til at overtage arbejdet, som omfattede tusinder af medarbejdere landet over. Af nyhedskilder for den illegale presse kan blandt andet nævnes »Information«, som fungerede som det illegale Danmarks officielle nyhedsbureau.

Den illegale presses store papirforbrug var årsag til, at importen af duplikatorpapir til Danmark steg betydeligt under krigen. Tyskerne fandt mærkelig nok ikke anledning til at forbyde salget, og så kom det meste af dette papir endda fra Tyskland.

Den illegale presse nåede under Besættelsen et samlet oplag på godt 24 mio. eksemplarer, fordelt på 552 forskellige blade. Heraf var de fleste dupliserede, men der var også finere tryksager imellem. I alt blev der udgivet 298 forskellige illegale bøger og pjecer i Danmark under besættelsen. Det samlede oplag af dem anslås til ca. tre mio. eksemplarer

Redaktionens arbejde var farligt, fordi journalisterne nødvendigvis måtte i kontakt med mange mennesker for at få nyheder. Og så snart bladet skulle fremstilles, fordobledes faren. Bladfolkene måtte arbejde samme sted i time og sommetider dagevis, og selv en elektrisk duplikator støjede.

Nem var det heller ikke at finde egnede lokaler for bladvirksomheden. Distributionen af bladet føjede nye vanskeligheder til. Blade i store oplag lader sig ikke transportere uset. De fleste blade blev sendt til læserne pr. post, men først skulle navne og adresser skrives på tusindvis af kuverter. Det blev mange penge i porto, og hertil kom udgifterne til papir og tryksværte, så det var også dyrt at fremstille et illegalt blad.

Den illegale presse afspejlede modstandsbevægelsens karakter af folkerejsning, men den var også selv udtryk for folke-rejsningen. Ingen anden gren af modstandsbevægelsen samlede så mange som den illegale presse, og for mange blev bladarbejdet begyndelsen til en mere aktiv indsats i modstandskampen.

*Kilde: Per Eilstrup og Lars Lindeberg:
»De så det ske under besættelsen«.*

Illegal våbenproduktion udført som kælderarbejde

Da de aktive modstandsfolk ikke kunne få våben nok, måtte de selv lave dem, og våbensmedene gik bogstaveligt talt under jorden. »Foss« fortæller her, hvordan han og hans kammerater fremstillede Stenguns.

- Manglen på våben var et problem, og ingen deling i Holger Danske var fuldt bevæbnet. Naturligvis kunne grupperne i de fleste tilfælde låne sig frem hos hinanden.

Men situationen var uholdbar, især når man forestillede sig de opgaver, som skulle løses i forbindelse med en allieret invasion i Danmark, tysk sammenbrud, eller hvad afslutningen nu kunne blive. Der blev derfor talt meget om våben, og vi fik mange løfter, men til sidst måtte vi selv fremstille dem, fortæller Eigil Skov Jørgensen »Foss«. Han fortsætter:

Den første maskinpistol lavede jeg hjemme på værkstedet i kælderen hos mor og far. Jeg fik en gammel halvautomatisk 1910/21 militærpistol og blev spurgt, om jeg kunne lave den om til en maskinpistol. Det var ikke svært, men det var et stort besvær at lave et magasin til 18 - 20 skud. Vi prøveskød den, og den virkede fint. Den kunne skyde meget hurtigere end en almindelig maskinpistol.

Så fik vi fat i en original engelsk Stengun og begyndte at spekulere på, om vi kunne lave nogle selv. Ethvert barn kunne lave den, sag-

de man. Det var nok derfor, jeg skulle forsøge. Havde vi vidst, hvor mange kvaler, det skulle koste, havde vi nok tænkt os om en ekstra gang.

Mange hjælpere

Vores første Stengun var helt igennem håndarbejde. Piberne til den stjal vi. I starten lavede vi maskinpistoler med lange piber, men da det begyndte at knibe med at skaffe piber nok, kaldte vi alle pistolerne hjem, skar piberne over, og så havde vi til dobbelt så mange maskinpistoler.

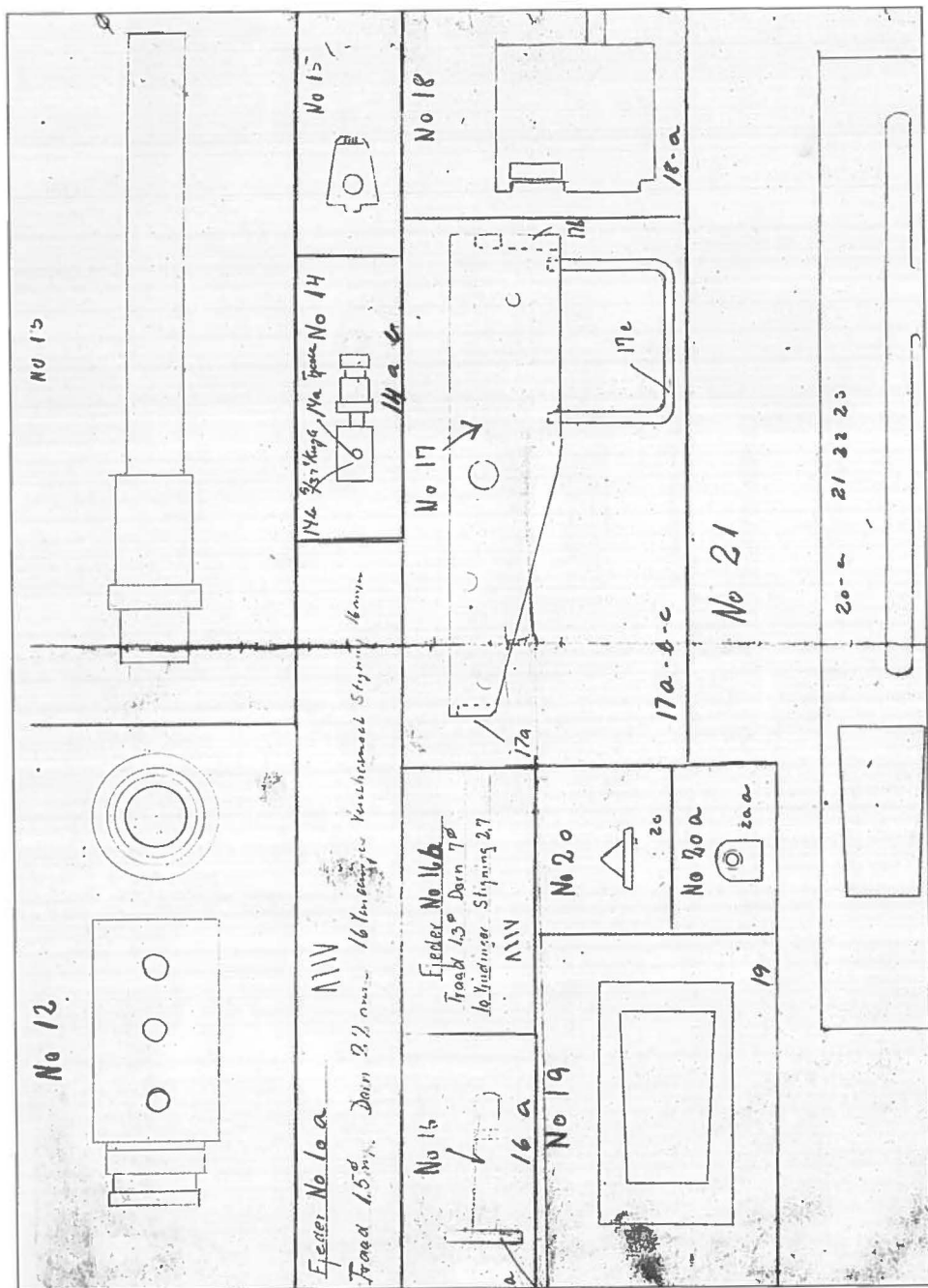
Produktionen af dem krævede, at vi satte alle mulige mennesker, vi havde tiltro til, i gang med at hjælpe. En overingeniør ved DSB lavede således arbejdstegningerne, så en maskinarbejder kunne arbejde efter dem, ved at måle hver enkelt komponent i Stengunén. Officielt var tegningerne til akvariepumper.

En kammerat, »Fergo«, tog bundstykket med til sin gamle læremester på Lolland. En måneds tid senere kom der en pakke med 20 bundstykker og den skriftlige besked, at skulle vi bruge flere »stempler til akvariepumper«, skulle vi bare sige til. I alt fik vi leveret ca. 100 bundstykker fra Lolland..

Via en kontakt til en ingeniør på Holmen, fik vi standset og drejet en lang række dele til Stengunén. Det største problem var at få stumperne ud fra den velbevogtede virksom-

*»Lauge« og »Palle« på illegalt arbejde
i Kingsgade på Frederiksberg.*

En af arbejdstegningerne af Stengun model Foss.

hed, men også det lykkedes. Samtidig med flytningen fra Falkonerallé til et nyt værksted, i en kælder hos en mejerimand i Istedgade, kunne vi udvide produktionen. Selv om det larmede, passede Istedgade godt på os. I august 1944 måtte vi flytte våbenværkstedet endnu en gang. Denne gang til en kælder på Rustenborgvej, i Kongens Lyngby, hos fru Aller, hvor vi blandt andet også producerede røg-bomber.

Skjult i Lyngby Sø

En dag kørte en lastvogn bemanded med tyske politisoldater pludselig ind og begyndte at rumstere i området. »Svend«, der var alene på værkstedet, blev helt perpleks. I stedet for at tage en maskinpistol, som vi jo havde nok af, greb han en økse, og med den i hånden flygtede han ud gennem baghaven.

Bagefter samlede vi andre både våben og det vigtige værktøj sammen i kanoer, og det hele blev sejlet ud til en af øerne i Lyngby Sø. Vi slog et telt op for at skjule og beskytte det mod regnen. Der stod det i tre dage, til faren var drevet over.

Endnu et par gange måtte vi flytte værkstedet, inden vi endte i en kakkellovnsforretning i Hiort Lorenzengade, hvor vi fik tre gode rum. Vi var efterhånden seks-syv mand om produktionen.

Det var, foruden mig: Henning Winther (Berg), Hans Liebec (Lille Hans), Axel Hansen (Pandehår), Aksel K. Juul (Svend), Jens Aller (Neser) og Leif Hoyer (Leif). Vores ugeløn blev udbetalt af organisationen, og flere og flere maskinpistoler blev færdige. Vi oxyderede, syrede, og jeg fik lavet et specielt fabrikmærke - en firkant med et

»J«, som på originalen, samt vores fabrikmærkesnummer.

En dag blev en af kammeraterne, »Pandehår«, taget af tyskerne. Vi havde den aftale, at vi skulle holde tæt i et døgn, men »Pandehår« holdt ud i to døgn. Så da Hipoerne stormede værkstedet, var resten af gruppen advaret, og værkstedet flyttet, og der stod kun en svingpresse tilbage.

BOPA og O-grupper

I de sidste måneder af krigen gik vi lidt mere åbenlyst til værks. Folk havde jo mærket, hvor det bar hen. Tyskerne var ikke så energiske, og stikkerne var der efterhånden ikke så mange tilbage af. Den egentlige produktion blev afsluttet med, at vi samlede det, der var tilbage.

O-grupperne fik løsdele til 200 maskinpistoler kørt til et værksted langt ude på landet, men hvad, der blev af dem, ved jeg ikke. De disponerede jo, som om krigen skulle vare flere år endnu. I starten af vores produktion mødtes vi med BOPA-folkene i vores værksted på Falkonerallé for at diskutere samarbejde, og de fik udleveret vores arbejdstegninger. Men det blev aldrig til noget, for de kunne klare sig selv, sagde de.

Desværre havde vores egen ledelse i Holger Danske ikke nogen klar forståelse af, hvad vores maskinpistoler var værd. Flere gange blev den økonomiske støtte inddraget.

Vi havde efterhånden sat et par tusinde kroner af vores egne spareskillinger i foretagendet. Ved at handle os frem med maskinpistoler fik vi fra andre organisationer blandt andet en motorcykel og en 20 mm maskinkanon.

Stenguns med garanti

Vi holdt en våbendemonstration på vores værksted for en tekniker fra Våbenarsenalet. Vi turde kun affyre et par enkeltskud i kælderen mod en ølkapsel, og de sad i plet. Videre skydning skulle ske på vores udmærkede skydebane på Grøndalsparkvej og ind i banedæmningen.

En hel del af organisationens ledere var kommet til stede for at overvære skydningen. Men da de så, hvor det skulle foregå, fik de kolde fodder og forsvandt. Våbentechnikerer var den eneste, der blev tilbage.

Den ene gang efter den anden fik vi at vide, at andre kunne lave maskinpistoler bedre end vi. En gang, på et afdelingsledermøde, fik vi en maskinpistol smidt hen på bordet foran os. »Se sådan skal det laves«, blev der sagt. Maskinpistolen virkede bekendt, og den havde da også både vores fabrikationsmærke og nummer.

Første gang vi skulle prøveskyde maskinpistolerne, gjorde vi det i et beskyttelsesrum på det gamle jernbaneterræn ved Falkoner-

léen. Det larmede formidabelt, og vi troede, at hele Frederiksberg var blevet vækket. Senere gik vi i Søndermarken, når parken var lukket. Her uddannede vi samtidig de folk, der aldrig tidligere havde haft med skydevåben at gøre.

Jeg var selv med hver gang, for jeg skulle kontrollere, om våbnene nu var helt i orden. De våben, der fungerede rigtigt, kom også på værksted igen, hvor vi efterså dem for hærdefejl og den slags. Vi var nogenlunde sikre på, at de våben, der gik ud fra værkstedet, virkelig kunne skyde. H.D. - maskinpistolerne nåede da også at komme med på flere aktioner, slutter »Foss«.

Hans fremstilling af våbenproduktionen er meget nøgtern. Den indeholder intet om den daglige kamp for at undgå tilfangetagelse af tyskerne og om de utallige dramatiske situationer under hele forløbet, hvor han og hans kammerater deltog i aktioner mod tyskerne. Det kan man blandt andet læse mere om i bogen »Sabotage – amatørernes oprør« af Hans Edvard Teglers på Stig Vendelkærs Forlag i 1961. Den kan bestilles på biblioteket. ■

Våbenværkstedet i Hiort Lorenzensgade.

Eksperter studerer gruppens arbejde efter krigen.

Foss i gang med våbenproduktionen i Hiort Lorenzengade

Født til modstand

Eigil Skov Jørgensen, alias Foss, kommer fra en ubrudt række af forfædre, som har kæmpet for Danmark. De var med i krige 1848 og 1864, og hans far og onkler var med i 1. Verdenskrig. Selv nåede han at blive særdeles aktiv under tyskernes besættelse 1940 - 45.

- Som dreng sidst i 30'erne lyttede jeg, når de gamle talte om krigen 1914 - 18 og om tyskerne, som ikke var til at stole på. Den 9. april 1940 var jeg 18 år gammel, og jeg passede, som sædvanligt, mit arbejde som lærling på elektromotorfabrikken »Generator« i Borupsallé.

Kl. 10.30 sad alle vi ansatte ved rækværket ude på gaden. Der var næsten ingen trafik, men så kom der en deling tyske soldater i enkeltkolonne på fortovet med skudklare geværer. I det øjeblik den sidste var ud for mig, strakte jeg et ben frem, så han snublede – dog uden at falde. Men det var ham, der sagde undskyld, da han fortsatte.

Den dag begyndte min krig mod fjenden i det små. Min ven, Mogens, og jeg generede tyskerne på alle mulige måder. Blandt andet malede vi hagekors på vinduerne hos de tyskvenlige forretninger, fortæller Foss.

»Generator« udførte en del arbejde til tyskernes krigsindustri, og her var der også rig mulighed for at sabotere, så produkterne ikke kunne bruges. Den blev udnyttet fuldt ud.

Via Dansk Samling kom han ind i Københavns Amts Skyttekorps, hvor han fik

en alsidig militær træning og uddannelse. Gennem vennerne herfra kom han for alvor ind i illegalt arbejde i Studenternes Efterretningstjeneste og Holger Danske.

Foss blev udlært og nåede at få sin maskinmestereksamen i 1943, hvorefter han erklærede sig arbejdsløs - så han kunne kæmpe fuldtids mod den tyske besættelsesmagt. Han var jo allerede travlt optaget af alle former for illegalt arbejde – som for eksempel sabotage og våbenfremstilling. På samme tid blev han stukket til Gestapo, så han måtte leve under jorden resten af krigen.

Hans oplevelser her er beskrevet flere andre steder. Men vi skal dog nævne ét enkelt – nemlig aktionen mod Lundtofte Flyveplads den 25. november 1944. Den havde til formål at skaffe våben, som gruppen ville tage fra det ca. 21 mand store vagthold. Men samtidig skulle den give de forskellige korps af landsforrædere kolde fødder.

30 mand, fordelt på fire grupper, kom i en 15 minutter lang ildkamp med vagtmandskabet. Kun én af vagterne slap væk i live. På vejen hjem fra aktionen kørte én af kammeraterne ind i en tysk razzia og blev taget til fange. Han måtte en omvej omkring tyskernes kz-lejre, inden han nåede hjem.

Foss er stadig aktiv – i flere forskellige organisationer fra dengang. Han er blandt andet næstformand i Frihedskampens Veteraner – og derfor medinitiativtager til mindedagen omkring d. 29. august 1943.

Stengun på engelsk og dansk

Stengunén så dagens lys den 2. december 1940, hvor den engelske våbenkonstruktør Harold Turpin tegnede den første skitse til det, der skulle blive ét af 2. Verdenskrigs mest berømte våben. Bogstaverne i ordet »STEN« kommer fra våbeninspektør major Reginald Shepherd, Turpin og England.

Den første model, Mk I, blev godkendt den 7. marts 1941, og produktionen af en serie på 100.000 stykker blev sat i gang omgående. Senere kom Mk II, III og V samt et antal specialtyper. Blandt andet lyddæmpede modeller. Stengun, fortrinsvis model Mk II, blev et af de våben, som England senere i stor målestok forsynede de europæiske modstandsbevægelser med.

Der blev fremstillet flere end fire mio. eksemplarer af de forskellige modeller af Stenguns, og på grund af dens enkle opbygning blev den også den mest kopierede maskinpistol i verden. Ikke blot af modstandsbevægelser men også af for eksempel naziriget og flere andre lande.

De første Stenguns kom formentligt til Danmark senest i foråret eller forsommeren 1943, fordi vi ved, at SOE-agenten »Jelly«, alias Poul Hansen, instruerede i dens brug i juli 1943.

Af forskellige årsager kom der ikke de store leverancer til Danmark før efter august 1944. I alt kom ca. 4.000 Stenguns til landet, hvoraf de 1.000 kom med båd fra Sverige.

Den danske modstandsbevægelse havde naturligvis tidligere behov for våben i større mængder. Derfor kopierede flere modstandsgrupper Stengunén. »BOPA«, »Ringens«, »Gruppe Strand« og »Holger Danske« vides med sikkerhed at have kopieret den.

BOPA's produktion startede på Gammel Køge Landevej i et cykelværksted og skiftede adresser flere gange. Under ledelse af Emil Haslund fremstillede gruppen ca. 200 stykker. Ringens produktion var på ca. 300 stykker, og den fandt ligeledes sted på flere lokaliteter i eller omkring København.

Gruppe Strand startede produktionen på Monberg & Thorsens maskinfabrik i Søborg men flyttede senere til »Filialen« – et lille værksted på Niels Finsens Allé i Søborg. Produktionen blev på ca. 200 våben.

Holger Danskes produktion blev ledet af Eigil Skov Jørgensen – alias Marius Foss. Den startede i kælderen til hans forældres hjem på Falkoner Allé 6, Frederiksberg, hvor »Foss« boede på dette tidspunkt.

Værkstedet nåede at få seks forskellige adresser i København og Lyngby. Holger Danskes produktion var på ca. 150 skydeklare våben, og dele til ca. 200 mere lå klar ved befrielsen.

Alle grupper anvendte »underleverandører« til fremstillingen af de enkelte dele. Ofte vidste underleverandørerne ik-

Nederst den originale Stengun – overst model Foss.

ke, hvortil delene skulle anvendes, fordi alle grupperne selv samlede og prøveskød deres våben.

Fælles for grupperne var, at piberne blev »skaffet« enten fra Hærens Våbenarsenal eller fra Riffelsyndikatet, hvor de anvendtes til produktion af Suomi maskinpistoler.

Kilde: Søren Rasmussen og Peter A. A. Nielsen. Førstnævnte er frivillig medarbejder ved Frihedsmuseet og sidstnævnte skrev i 1995 om den danske Stengun i Våbenhistorisk Tidsskrift. De forsøger sammen at klarlægge den illegale våbenproduktion i det besatte Danmark, og det modtager de gerne oplysninger om fra FV-Bladets læsere. Søren Rasmussen kan kontaktes hver fredag på Frihedsmuseet - tlf. 33 13 77 14. Andre dage aften - tlf. 33 21 45 47.

Hævnen kom fra luften

Tre gange angreb RAF Gestapohovedkvartererne i Danmark, og angrebene betegnes som Englands bedste præcisionsbombarde-
menter under 2. Verdenskrig. Angrebene var af en ganske særlig karakter, fordi de fandt sted fra lav højde i fuld dagslys – og efter grundig forberedelse, såvel fra Danmark, som fra England.

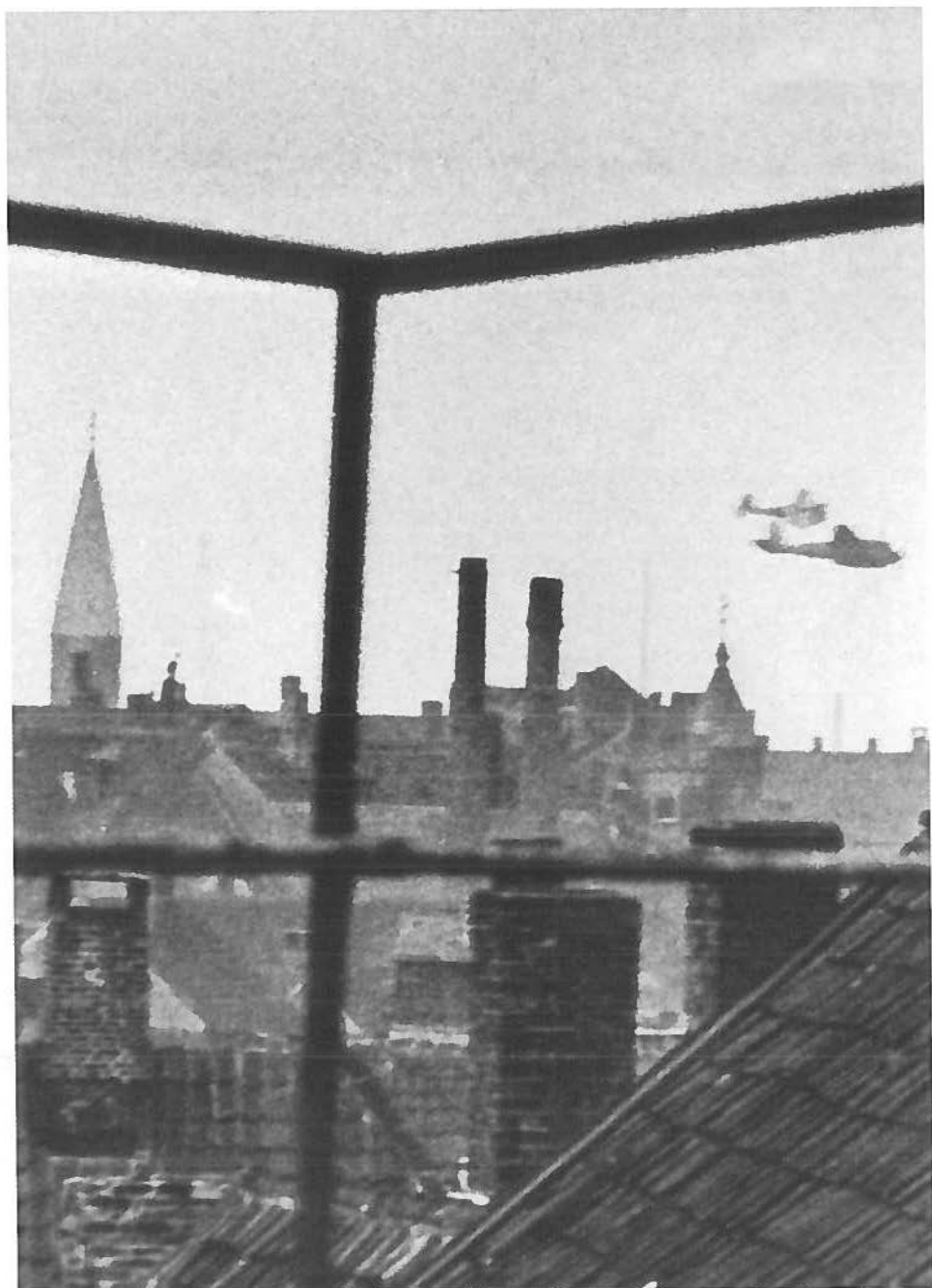
Formålet med angrebene var at ødelægge det materiale, som tyskerne havde indsamlet til opsporing af den danske modstandsbevægelse, og de var alle bestilt fra Danmark. Især de to første angreb havde den tilsigtede virkning. Angrebet mod Universitetet i Århus fandt sted den 31. oktober 1944, og i alt 59 personer blev dræbt på Universitetet og Langelandsgades Kaserne. I kollegiebygninger var der 39 tyskere, hvoraf de 27 var SS-officerer i Gestapo.

Den 21. marts 1945 gik det løs mod Shellhuset i København. Op mod hundrede personer mistede livet her, men flere danskere som sad fanget i de øverste etager slap ud med livet i behold.

Ved angrebet blev en maskine slået ud af kurs og smed sine bomber før målet. Én af dem ramte Den franske Skole på Frederiksberg, og de efterfølgende maskiner smed deres bomber efter røgen. 86 børn og 13 voksne på skolen mistede livet. Desuden mistede yderligere 11 voksne og to børn livet andre steder i byen.

17. april 1945 kom turen til Husmandsskolen i Odense, men her var Gestapo forberedt. Kun én enkelt tysker mistede livet, men syv danske civile i nabolaget blev dræbt.

Engelske maskiner over Københavns tage på vej mod Shell-huset.

Bombningen af Husmandsskolen i Odense. I cirklen ses et af de engelske fly.

Det første angreb skete mod de kollegier på Århus Universitet, som Gestapo havde bestaglagt.

Angrebet på Shell-huset kostede op mod 100 menneskeliv – foruden ofrene på Den franske Skole.

»Institutionen«

Warmi Hansen har sagt farvel til Mindelunden i utide

Det sker i konsekvens af den bebudede reduktion af åbningstiden og de senere års økonomiske »udsultning« af Mindelunden med manglende vedligeholdelse og renovering til følge.

Af Erik Heimann Olsen

Når denne mindeudgave af FV-Bladet når læserne, har vagtmester Warmi Hansen forladt Mindelunden i Ryvangen for at gå på pension. Det sker før pensionsalderen, og om det forklarer han til FV-Bladet: »Jeg forlader Mindelunden et år tidligere end planlagt. Det sker i konsekvens af den bebudede reduktion af åbningstiden og den økonomiske »udsultning« af Mindelunden i de senere år med manglende vedligeholdelse og renovering til følge. Jeg vil ikke længere sidde i det dilemma at skulle være en loyal tjenestemand og samtidig til fulde dele de gamle modstandsfolks vrede over, at der ikke kan rettes op på sunkne grave, ulæselige inskriptioner og sammensunkne diger ved gravene.«

Enhver, der i årenes løb ved besøg i Mindelunden har truffet Warmi, og oplevet hans indlevelse med arbejdet på dette helt specielle sted, vil kunne forstå alvoren bag hans beslutning. Og håbe på, at Kirkeministeriet vil mærke sig baggrunden for den. Danmark

skylder de faldne frihedskæmpere, deres pårørende, kammerater og de mange besøgende, at vores nationale mindested bliver passet, plejet og vedligeholdt.

Warmi Hansen husker tydeligt besættelsestiden. Hans far var aktiv modstandsmand og måtte flygte til Sverige, mens moderen med Warmi og hans bror måtte bo på dækadresse. Senere blev han sejlene radiotelegrafist og derpå typograf.

I 1981 blev han ansat i Kirkeministeriet og i 1986 overflyttet til, hvad han selv betegner som »den rette hylde«, hvad alle, der kender ham, kan være enige i. 1993 blev han vagtmester og leder for de seks vagtassistenter. Det er i skrivende stund uvist, hvordan deres vigtige vagt- og servicefunktion, ikke mindst

Mange af Warmi Hansens venner, med tilknytning til besættelsestiden, kom i Mindelunden på hans sidste arbejdsdag. Fra venstre: FV's æresmedlem - Frank Zorn, formand for Bernadotttegården i Roskilde - Mogens Henrik Nielsen, forstander samme sted - Emmy Reitoft, og Warmi i arbejdstøjet. Beboerne på Bernadotttegården besøger jævnligt Mindelunden, hvor medarbejderne tager sig venligt af dem.

for de besøgende, vil blive normeret i fremtiden. Med fin uniform, medaljer, hvide handsker og kasket er Warmi, om end i overført forstand, vant til at færdes på de bonede gulve. For utallige er de statsoverhoveder - præsidenter, konger og sågar en kejser, som han i de 17 år i Ryvangen har

bistået ved statsbesøg. Både de og de mange almindelige besøgende, som familie og kammerater til de begravede, andre gamle modstandsfolk, skoleklasser, turister fra nær og fjern, FV og FV-Bladet skylder ham tak for hans viden, hjælpsomhed, humør og gode samarbejde. ■

I München og mange andre tyske byer er gader eller pladser opkaldt til minde om søskendeparret Scholl fra modstandsgruppen »Weisse Rose«.

Mindesmærke i nazibevægelsens hjemby for dens mange ofre.

Det 3. Riges og nazismens vugge stod i smukke og gemytlige Bayern

For på stedet at se nærmere på begivenhederne, der førte til de turbulente besættelsesår har FV-Bladet besøgt det store, sydlige forbundsland Bayern med alper, hornmusik, ølfester og gemytlighed.

Af Erik Heimann Olsen

Den 29. august 1943 var en naturlig følge af udviklingen herhjemme i de over tre år, Danmark allerede havde været besat af tyskerne. Først chokket over 9. april, så det nationale med flag, konge og kongemærke, alsang og algang, demonstrationer mod de hjemlige nazister, mod Frikorpsfolkene og mod Danmark i Antikominternpagten, spirende modstand med illegal presse og BBC og SOE fra London, og så sabotagen. Den blev i sommeren 1943 så omfattende, at de tyske forholdsregler førte til uroligheder og arbejdsnedlæggelser landet over.

Så forstod politikerne endelig, at nu havde danskerne fået nok af deres eftergivenhed, og de opgav modvilligt samarbejdspolitikken.

Men også besættelsen den 9. april var et resultat af den politiske udvikling i mellemkrigsårene herhjemme. Den var præget af den traditionelle, men voksende angst for vor store nabo i syd, som fra nederlaget i 1918 gennemlevede en række kaotiske år, til »den

stærke mand« tog magten og trådte demokrati, frihed og retssikkerhed under fode.

På tur til gerningsstedet

For på stedet at se nærmere på begivenhederne i disse turbulente år drog FV-Bladets korrespondent til Tyskland, nærmere betegnet det store, sydlige forbundsland Bayern, hvor nazismens vugge stod mellem alper, hornmusik, ølfester og gemytlighed.

Turen gik især til tre steder: München, hvor nazipartiet blev født, Nürnberg, hvor partiet holdt sine store stævner og Berchtesgaden med Hitlers fritidstilholdssted »Berghof « og »Ørnereden«. Disse historisk centrale steder havde jeg lejlighed til studere i sommer på en tur – »Det 3. riges hjerte«, arrangeret af det århusianske rejsebureau CulTours. Det har blandt andet specialiseret sig i rejser til steder af historisk, militær og politisk betydning. Det var første gang, turen blev kørt – især med lidt mere modne deltagere med stor interesse og betydelig forhåndsviden om emnekredsen.

Det begyndte i München

Med sine næsten 1,5 mio. indbyggere er München den tyske forbundsrepublik's tredjestørste by og hovedstad i forbundslandet »Freistaat Bayern«. Hertil kom østrigeren Adolf Hitler som veteran fra Første Verdens-

krig, som så mange andre vred og bitter over det tyske nederlag. I 1919 meldte han sig ind i det lille »Deutsche Arbeiterpartei«, som han med sine evner som organisator, taler og folkeforfører blev formand for allerede i 1921 og omdøbte til »Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei« - NSDAP.

Tyverne var præget af inflation, social uro, stor arbejdsløshed og kampe mellem de politiske yderfløje. Formentlig med forbillede i Mussolinis march mod Rom og efterfølgende magtovertagelse i Italien året før, proklamerede Hitler, ved et møde i Münchens »Bürgerbräuhaus« den 8. november 1923, at hans parti den følgende dag ville marchere gennem byen for at tvinge dens civile og militære ledelse til at gå med i en omvæltning.

Marchen den 9. november blev dog i byens midte ved monumentet »Feldherrenhalle« mødt af politiet, og under tumulterne blev der skudt fra begge sider, så 16 nazister, 3 politifolk og én forbipasserende blev dræbt. Datoen blev nazipartiets store mindededag, og de ca. 1.500 deltagende nazister fik siden en særlig hædersmedalje kaldet »Blutorden«. Målet for marchen var ikke mindstedet, men at besætte Bayerns krigsministerium længere nede ad regeringsgaden Ludwigstrasse. Hitler blev arresteret, benyttede retssagen til propaganda for sit parti og fik fem års fængsel – hvoraf han dog kun afsonede ni måneder. Dem brugte han til, med Rudolf Hess som sekretær, at skrive første del af »Mein Kampf«, hvis salgsindtægter siden gjorde ham til en holden mand.

Frem til 1924 var Hitler stadig østrigsk statsborger, derpå statsløs, til han i 1932 blev tysk. Den 30. januar 1933 blev han ved Hin-

denburgs hjælp regeringschef, og ved den gamle generalfeltmarskals død året efter tillige statsoverhoved: »Fører og Rigskansler«. Allerede fra 1933 var Tyskland en étpartistat.

Ved den årlige 9. november nazi-mindefest i 1939, i byens store ølværtshus, »Bürgerbräu Keller«, havde Hitlermodstanderen Georg Elser anbragt en bombe på stedet. Den sprang og dræbte adskillige festdeltagere, men Hitler havde mod forventning allerede forladt værtshuset. Elser blev ret hurtigt afsløret, kom i den nærliggende kz-lejr Dachau og myrdet af SS i april 1945. Hvordan mon verdenshistorien havde set ud, hvis Hitler var blevet dræbt allerede dengang?

Partiets hjemsted

München fik senere hæderstitlen »Stadt der Bewegung« – nazibevægelsens hjemby. I 30'erne opførte partiet i alt 28 store bygninger til sine kontorer i den særlige bastante stil, som ikke mindst Hitlers yndlingsarkitekt (og senere rustningsminister) Albert Speer skabte i overensstemmelse med hans smag.

Navnlig præger dette kvarteret omkring den monumentale Königsplatz, og i betragtning af de store krigsskader i byen står forbavsende mange af disse bygninger uskadede, fremgik det af vores fodtur rundt i byen. Det store palæ, hvor Hitler havde sit sekretariat og forhandlede med den britiske premierminister Neville (»Peace in our time«) Chamberlain står uforandret.

På den anden side af gaden ligger en tilsvarende bygning, der var NSDAP's hovedsæde. Begge de to store bygninger anvendes i dag til undervisningsformål, så nogen nytte kom de da til at gøre. Derimod blev to æres-

templer for ofrene fra 9. november 1923 ved indgangen til den store plads fjernet efter krigen. Også Hitlers opholdssted i byen, dengang kendt som »Det brune Hus«, er jævnet med jorden.

Men også modstandere

Fornemmelsen af historiens vingesus meldte sig, da turen senere førte os til hovedbygningen på Münchens Universitet.

I den store aula kunne vi se op på balkonen, hvorfra medlemmer af gruppen »Weisse Rose« smed deres flyveblade mod Hitlerregimet ud til studenter og lærere.

Gruppen var dannet i 1942 af søskendeparret Sophie og Hans Scholl sammen med nogle få medstuderende og professor Kurt Huber. En tid gik det godt, men i foråret 1943 angav Universitetets vagtmester dem til Gestapo. Resultat: Folkedomstol under den berygtede Roland Freislers forsæde, dødsdom og henrettelse af de to Scholl'er, flere af deres medstuderende, prof. Huber og to andre universitetslærere. På pladsen foran universitetsbygningen står et mindesmærke for modstandsgruppen, og i brolægningen på pladsen er indlagt symbolske flyveblade. Både i München og i mange andre byer er gader opkaldt efter Scholl-søskendeparret (Geschwister Scholl). Vores guide kunne oplyse, at amerikanerne senere i krigen fra luften kastede millioner af reproduktioner af deres originale flyveblade ned over Tyskland. Trods deres berømmelse og indsats blev de dømt fra »Weisse Rose« først legalt rehabiliteret i 1983.

KZ-Dachau: 43.000 døde

På vejen til München var der frokoststop i

den nærliggende, lille provinsby Dachau, og jeg havde lejlighed til at gense den gamle del af byen, Alt-Dachaus gader med toppede brosten, smukke gamle bygninger, barokkirke og 1700-tals slot med smuk have og terrasseudsigt over egnen. En idyl i skærende kontrast til eftermiddagens uhyggelige oplevelser i KZ-Gedenkstätte Dachau. Hvordan mon det er at bo i byen, der har lagt navn til dette skammens sted?

Nazisterne må have forberedt sig grundigt på at komme til magten. Den 30. januar 1933 blev Hitler med hjælp fra generalfeltmarskal von Hindenburg rigskansler. Den 9. marts blev SS-chefen Heinrich Himmler politichef i München, og allerede den 22. samme måned åbnedes i en nedlagt ammunitionsfabrik ved Dachau en af de første tre koncentrationslejre – de to andre var Buchenwald (ved Weimar i Thüringen) og Sachsenhausen (ved Oranienburg nord for Berlin). I lejrens 12 år var der i Dachau og i dens efterhånden 169 underlejre (Aussenlagern) 200.000 fanger, hvoraf 43.000 mistede livet. I 1933 var der regnet med plads til 5.000 fanger, mens der i kz-litteraturen nævnes tal på over 60.000 i 1945.

Himmler havde allerede den 20. marts på et pressemøde proklameret det nye begreb koncentrationslejre til internering af kommunister, socialdemokrater og andre, som efter regimets opfattelse kunne true statens sikkerhed. Efter at Bayerns politi i den allerførste tid varetog bevogtningen, tog SS hurtigt over, og de indsatte var derefter helt retsløse. Efter »Krystalnatten« 9.-10. november 1938 kom der næsten 11.000 jødiske fanger til, men en del kom ud igen mod at overlade deres værdier til nazisterne og udvandre.

Efterhånden blev statens fjendebegreb udvidet, og efter erobringerne i vest og især øst kom man op på fanger af over 30 nationaliteter. Fra begyndelsen af 1941 anstillede SS-læger medicinske forsøg på udvalgte fanger. Størstedelen af fangerne blev udnyttet som slavearbejdere i krigsindustrien. I den første tid var SS-officeren Theodor Eicke lejrchef, og da han nogen tid efter blev chef for hele den voksende bestand af kz-lejre, blev de udformet med Dachau som mønster.

Også danske fanger

Dachau var den sidste af de store kz-lejre til at modtage store grupper af danske fanger. I »Helvede har mange navne« (1969) om danskere i tyske kz-lejre oplyser Jørgen Barfod således, at der foruden en række enkeltdeportationer af danskere afgik to store grupper af fanger fra Danmark til Dachau så sent som 16. februar 1945: 253 og 19. februar: 112. I bogen »De kom til Dachau« (1997) oplyser Lars Ringholm, at 14 af de danske fanger døde i lejren. Ejendommeligt, at tyskerne selv i disse krigens allersidste, kaotiske måneder på randen af sammenbrud brugte deres knappe ressourcer på at transportere fanger rundt fra den ene ende af riget til den anden.

En af deltagerne i vores tur, Knud Jørgensen, var med på den sidste transport i 1945. Hans øjenvidneberetning om den barske tilværelse undervejs derved og på stedet dengang gjorde rundvisningen uhyggeligt levende. Kun lejrens hovedbygning med museum og udstilling samt portbygningen med gitterportteksten: »Arbeit macht frei«, står endnu. Alle barakker m.v. er revet ned, men markeret i jorden på det udstrakte barakområde. Derimod står lejrens gaskammer –

betegnet »Brausebad« og udstyret med faldske brusere i loftet, men aldrig brugt til bad, og krematorium der stadig - adskilt fra fangeområdet og skjult bag træer. I krematoriet tændte en anden turdeltager, forstander Emmy Reitoft fra Bernadottegården i Roskilde et lys til ære for de døde.

Barfods bog beretter, at der var 2x17 fangebarakker, og at to af barakkerne i begyndelsen af 1945 rummede omkring 1.450 præster fra mange nationer - deraf tre fra Danmark. Den 21. marts hentede svenske Røde Kors busser de fleste danske og norske fanger, og de sidste kom af sted den 5. april. Alle førtes til den nyoprettede, særlige skandinaviske lejrafdeling i Neuengamme ved Hamburg, og derfra snart videre til Danmark.

Dachau blev befriet af US Army 29. april 1945. Efter krigen var der flygtningelejr på stedet, og i 1965 påbegyndtes oprettelsen af KZ-Gedenkstätte Dachau.

Nürnberg – partiets mødested

Allerede i 1923 holdt NSDAP sit første stævne i Nürnberg. Fra 1927 valgte Partiet som fast ramme for de store arrangementer denne smukke og historiske by. Med ca. 500.000 indbyggere er den i dag hovedbyen for Franken-regionen i det nordlige Bayern.

Fra 1933 blev stævnerne benævnt »Reichsparteitag«. I 1934 varede den en hel uge og blev foreviget i den omstridte filminstruktør Leni Riefenstahls teknisk beundrede, men som propaganda berygtede film »Triumph des Willens«, viljens triumf. I 1935 blev stævnet brugt til offentliggørelse af de antijødiske »Nürnberglove«, og det sidste stævne fandt sted i 1938. Stævnet i 1939

Krigsmonumentet Feldherrnhalle, hvor nazisternes kupforsøg den 9. november 1923 blev slået ned. Opført 1841-44 i italiensk stil.

Krematoriet i KZ-Dachau.

blev aflyst, for Hitler var i al hemmelighed i fuld gang med at forberede overfaldet på Polen.

Partidagene tjente alene propagandaformål, indadtil såvel som over for omverdenen. De må på ingen måde forveksles med partikongresser i demokratiske lande. Men det gav byen prædikatet »Stadt der Reichparteitage«. Partiets leder på stedet, »Gauleiter« Julius Streicher, udgav privat det berygtede anti-jødiske blad »Der Stürmer«, som solgte godt og gjorde ham rig. Han var også den onde ånd bag Nürnberg-lovene.

Kæmpemæssige partidage

I hvert af disse særprægede kæmpearangementer deltog efterhånden flere hundredtusinde partimedlemmer, og det krævede plads - til sidst 11 km². Som man kender det fra fotos og film fra dengang var stævnerne meget professionelt opbygget på de vidtstrakte områder i byens sydlige udkant, der udgjorde »Reichparteitagelände«, ikke mindst efter at Albert Speer fra 1934 overtog det omfattende byggeri og iscenesættelsen.

Stedet ligger der stadig, overvejende som grønne parker med resterne af datidens byggeri. Til de utallige deltagere blev der opbygget en kæmpemæssig teltby, som fra 1939 blev brugt som krigsfangelejr. Der blev også bygget en stor SS-kaserne, som US Army overtog efter krigen, fra 1992 afløst af Bundeswehr.

Til de allerfineste byggede partiet dog et flot hotel inde i byen, for nogle var mere lige end andre, men alle var det i en eller anden slags uniform med medaljer og rangstegn. Hitler blev tidligt afvist af byens fornemme Grand

Hotel og indkvarterede sig derefter på Hotel Deutscher Hof på Ringgaden lige uden for bymuren. Her modtog han i årenes løb utallige marcher og optog stående i sit hotelvindue med opstrakt Heil-arm.

En del af det planlagte byggeri på Reichsparteitageländet forblev dog på papiret. Den kæmpemæssige kongreshal til 50.000 mennesker blev således aldrig bygget færdig, og det er skæbnens ironi, at byen Nürnberg for to år siden åbnede et stort, nyt dokumentationscenter i resterne af den ufærdige hal. Lige så megen kontrast mellem før og nu var det, at der i pinsen, da vi var der, afholdtes et kæmpearangement på det gamle partidagsområde med titlen »Rock im Park«, der tiltrak titusinder af unge, som slog deres telte op overalt, hvor der var en tot græs.

Dokumentationscentret med 1.300 m² areal hedder »Faszination und Gewalt« - fortryllelse og vold. I de uforarbejdede rammer fra kongreshallen fortæller centret med den mest moderne udstillingsteknik om de store stævner, og hvad de betød for partiet, deltagerne, byen og omverdenen, nazi-ideologien og dens arkitektur. Men hovedemnet er belysning af den historiske baggrund for udviklingen og sammenhængen mellem stævnerne og naziregimets forbryderiske stat.

Dommedag i Nürnberg

Samme emne blev behandlet af den internationale domstol, som de allierede allerede i 1942 besluttede at nedsætte efter krigen for at gøre op med Nazitysklands forbrydelser.

Det blev iværksat fra august 1945, og Nürnberg blev valgt til stedet. Byen havde et af Tysklands største justitspalæer, som yderme-

re var næsten ubeskadiget, det lå i byens udkant og ville derved bedre kunne beskyttes, og det havde et indbygget, sikkert fængsel. Og så var der kontorplads til den store stab på ca. 1.000, der skulle arbejde dér under sagen.

Retssalen, som man har set så mange gange på film og fotos, var ændret og udbygget til den store retssag. Salen (lokalt benævnt »Schwurgerichtsaaal 600«) bruges fortsat som domstol, men i weekenderne kan man komme ind og se den. Det var igen en fornemmelse af historiens vingesus at sidde i salen og for sit indre blik se de tiltalte med Göring i spidsen, den amerikanske retspræsident, dommerne fra de fire store allierede, forsvarere, anklagere, vidner og tilhørere samt pressens udvalgte repræsentanter. Retssagen varede fra 20. november 1945 til dommene blev afsagt 30. september og 1. oktober året efter. Anklagerne gik på fire punkter: Sammensværgelse til krig, forbrydelser mod freden, krigsforbrydelser og forbrydelser mod menneskeheden. Hele sagen var af retshistorisk betydning, for det var første gang, man efter en krig dømte de skyldige tabere ved en international proces – siden er det blevet mere almindeligt, jfr. den internationale krigsforbrydedomstol i Haag.

Efter 218 retsdage med 236 vidner og tusindvis af dokumenter blev 12 af de anklagede dødsdømt, tre fik livstid, fire fra 10 til 20 år, fire blev frifundet og to frigivet af helbredsgrunde. Henrettelserne fandt sted den 16. oktober, men to af de dødsdømte, Göring og Ley, havde trods streng bevogtning døgnnet rundt kunnet begå selvmord inden. NSDAP-ledelsen, Gestapo, SD og SS blev dømt som kriminelle organisationer.

I tiden derefter fandt yderligere 12 retssager mod 177 krigsforbrydere sted i den berømte sal. Men det var ved en rent amerikansk militærdomstole. 24 blev dødsdømt, 20 fik livsstraf og 98 lange fængselstraffe.

Højt over Berchtesgaden

Hitler var første gang i Obersalzberg på højderne over Berchtesgaden i det sydøstlige hjørne af Bayern nær grænsen til hans fødeland Østrig, i foråret 1923 og vendte tilbage igen og igen, fra 1933 som ejer af »Haus Wachenfeld«. Det blev dog hurtigt for småt for Rigskansleren, som han nu var, og efter store tilbygninger kunne han i 1936 tage det langt større og mere tidssvarende »Berghof« i brug, betalt af indtægterne fra »Mein Kampf« og fra anvendelsen af hans portræt på de tyske frimærker(!). Obersalzberg var en lille bjergbondeby, fra slutningen af 1800-tallet også præget af hoteller, pensionater og Gasthof'er til turister, der dér kunne nyde den smukke bjergegn. Men fra 1937 var alle tvangsforflyttet, og et område på ca. 10 km² forbeholdt Hitler og hans »hof«. Der voksede efterhånden en hel by op inklusiv huse til nazi-spidserne, en stor SS-kaserne og regeringskontorer til brug, når »føreren« i lange perioder forlagde residensen, og dermed regeringen, til de bayerske alper. I 1943-44 opholdt Hitler sig i lange perioder på stedet, og hans sidste dag dér var 14. juli 1944.

»Berghof« med den store udsigtsterrasse, det store panoramavindue og den store salon vil være kendt fra utallige fotos og film fra dengang med Hitler og hans udvalgte kreds samt fremtrædende udenlandske gæster som f.eks. de britiske politikere Lloyd George og Neville Chamberlain, hertugen og hertuginde af Windsor(!) og Mussolini. Både Østrigs

KZ-Dachau var omgivet af vandgrave, pigtådshegn, dødszoner og vagttårne.

kansler Schuschnigg og Polens udenrigsminister Beck fik under indkaldte møder med Hitler på »Berghof« besked om hans planer med deres lande. Også ikke-angrebspagten mellem Nazityskland og Sovjetunionen blev i august 1939 underskrevet dér. Efter krigen kunne det fastslås, at der ikke var hold i rygterne om en »alpefæstning« i området.

Pragthus og udsigtshytte

Som om dette store »fritidshus« ikke var nok, fik Hitler til sin 50 års fødselsdag 20. april 1939 af partiet et »thehus« helt oppe på Kehlstein-bjergets top. Det lå 1.834 m over havet med en endnu flottere udsigt over bjerge og dale og helt over til Salzburg i Østrig, efter annektionen i 1938 kaldet Ostmark. Fra

»Berghof« blev der anlagt 6,5 km kørevej med hårnålesving til et plateau 125 meter under bjergtoppen. En lang tunnel ind i bjerget førte derfra til fods til en stor, fornemt udstyret elevator, der befordrede de få, udvalgte besøgende de sidste meter lige op i »Ørnereden«, som huset blev kendt som. Hitler selv kom der sjældent – han siges at have lidt af klaustrofobi og svimmelhed, så stedet var måske ikke den mest hensigtsmæssige gave. Men kredsen omkring ham med Eva Braun i spidsen forstod at udnytte det smukke sted.

»Berghof« findes ikke mere. Den 25. april 1945 kastede en flåde af RAF Lancaster-bombefly (inkl. den berømte 617 »Dambu-

ster« Squadron) på 20 minutter 1.232 tons bomber og ødelagde størstedelen af bygningerne i området, mens amerikanerne sprængte resterne af »Berghof« i luften i 1952. »Ørnereden« slap derimod uskadt fra luftangrebet. Takket være beskyttelsesrummene i det vidtstrakte tunnelanlæg anlagt 1943-45 ind i bjerget under »Berghof« omkom kun 31 ved det kraftige bombardement.

Nyt dokumentationscenter

Den amerikanske hær beslaglagde Obersalzberg-området som ferieområde helt frem til midten af 1990'erne, og man regner med, at det i det forløbne halve århundrede har været feriemål for ca. 5 mio. US soldater plus familie. Derimod fik tyskerne allerede fra 1951 adgang til »Ørnereden«, der siden er blevet et søgt turiststed.

Efter frigivelsen har egnen udviklet sig til en stor turistseværdighed. Man kan f.eks. køre med tog til den overdimensionerede bane-gård i Berchtesgaden, derfra til Obersalzberg, hvorfra særlige busser kører til Ørnereden-plateauet. Helt oppe kan man bese huset og nyde den, ikke mindst for os danske lavlandsboere fantastisk smukke udsigt – hvis vejret er klart! Man kan sågar spise og drikke på terrassen foran huset, hvor engang kun de få udvalgte havde adgang.

Nede på området, hvor »Berghof« lå, blev der i 1999 åbnet et dokumentationscenter. Det viser Obersalzbergs historie, ikke mindst årene 1933 - 1945 og årene derefter, og belyser de mange uhyggelige sider af nazist-

partiet og dets rædselsregime i de 12 år, Det tredje Rige varede. Fra centret er der også adgang til den endnu eksisterende del af det store bunkeranlæg inde i bjerget på oprindeligt 2.775 m i udstrækning og 4.120 m² i areal. En fugtig afkøling på en varm sommerdag!

Lang vej hjem til Danmark

Berchtesgaden er noget af det allermest sydlige i Tyskland, og det var rejsens vendepunkt. Derfra gik det tilbage til Danmark, vel næsten 1.500 km. Men det var de mange timers busrejse værd, og rejsetiden blev krydret med »forelæsninger« fra den historikkyndige rejsebureauindehaver Torsten Granov og indlæg fra adskillige af rejsedeltagerne. Emmy Reitoft berettede således om sine erfaringer gennem årene fra plejen af gamle kz-fanger på Bernadotttegården i Roskilde, og jeg havde lejlighed til at fortælle om den tyske modstand mod Hitler og om V1, V2, Peenemünde og Bornholm. Og mens turen gik støt og sikkert ad Autobahnnettet, var der undervejs også rig mulighed for at nyde udsigten til mange smukke landskaber, så det lange stræk føltes slet ikke så langt endda.

Rejsen skete i samarbejde med rejsebureauet CulTours, Dr. Margrethes Vej 11, 8000 Århus N, tlf. 86 10 86 05, E-mail: rejser@cultours.dk, www.cultours.dk Bureauet laver også historiske ture til bl. a. Berlin 1933-45, Østprøjsen (inkl. Stutthof og Ulveskansen) samt D-dag-området i Normandiet.

DR/TV2 markerer 60-året for 29. august med temaet »Dengang vi sagde: NEIN!«

Man skulle tro, at DR's ledelse havde læst vores kritiske bemærkninger i FV-Bladet nr. 173 om den ringe eller manglende interesse for befrielsesdagen i de to store tv-kanaler.

Af Erik Heimann Olsen

DR/TV2 har taget initiativ til at markere 60-året for samarbejdspolitikken sammenbrud med en temaaften om modstandskampen dengang.

Da den 29. august endnu er en lys sommeraften, vil programmet dog først blive sendt den 29. september. Aftenens program vil byde på et timeprogram med interviews på besættelseshistoriske steder med en række aktive fra frihedskampen efterfulgt af dokumentarfilmen »Det gælder din frihed«.

Alt dette oplyser den, heldigvis fortsat aktive, fhv. programredaktør i DR, Piet van Deurs, til FV-Bladet. DR har bedt ham stå for aftenen og interview-programmet, og set med modstandsøjne er det betryggende, for han har jo i årenes løb glædet de danske seere med så mange kyndige og samtidig levende og interessante, historiske tv-udsendelser.

Piet van Deurs fortæller, at udsendelsen begynder i bunkeren ved Frihedsmuseet i Kø-

benhavn for at skabe stemningen fra krigen. Derefter følger Mindelunden (Jørgen Kie-ler), Gunnar Dyrberg om fru Delbo, døds-gangen i Vestre Fængsel (om »John«), Si-gurd Weber på Odense Stålskibsværft (se artiklen andet sted i dette nummer), Gardehusarregimentet i Næstved (fhv. statsmini-ster Anker Jørgensen), Holmen (pens. vice-admiral Sven Thostrup), artilleriskibet »Niels Juel« i Isefjorden (pens. kontreadmiral Rod-holm), og Prinsesse Elisabeth om Sorgenfri Slot, Kong Christian X's bolig den 29. august 1943, som blev besat af Værnemagten.

Temaaftenen afsluttes med Danmarks Frihedsråds godt et par timer lange, men slet ikke for lange, dokumentarfilm om politik og modstand under besættelsen - »Det gælder din Frihed«. Den blev produceret for Friheds-rådet hurtigt efter befrielsen, af Minerva-Film, baseret især på film-materiale fra Mod-standsbevægelsens Filmgruppe samt alliere-de og tyske kilder.

Manuskript og instruktion af Theodor Chris-tensen, vel nok dansk dokumentarfilms stør-ste navn dengang.

Det tegner til at blive en spændende og inter-essant temaaften. Så husk at sætte kryds i kalenderen allerede nu ved mandag den 29. september. En del af DR 2's egne program-

mer bliver senere sendt over DR/TV 1 af hensyn til seere uden DR 2. Men det vides i skrivende stund ikke, om det bliver tilfældet med modstands-temaprogrammet, så hold øje med det daglige DR-TV 1-program efter den 29. september, hvis du ikke får set udsendelsen den aften.

< Tidligere statsminister Anker Jørgensen fortæller om sin indsats under forsvaret af Næstved Kaserne den 29. august 1943.

Sigurd Weber fortæller Piet van Deurs om sænkningen af mineudlæggeren »Linz« i Odense.

29. august 1943 var folkets oprør – men ikke regeringens ønskepolitik

Af Erik Heimann Olsen

I efterkrigstiden søgte politikerne nærmest at gøre deres samarbejdspolitik til en del af modstanden mod besættelsesmagten. Men det lykkedes ikke særlig godt – samarbejde og modstand 1940 - 45 er stadig modsætninger.

Men skulle nogen i dag komme i tvivl, trods den omfattende historieskrivning, om den skelsættende dato 29. august 1943 og dens forhistorie, er der netop op til 60-årsdagen kommet en ny bog, »Oprør – da danskerne sagde nej til den tyske besættelsesmagt«.

Den er skrevet af den unge historiker Andreas Skov fra »Det Historiske Hus«, en gruppe skrivende historikere i Odense, der samarbejder med flere forlag, i dette tilfælde Forlaget Documentas i København.

Bogen er baseret på interviews af øjenvidner, på aviser og illegal presse, dokumenter og andet arkivstof etc. fra Augustoprøret og handler ikke mindst om, hvordan almindelige borgere opfattede de mange dramatiske begivenheder.

Beskrivelserne af dem samler sig overvejende om de større byer på Fyn og i Jylland, især Odense, Esbjerg, Aalborg og Århus, men også med en afstikker til hovedstaden. Beretningerne om udviklingen sker dag for dag og giver indtryk af de mange modsætningsforhold mellem politikere og organisationsledere, især fra den socialdemokratiske fagbevægelse, og folk på gaden og arbejdspladserne, der i stadig stigende grad prægedes af strejker. På den tyske side søgte den tyske »Rigsbefuldmættede« (en slags gesandt med udvidede beføjelser og generalsrang i SS) Werner Best at opretholde

ro og orden og gang i produktionsapparatet, mens den militære øverstkommanderende von Hanneken gerne så et brud, så militæret kunne styre landet og så den danske hær, så lille den end var, kunne blive sat ud af spillet, bl.a. af hensyn til muligheden for en allieret invasion i Danmark

Beskrivelsen af den dramatiske sommer begynder en måned før skæringsdagen, nemlig den 28. juli. Det var den dag, FV's tidligere næstformand Sigurd Weber egenhændigt sænkede det netop færdiggjorte tyske krigsskib »Linz« på Odense Stålskibsværft (se artiklen andetsteds i bladet).

Tyskerne svarede igen med en række forholdsregler, som overalt skabte vrede og førte til omfattende arbejdsnedlæggelser, demonstrationer og uroligheder. I Esbjerg førte udviklingen efter sabotage på havnen i begyndelsen af august med strejker, demonstrationer og gadekampe til undtagelsestilstand og storstrejke. I Aalborg gav begravelsen af en ung frihedskæmper dræbt af tyske soldater (»Træfningen ved Hollandshus« efter en våbenmodtagelse ved Madum Sø ved Rold Skov. Se artiklen andet sted i bladet.) anledning til uro, og så udviklede begivenhederne sig til generalstrejke og tyske skyderier med tab af flere danske menneskeliv.

Mens de tre byer var præget af store, tunge industrielle arbejdspladser (metal etc.) med mange kommunistiske tillidsfolk, var Århus' industrivirksomheder lettere (fedevarer m.v.) og mere socialdemokratisk prægede. Det kom til at påvirke begivenhederne dér, men dødsdommen over den Århusfødte Poul Erik Kjær Sørensen (såret og tilfangetaget ved »Hollandshus« og henrettet 28. august som den første dansker) blev besvaret med øget sabotage i byen, strejker og uroligheder, om end ikke af helt samme omfang, som i de tre andre byer. Også en række mindre provinsbyer oplevede en

urolog august måned. F.eks. Frederikshavn, Fåborg, Svendborg, Bogense, Nyborg, Middelfart og Randers

I København var de to sabotageorganisationer BOPA samt den nye Holger Danske aktive, og den 24. august sprængte HD den tysk-beslaglagte udstilingshal »Forum«. Der var også strejker, især inspireret af arbejderne på den toneangivende arbejdsplads B&W. Og så var hovedstaden jo stedet for både den danske og den tyske ledelse og forhandlingerne mellem dem. Umiddelbart før den 29. august var Best i Tyskland, hvor Hitler ikke ville se ham, og von Ribbentrop skældte ham ud (Best hørte som leder af den tyske legation i København tjenstligt under ham).

Med sig tilbage havde han en række krav fra den tyske regering, og da de dansk-tyske forhandlinger brød sammen, kunne von Hanneken fra den 29. august kl. 04.00 iværksætte »Operation Safari« med militær undtagelsestilstand, overfald på hær og flåde og internering af forsvarets folk, gidsler i Horserød, jøder-azziaerne oktober 43 etc.

Bogen »Oprør« er bygget overskueligt op by for by, dag for dag, med oversigter over tidsforløbet, anvendte kilder og litteratur. Gennem de mange interviews og citater fra begge slags presse og dokumenter får man genoplivet erindringer om, hvor stærkt det gik til i de urolige augustdage 1943, hvor folkets røst vandt over politikernes gustne overlæg og samarbejdslinje. Nyttigt både som genoplevelse for os fra dengang for 60 år siden og formentligt nyt for de fleste af de nyere generationer, som bl. a. takket være, hvad der skete for 60 år siden, heldigvis har kunnet vokse op i et frit, fredeligt og demokratisk Danmark. eho.

Andreas Skov: »Oprør – da danskerne sagde nej til den tyske besættelsesmagt«. Forlaget Documentas, 188 sider; ill. ISBN 87-91345-08-1. Vejledende pris: 189 kr. Kupon i FV-Bladet nr. 172 kan benyttes ved bestillingen.

Genoptryk af bogen »Den 29. august - Endelig«

Forfatter til bogen er Jørgen H. Barfod, og den blev udgivet i 1993. Bag genoptrykningen af den står Frihedsmuseets Venners Forlag, som udsender bogen i forbindelse med den 29. august i år. Bogen har fået nyt forord af fhv. rigsantikvar Olaf Olsen, der kalder den én af de bedste bøger, der er udgivet om dette emne.

Bogen giver en klar og sober fremstilling på baggrund af et kompliceret kildemateriale, der er indsamlet fra deltagere i de begivenheder, som fandt sted i 1943. Bogen er især godt egnet til undervisning i kildekritik, fordi især sammenstillingen af de samtidige kilder og de beretninger, som blev nedskrevet mange år senere, er uhyre lærerige og tankevækkende.

Bogen indeholder beretninger om begivenhederne den 29. august 1943 i København og i alle de danske kaserner og kommandoer rundt i byen samt på Sjælland, Lolland og Fyn, hvor der var indkvarteret danske soldater. Her fortæller deltagerne selv om deres kampe og oplevelser i øvrigt. Desuden berettes om flådens sænkning på Holmen fortalt med deltagernes egne ord. Ligeledes berettes der om, hvad der foregik på skibene i Storebælt samt om de skibe, det lykkedes for at flygte til Sverige.

Det må heller ikke glemmes, at der samme dag blev taget en række gidsler blandt kendte danske borgere, lige som der naturligvis også berettes om de begivenheder, der førte op til den skæbnsvangre dag, der blev skelsættende i Danmarks historie.

Bogen er naturligvis udstyret med et fint sted- og personregister. Den kan anbefales til alle vores medlemmer, som kan købe den gennem Frihedsmuseet for 75 kr.

Rundt om den 29. august - 60 år senere

Af kulturminister Brian Mikkelsen (K)

Den 29. august 1943 er ikke nogen tilfældig dato, men en dato med stor symbolværdi. Det véd Frihedskampens Veteraner naturligvis hver og én, men for yngre mennesker og for de generationer, som er vokset op på sikker afstand af Anden Verdenskrigs gru – min egen inklusive – giver datoen ikke samme genklang. Hvad var det nu, der skete dengang?

Fortiden er jo lidt ligesom håndsæbe. Vi forsøger at gribe og forstå den, men den smutter fra os. Hvad var det nu, vi lærte i skolen?

Som det vil være læsere af dette blad bekendt, så markerede den 29. august 1943 ophøret af den danske regerings samarbejde med den tyske besættelsesmagt i Danmark. Det var en sorgens dag, ifølge det officielle Danmark, men en glædens dag i øjnene på langt de fleste danskere. Det var befolkningen, som gjorde op med samarbejdspolitikken, og det var regeringen, der strittede imod og frygtede den nye »katastrofefpolitik«, som den blev kaldt.

Strejker og arbejdsnedlæggelser var brudt ud i større danske provinsbyer: Odense, Esbjerg, Kolding, Fredericia, Ålborg, i alt 17 byer satte sig op imod tyskernes tilstedeværelse og dermed også samarbejdsregeringen. Strejker, anført af arbejdere og ungdom. Det er svært at sige præcist, hvad der forår-

sagede denne utilfredshed, men man kan pege på, at krigslykken i efteråret '43 så ud til at vende. Tyskerne havde tilbagegang på Østfronten, de allierede gik i land på Sicilien og Mussolini faldt i Italien. En tilstand af optimisme på de allieredes vegne bredte sig op igennem Europa: Nazityskland var ikke uovervindelig! Disse faktorer og lokal utilfredshed med den danske samarbejdspolitik førte til national uro og parlamentarisk krise.

Resultatet blev, at samarbejdsregeringen faldt på et tysk ultimatum om undtagelsestilstand og brug af dødsstraf, og regeringen blev afløst af det såkaldte departementscheffsstyre, der officielt ledede landet frem til tyskernes kapitulation i 1945.

Augustoprøret handler især om en befolkningens mistillid til sin regering. I store dele af befolkningens øjne var regeringen blevet alt for villig til at samarbejde med besættelsesmagten, og protesten manifesterede sig på gaderne. På en måde var det gadens parlament, der tog magten fra regeringen, men man må tilføje, at det var departementscheferne og det officielle Danmark, som samlede magten op.

Alligevel markerer den 29. august en sund og ærværdig protest mod »det øverste Danmarks« temmelig servile dispositioner. Det var en protest, der kom nedefra, mens de

så kaldt ansvarlige politikere modarbejdede den folkelige protest fra først til sidst.

Går man tilbage til kilderne, f.eks. datidens aviser, møder man samarbejdspolitikken sort på hvidt, og forstår bedre, hvorfor befolkningen havde fået nok.

Allerede få dage efter besættelsen i 1940 manede statsminister Stauning til ro og orden. Som han sagde: »Det er nødvendigt, at hver enkelt Borger bevarer Tavshed angående de tyske Værnemagt. Hvis nogen faar Oplysninger eller hører Rygter om dets Dispositioner eller Bevægelser, saa er Tavs-hed den rigtigste Optræden.«

Tavshed. Prøv lige at læse citatet igen. Tavshed angående tyskernes dispositioner. Det havde Stauning simpelthen ikke behøvet at sige. Det Stauning gør her, er at kujonere befolkningen. I en god sags tjeneste, javel, men det hjælper ikke på resultatet. Resultatet er en helt unødvendig understregning af magtforholdet, ja, en officiel anerkende af besættelsesmagtens legitimitet. Du må ikke sladre om nazisterne, siger Stauning. For så bliver det værst for sig selv. Tavshed er guld.

Denne henstilling hjalp som bekendt. Knap tre måneder senere omtaler Stauning da også kollaborationen med den tyske nation som »den naturligste sag«. Befolkningen sladre-

de ikke. Det gik som det skulle. Og Scavenius kunne sige de siden så citerede ord: »Ved de store tyske Sejre, der har slaaet Verden med Forbavselse og Beundring, er en ny Tid oprundet i Europa, der vil medføre en ny Ordning i politisk-økonomisk Henseende under Tysklands Førerskab.« Jo, det sagde han faktisk, og tilføjede: »Det vil være Danmarks Opgave herunder at finde sin Plads i et nødvendigt og gensidigt, aktivt Samarbejde med Stortyskland.«

Det er svært ikke at bemærke ordene »forbavselse og beundring« og »aktivt samarbejde«. Det er temmelig iøjnefaldende udtryk. Som gør indtryk. Scavenius taler måske ikke lige fra hjertet, men han taler til gengæld meget klart. Her er en politik, som er parat til at gå ind i den »ny tid« med alt, hvad det kræver af ofre på samvittigheden. Sålænge der er ro og orden. Sålænge der er tavshed. Sålænge hver enkelt borger tier om den tyske besættelsesmagt.

Det hører med til historien, at samarbejdet med Nazityskland ikke kom ud af det blå. Historisk set var det den lange tradition for pacifisme siden nederlaget i 1864, som prægede den danske udenrigspolitik op igennem 1930'erne, og således også den radikale udenrigsminister P. Munch. Munch var en klog og belæst herre, men han var også pacifist, og hans nedrustningspolitik var i den grad med til at svække Danmarks forsvarsevne og modstandskraft. Ikke at Danmark kunne have forsvaret sig imod det tyske angreb i 1940, dertil var værnemagten alt for stærk.

Men pacifismen svækkede især den mentale modstandskraft, det indre panser, og det blev

fatalt for den danske regerings selvforståelse i det tyske Europa. Uden pacifismens skadelige virkninger ville Scavenius ikke have sagt det, han sagde. Uden pacifismens skadelige virkninger ville den danske regering ikke have opfordret til aktivt samarbejde med tyskerne.

Uden pacifismens skadelige virkninger ville en anden dansk regering have valgt en langt mere passiv linje over for den tyske besættelsesmagt, dvs. have modarbejdet den så meget, det nu lod sig gøre eller måske ligefrem gjort aktiv modstand. I stedet valgte man tavsheden.

Sådanne konflikter – og i sidste ende krig – dramatiserer forholdet mellem kræmmerånd og modstandsvilje. I dag som for 60 år siden er det førstnævnte, der bringer os i uføre, og sidstnævnte som redder os fra samme. Modstandsviljen hjælper os til at sætte grænser for den nemme tilpasning og minde os om, hvem vi er.

Den tyske forfatter Hans Magnus Enzensberger har i et essay været inde på det samme, når han med adresse til den europæiske fredsbevægelse skriver, at vores evige fredspolitik får os til at omgås diktatorer og tyranner som rådne æg.

Vi holder os for næsen, vender os om, men lader dem være i fred. Kan vi da ikke blive fri for at skulle tage stilling til dem? Vi stikker hovedet i busken som strudsen og venter på, at lugten driver over.

Det vil sige: Vi er ikke alle strudse. For den demokratiske modstandsvilje er på vej tilbage. Det er ingen lille begivenhed. Det er

stort. Som alle véd, så blev regimet i Bagdad væltet, også med danskernes voksende sympati og aktive indsats. Nu som dengang er tavshed med andre ord ikke altid guld. Tavshed fører os nogle gange kun længere ud i mørket. I visse situationer er tale guld; tale, nødvendig tale, nødvendig diskussion og derpå nødvendig handling.

Fortiden vil fortsætte med at spille os det ene puds efter det andet. Derfor er det vigtigt, at

vi vedbliver med at huske og erindre så godt og præcist som overhovedet muligt. Vi er nemlig ikke prisgivne overfor historien. Den er ikke stærkere end vi er. Vi skal blot respektere den og bruge den.

Hver generation må med andre ord give erindringsstafetten videre til den næste. Kun sådan bekæmper vi forglemmelsen og mindsker risikoen for at gentage fejl, som vi kunne have undgået. ■

Efterskrift: -Har vi lært af historien?

-Det kan være særdeles nyttigt at kende sit eget og andre landes historie, hvis man vil forstå nutiden. Historien har lært os, at det aldrig er forkert at handle, når ens samvittighed byder, at det er rigtigt, siger Jørgen H. Barfod blandt andet i denne leder.

Af Jørgen H. Barfod

Der findes visse personer her i kongeriget, der altid finder det værste frem, når de skal omtale USA. De skriger op om den uret, som stormagten altid gør, men de glemmer helt, at den samme stormagt kan vi takke for, at vi i dag har mulighed for at skribe op. Derfor har den naturligvis ikke fået en »Carte Blanche« til at gøre hvad der passer den, men man skal lige prøve at vurdere forholdene efter den rette målestok.

Det rører dem en fjer, at vi kan takke disse »imperialister« for vores nutidige velfærd, dels fordi det var dem, der ved deres indsats bragte nazismen til fald og dels for, at det også var dem, der bragte Sovjet imperialismen til fald. Det bør ikke glemmes. Hvad har vi selv bidraget til freden i Europa? Det er jo småting, men vi har dog været med. Det er så nemt at glemme, hvad der foregik for bare 60 år siden.

Da jeg underviste i historie i gymnasiet, stillede jeg ofte nye elever det spørgsmål: Hvorfor skal vi lære historie? Jeg prøvede at for-

klare, at historie ligefrem kan være nyttigt i dagligdagen, hvor man end er placeret i samfundet. Det var ikke kun for at få dem til at følge med i timerne.

Jeg mener nemlig, at det at kende sin egen eller andre landes historie kan være særdeles nyttigt, hvis man vil forstå nutiden. Forretningsfolk, som skal eksportere en vare må sætte sig ind i de pågældende landes forhold og ikke mindst i indbyggernes forhold og psyke. Hvis han f.eks. kommer med en udtalelse, der nemt kan tangere landets historie eller sociale forhold på en sådan måde, at det virker stødende, så kan den eksport nemt ryge i vasken.

Det er måske et ekstremt tilfælde, men når vi erkender, at andre folk er anderledes end os, så må man jo vide, hvad det er, der gør dem forskellige. Det ville f.eks. være nyttigt for en folketingsmand, at han jævnligt blev tvunget til at følge noget historieundervisning, når han skal behandle forhold, som vedrører andre fremmede lande. Her er det jo hele nationens interesse, som står på spil. Hvis en fremmed kom her til landet og begyndte at prise tyskernes fremfærd under besættelsen i høje toner, så tror jeg nok, at man ville vippe lidt med øjenbrynene.

Selv om mange gerne ville sætte en parentes om de fem år, så kan man trods alt ikke komme uden om den indvirkning, netop disse

fem år har haft på landets udvikling. De er trods alt baggrunden for, at vi tilsluttede os NATO og, at vi siden har indmeldt os i EU. Det kan jo ikke nytte, at man tror, at den sidste krig er overstået, for det er den desværre ikke. Derfor må vi også lære af historien. Jeg ved godt, at der er nogle, som påstår, at det kan man ikke, men det er forkert, hvis man lærer af historien på den rette måde.

Når man siger, at historien ikke gentager sig, er det en sandhed med modifikationer. Selvfølgelig gentager historien sig næppe på nøjagtig samme måde, men menneskenes handlinger, der førte op til begivenhederne, kan meget vel gentages. Husk på, at menneskenes intelligens er ikke blevet bedre. Vi er ikke blevet klogere, men vi har lært af fortiden - af historien. Det er den tekniske udvikling, der først og fremmest har givet menneskene fremgang, og for den politiske udvikling har man bygget på de foregående slægtleds erfaringer. Det vil sige, at man trods alt har lært af historien.

Se nu blot på besættelsestidens historie. Her kan man lære, hvorledes menneskene har reageret i de forskellige situationer. Og der er næppe de forhold, der ikke har interesse i disse fem år. Der er meget, som endnu kan endevendes, men det skal blot gøres med den største forsigtighed, således at den der vil beskæftige sig med denne tid må leve sig ind i tiden. Det gælder for så vidt for al historie. Det er af den største betydning, at man kan forstå den tid man skal beskæftige sig med, men for os almindelige mennesker, er det også af betydning, at man kender til sit lands historie. Man skal vide, hvorledes forholdene har udviklet sig, og hvilke modsætninger, der har været at slås med. Dette kan

netop beskrives på mange måder, og her er faren for, at man kan blive vildledt, hvis man ikke i forvejen har haft kendskab til udviklingen.

For at tage noget nærliggende, så kan man blot tænke sig til, på hvor mange måder tiden mellem de to verdenskrige kan blive fortalt alt efter hvem, der beretter og med hvilke motiver, der berettes. Tænk blot på den historieskrivning, der er sket i de kommunistiske lande.

Alt det, der er blevet fortiet og alt det, der er blevet forvrænget. Det er vel heller ikke ukendt, at man foredrer begivenhederne i Irak for at fortælle, hvilken forkert krig det var. Selvom man måske ikke finder Sadam Hussein, så er der vel næppe tvivl om, at denne diktator har udøvet et rædselsregimente, som ikke står tilbage for Hitlers Tyskland eller Sovjet. Der er vel heller ikke tvivl om, at hans folk stadig udøver deres hverv for at vanskeliggøre et nyt Irak. Irak skal atter på kortet ligesom Danmark kom det i 1945.

60 året for den 29. august skal nu fejres, fordi det er den vigtigste dato under hele besættelsen. Takket være det, der skete denne dato, og den følgende tid, er Danmark kommet på verdenskortet igen, og vi er kommet med blandt de anstændige nationer. De modstandsfolk, der satte livet til i de onde år har ikke udøvet deres kamp forgæves. Tværtimod kan vi i dag takke dem for vores liv og vores tilværelse, som vi har den nu.

Historien har lært os, at det aldrig er forkert at handle når ens samvittighed siger, at det er rigtigt. ■

Møde i »den 16 de«

Den 16. september er det 60 år siden, at Frihedsrådet blev dannet. I den anledning holder foreningen »den 16 de« møde. Mødestedet er dog flyttet, fordi »Snapstinget« på Christiansborg er under ombygning.

Vi har formået professor, dr. phil. Niels Thomsen til at fortælle om Frihedsrådet. Mødet finder sted i Kastellets cafeteria på 1. sal. Som sædvanligt mødes vi kl. 12.00, hvor vi spiser frokost, og efter den hører vi foredraget.

Tilmelding skal ske til »FV's sekretær (tlf. nr. 47 53 02 48) inden den 7. september - hvis man ikke har fået anden meddelelse fra »den 16 de«, fordi vi gerne ser, at så mange som muligt af FV's medlemmer kommer til stede ved møderne.

Deltagelse i mødet koster i alt 175 kr. En tilmelding er bindende, og hvis man udebliver, vil man blive opkrævet pengene senere. Der kan parkeres i gaden langs husene.

*Venlig hilsen
bestyrelsen »den 16 de«*

Frihedsmuseets Venners efterårssæsonprogram:

Onsdag den 17. september 2003
Herbert Marcus: »Flugten over Øresund«.

Onsdag den 15. oktober 2003:
Gunnar Dyrberg: »Min tid som modstandsmand i Holger Danske«.

Onsdag den 19. november 2003:
Pensioneret politimand Herluf Rasmussen fortæller: »Min tid som modstandsmand i Holger Danske«. En personlig beretning om bl.a. stikkerlikvidering og samarejdet med Citronen og Flammen.

Alle foredragene holdes kl. 19.00
i Nationalmuseet:
Ny Vestergade 10
1471 København K

Evt. ændringer meddeles i dagspressen og på www.fmv.dk